

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

290
2005

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V OLOMOUCI

290
2005

© Vlastivědné muzeum v Olomouci

ISSN 1212-1134

ISBN 80-85037-40-8

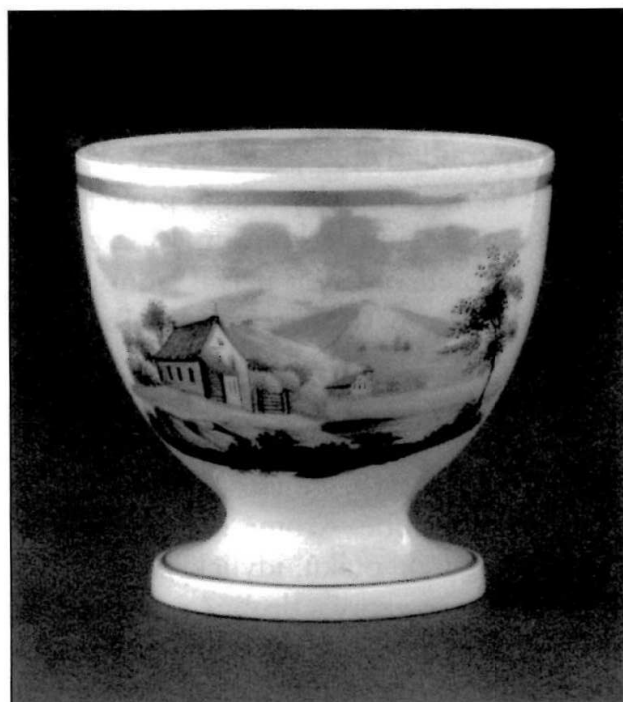
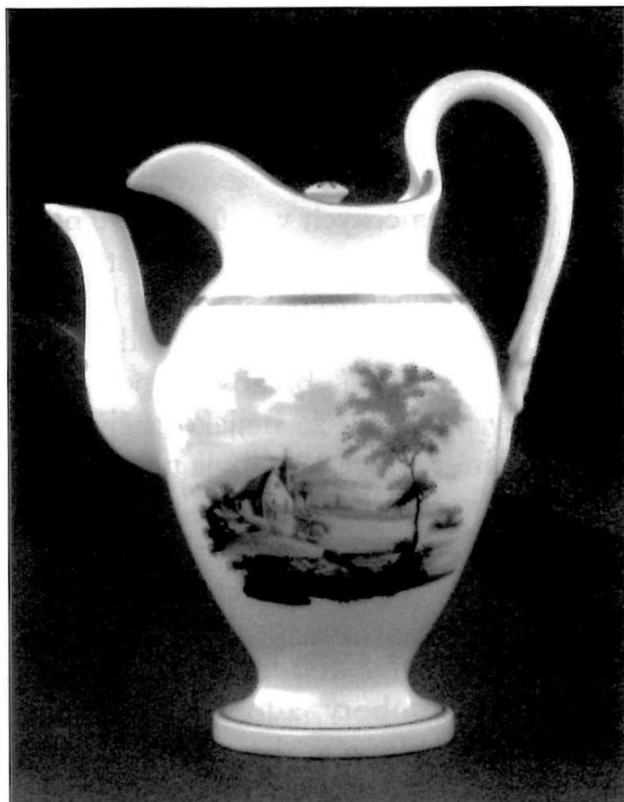
Český porcelán 19. století ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci

Ivana Bortlová, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Základ současné sbírky porcelánu a keramiky ve Vlastivědném muzeu v Olomouci vznikl již v době existence Uměleckoprůmyslového muzea v Olomouci /Das Franz Josef Gewerbemuseum/, založeného v roce 1873. Ve sbírkách tohoto muzea, pocházejících především z darů olomouckých patricijských a měšťanských rodin, můžeme najít kromě českého porcelánu i starý vídeňský a míšeňský porcelán nebo anglickou kameninu. Po sloučení Uměleckoprůmyslového muzea s muzeem historickým a přírodovědným v roce 1924, nebyla rozšiřování uměleckoprůmyslového fondu věnována zvláštní pozornost. Teprve v 50. letech, po vytvoření Krajského muzea v Olomouci, jehož součástí se stala muzea městská a muzeum VSMO, se začala více rozvíjet sbírkotvorná činnost i v oblasti uměleckoprůmyslového fondu.

Sbírka porcelánu a keramiky byla rozšiřována dary nebo koupěmi od soukromých sběratelů a začátkem 60. let i koupěmi v nově vznikajících prodejnách starožitností. V těchto způsobech akviziční činnosti se v podstatě pokračuje průběžně dodnes a byla tak vytvořena kvalitní sbírka porcelánu a keramiky, čítající přes 3000 ks sbírkových předmětů. Z tohoto celkového počtu je asi 1000 kusů české provenience.

Největším počtem je zde zastoupena porcelánka v Březové, známá dříve pod německým názvem Pirkenhammer. Je to jedna z nejstarších továren tohoto druhu u nás. Byla založena v roce 1803. Zpočátku se zde vyrábělo jednoduché nádobí a hlavičky dýmek z hrubého porce-

Kysibl, kolem roku 1820. Foto archiv VMO.

Březová, kolem roku 1840–1850. Foto archiv VMO.

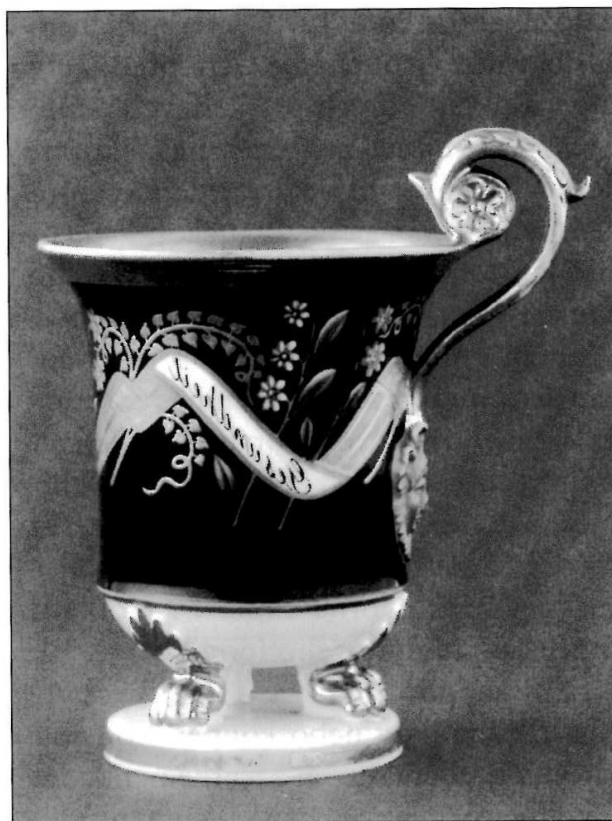
Locket, 1831. Foto archiv VMO.

lánu podle německých vzorů. Teprve později, ve 20. letech 19. století za vlastnictví Fischera a Reichenbacha, se začala kvalita zboží zlepšovat a ve 40. letech dosáhla vrcholného období. Březovský porcelán byl tehdy pokládán za nejjakostnější český porcelán. Po roce 1945 byla porcelánka v Březové začleněna do československého koncernu Epiag, kde se vyráběl především exkluzivní porcelán, zdobený ruční malbou. Z produkce březovské porcelánky jsou ve sbírkovém fondu převážně čajové a kávové soubory, zdobené typickým lineárním kobaltovým dekorem s motivy ptáků a skal.

Porcelánka ve Slavkově je prezentována hlavně kávovými šálky, konvicemi a džbánky z 20.–50. let 19. století. Zpočátku mají jednoduchý válcovitý tvar, později se objevují tvary soudkovité s převýšeným uchem, někdy s třemi lvími tlapami. V povrchové výzdobě porcelánu se koncem 18. a začátkem 19. století většinou užíval jednoduchý kobaltový dekor, který byl postupně nahrazován složitou pestrobarevnou malbou. Často se ve výzdobě vyskytovaly mytologické výjevy, žánrové scénky, ideální krajinomalby, veduty různých měst apod.

I karlovarský porcelán, vyráběný v porcelánkách v Doubí a Rybářích, je ve fondu zastoupen značným množstvím předmětů. Obě porcelánky byly založeny poměrně pozdě /kolem poloviny 19. století/, a proto zboží zde vyráběné nijak nevybočovalo z průměru běžného v té době. Kromě kopírování míšeňských vzorů z 18. století /idealizovaných dětských figurek, ptáků, idylických scének v dobových kostýmech/ se také objevují plastické květinové vzory a drobné porcelánové plastiky s motivy z blízkého Orientu.

V 60. letech 19. století začíná převládat masová velkovýroba nad uměleckou kvalitou produkovaného zboží, což se projevuje také v tvorbě všech našich porcelánek, kde opět převažují jak ve tvarosloví, tak v dekoraci, pseudorokokové motivy.

Slavkov, 1834. Foto archiv VMO.

Secese, poslední originální sloh, který se objevil koncem 19. století, se ve tvaru a dekoru porcelánových výrobků u nás uplatnil jen minimálně. Pouze v několika málo porcelánkách bylo vytvořeno pár realizací secesních váz nebo stolního nádobí, např. v porcelánkách v Březové, Lokti nebo v Klášterci.

Český porcelán 19. století v umělecko-průmyslovém fondu VMO je hodnotnou ukázkou výrobků našich významných porcelánových manufaktur.

Kalamář, Čechy, neznačeno, polovina 19. století.
Foto archiv VMO.

Literatura

B r a u n o v á, A.: Kouzlo keramiky a porcelánu,
Praha 1978, s. 266, 282.

P o c h e, E.: Český porcelán, Praha, 1954, s. 36, 67.

Resümee

Bömisches Porzellan des 19. Jahrhunderts aus den Sammlungen des Heimatkundemuseums in Olmütz
Ivana Bortlová, *Heimatkundemuseum in Olmütz*

Das Bömische Porzellan des 19. Jahrhunderts im kunstgewerblichen Fonds des Heimatkundemuseums in Olmütz ist ein wertvolles Muster von Erzeugnissen unserer bedeutenden Porzellanfabriken. Das Fundament der Sammlung entstand schon im Jahre 1873, was Gründungsdatum des Olmützer Kunstgewerbemuseums ist (Das Franz Josef Gewerbemuseum). Zur Zeit zählt die Porzellan- und Keramiksammlung über 3000 Stück Sammlungsgegenstand, daraus etwa 1000 Stück bömischer Provenienz.

Mit der höchsten Zahl ist die im Jahre 1803 gegründete Porzellanfabrik in Brüsbau vertreten. Weiter enthält die Sammlung Produkte der Slawkower Porzellanfabrik, Karlsbader Porzellan aus Aich und Fischern und Sezessionserzeugnisse aus den Porzellanfabriken in Brüsbau, Elbogen oder Klösterle.

Übersetzt von Olga Himmlerová

Výroba papíru pod hradem Sovincem

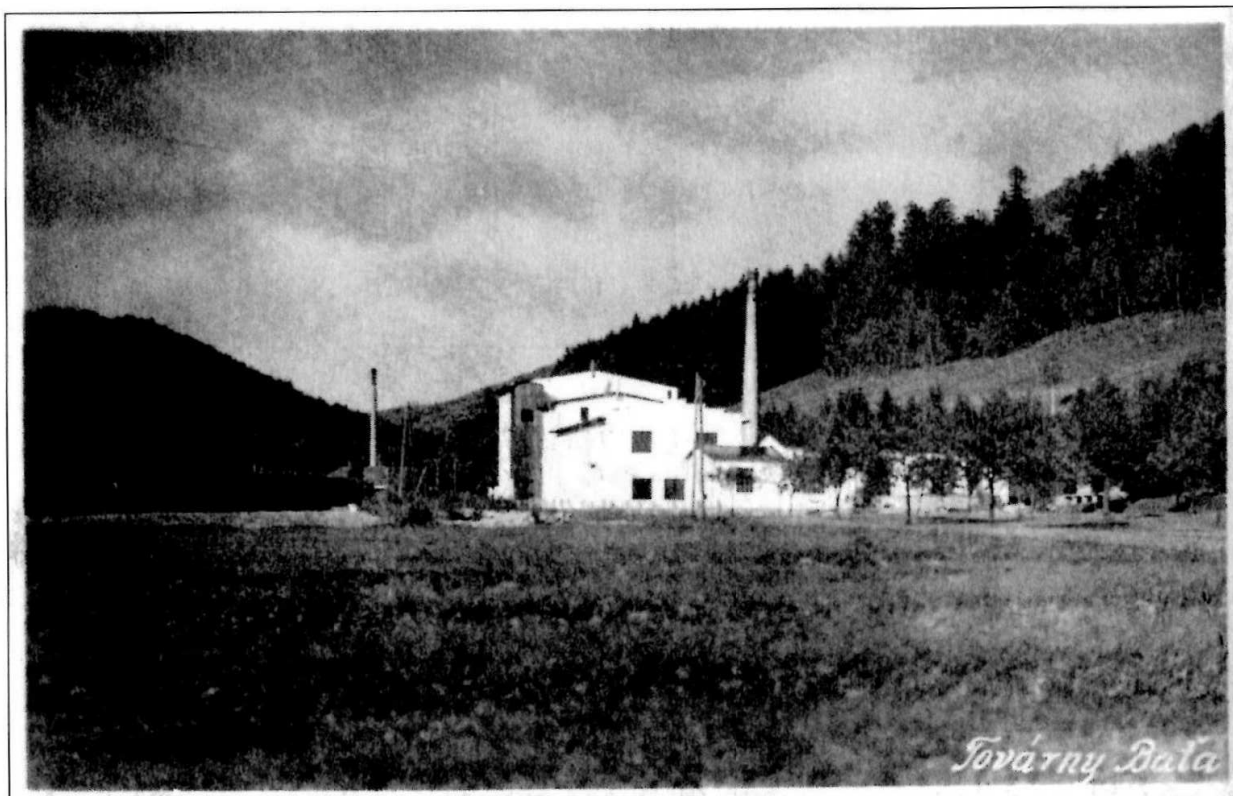
Ján Kadlec, předseda sekce Historická Olomouc VSMO

Poutník, který přichází po silnici od Dlouhé Loučky do údolí Valšovského Žlebu, prochází kolem dvou továrních objektů. Jak první – bílá továrna, tak druhá – žlutá patří k pozůstatkům slávy Loučské papírny, která patřila po více než 200 let slavnému papírnickému rodu Weissů. Papír se zde již nevyrábí a je málo pamětníků jeho zdejší výroby. Přitom její sláva a obchodní kontakty sahaly nejen ke dvoru v císařské Vídni, ale i do vzdálené Ameriky. Řekněme si tedy něco o výrobě papíru – jeho historii, životu ve zdejší papírně a o tom, co zde po ní zůstalo.

Počátky výroby papíru sahají do daleké Číny. V době kolem roku 105 našeho letopočtu zde vynalezl císařský úředník Cchaj Lun novou technologii výroby papíru z rozdrčených vláken ze zbytků hadrů. Jeho památka je stále udržována živá a byla uctívána papírníky. Jeho socha byla postavena v chrámu Šué-feng v Ta-tung-meng a oslavována vůní kadidla i obětními ještě po dlouhá staletí. Však také tajemství výroby papíru bylo zdrojem bohatství staré Číny a bylo přísně střeženo. Časem proniklo jen do sousední Korey a Japonska. Až v roce 751 n. l. se podařilo Arabům zmocnit se čínských papírníků při bitvě u řeky Talas. Odvlekli je do Samarkandu a oni zde prozradili čínské tajemství výroby papíru. V mocné arabské říši se jeho poznání rychle šířilo směrem na západ a někdy v 11. století počali Arabové vyrábět papír krásný a jemný i v jižním Španělsku v Jativě. Ta tehdy patřila Maurům. Od nich se postupně znalost šířila do severního Španělska, Itálie a Francie. K nám do střední Evropy se papír dlouho dovážel a první papírna je zde doložena až roku 1390 v německém Norimberku.

Na území Království Českého jsou neověřené zprávy o papírně v roce 1370 v Chebu, kam měl povolát císař Karel IV. dva italské papírníky k vybudování mlýna. První doložená papírna pracovala u kláštera ve Zbraslavi podle listiny krále Vladislava II. ze dne 24. května 1499 dané v Budíně. Král v ní povoluje mlynáři opata cisterciáckého kláštera Jana, aby „týž mlynář šatuov starých, kteréž k děláni papíru příslušejí, jinam ze země voziti a prodávati nedopůštěl, než sám, aby je kupoval a papier z nich pro obecný užitek země České dělal“. Z Prahy na Moravu do jejího hlavního města a sídla olomouckého biskupa se výroba dostala v roce 1505, kdy podle zápisu městské rady „V roce 1505 jsme vydali na papírenský mlýn tesařům dvě kupy grošů“. ¹

Dostatek suroviny a čistá voda patřily mezi nejdůležitější činitele při volbě místa pro stavbu papírny. Města s větším počtem obyvatel byla velkou surovinovou základnou, a proto i na Moravě vznikaly nejstarší papírny ve městech – v Olomouci, Brně a Jihlavě. Druhá polovina 16. století už kladla větší váhu na čistotu vody. Ani větší města již neposkytovala dostatek hadrů k narůstající výrobě a bylo třeba organizovat jejich sběr i po venkově. Úsilí o čistší vodu se projevovalo postupem výroby proti proudu a názorně se jeví u severomoravských papíren: 1505 Olomouc, 1558 Litovel, 1566 Šumperk, 1596 Velké Losiny, už na přítoku řeky Moravy. Hory Jeseníků s dostatečným množstvím srážek a s bystrými toky nemohly při tomto vývoji ujít pozornosti papírenských podnikatelů, a tak počátkem 17. století pracují papírny i na menších tocích Nízkého Jeseníku, rýmařovská na Podolském potoce, patřícím k povodí Severního moře, a sovinecká, na Oslavě pod hradem Sovincem. ²

Továrna „Baťa“ před rokem 1948 na dobové pohlednici. Foto z archivu autora.

Sovineckou papírnu dokládá její filigrán. Je z roku 1612 a je na něm zobrazena sova. Prvním známým papírníkem byl Jakub Hönigschmied, který je uveden jako svědek svatebních smluv 26. ledna a 15. června 1618. Je tam výslovně uveden jako papírník „ze Sovince“. O papírně mluví urbář panství sovineckého z roku 1629. Udává, že „dole pod hradem Sovincem je mlýn, zvaný Gangmühl, dále po vodě že jsou dva rybníčky, jeden zvaný Jedlovský a druhý „Papierteich“ a že pod tímto dolejší stojí soukromá papírna“.

Tento popis ovšem přesně odpovídá místu stávajících budov **Loučské papírny** pod soutokem Oslavy a Huntavy v údolí Valšovského žlebu. A tak v literatuře uváděná Sovinecká papírna je vlastně předchůdkyní papírny v Horní Dlouhé Loučce. Je přitom stále na stejném místě a patří tak k nejstarším továrnám na Moravě. Sovinecká papírna nemohla stát na potoce přímo pod hradem Sovincem pro nedostatek vody. Po zániku osady Valšov došlo ke změnám v katastrech obcí Sovinec, jíž připadl zmíněný Kaňkovský mlýn (Gangmühl) a Horní Dlouhé Loučky, které připadl úzký pruh údolí i s pozemky zmiňované papírny. Další zprávy o této papírně jsou z roku 1645, kdy je v pramenech uváděn papírník Martin Hönigschmied z Horní Dlouhé Loučky, pravděpodobně syn Jakuba Hönigschmieda, manželkou Martinovou je Eva. V historickém vývoji jde o jeden podnik, k tomu podnik jedné rodiny. Byla to papírna postavená na dostatečném zdroji čisté a bystré vody. Stála ve vzdálenějším podhradí hradu Sovince, který byl sídlem správy rozsáhlého panství. V místě byl dostatek pracovních sil a vesnice na panství i v okolí dodávaly hlavní surovinu – staré hadry.

Stavba papírny byla složitou a nákladnou investicí. Velká část pořizovacích nákladů při stavbě papírny byla vložena do komplexu vodohospodářských staveb a energetických zařízení. Rovněž při vlastním provozování papírny bylo mnoho úsilí věnováno vodnímu dílu jako zdroji pohonné energie. Často přitom bylo využito předcházejících budov i vodních náhonů. Tak tomu bylo zřejmě i v Sovinci – Horní Dlouhé Loučce, kde je doložen v 16. století hamr a huť. Hamr v Horní Dlouhé Loučce se uvádí naposledy v urbáři

z roku 1582, v roce 1618 se již neuvádí.³ Po zániku železářské výroby, ke které zde byla vybudována potřebná zařízení, bylo možno využít budovy, náhony, případně i vodní kola pro novou výrobu. Stavba jezu bývala vždy svěřována zkušeným mistrům tesařům nebo sekerníkům. Řeka Oslava poskytovala po většinu roku dostatek vody k pohánění vodního kola, potřebného pro pohon stoup, později holandru a dalších strojů. Od jezu na řece ji k papírně přiváděl mlýnský náhon. Množství vody bylo regulováno stavidlem. Nad papírnou se nacházel malý rybníček – zmiňovaný „Papierteich“, který vytvářel zásobu vody v suchých letních měsících. Budova papírny se skládala z lednice, v níž bylo umístěno vodní kolo, místnosti pro přípravu suroviny, vlastní papírnické dílny, společenské místnosti a bytu papírníků. V mohutném podkroví byly umístěny sušárny papíru. K papírně dále patřily skladiště papíru, hadrů, dřeva, vápna, dílna – místnost potřebná pro údržbu, uskladnění náhradních dílů a stáje pro koně. Většinu prací v papírně, včetně údržby strojů musel umět mistr papírník. V 19. století, byla výroba zmodernizována a k papírně přibýly samostatné komplexy budov – holandru na přípravu suroviny v části Taschenthal a papírenského mlýna, později vlastní elektrárny pro pohon strojů v údolí Huntavy. Pro výrobu papíru byly potřebné formy se síty, které se vyráběly vždy v páru pro každý druh papíru. Formy vyráběli specialisté – zruční řemeslníci – formíři, zhotovení filigránu – značky papírny z tenkého drátu na síto svěřoval papírník většinou zlatníkovi.

Technologie ruční výroby papíru v té době byla založena na dostatku čisté, čiré a měkké vody, která byla zároveň surovinou potřebnou k výrobě a rovněž sloužila k pohonu papírenského mlýna. Ideální je voda prostá vápna a železa. Hlavní surovinou k výrobě papíru se staly plátěné, lněné a bavlněné hadry a plstě a udržely se až do konce 19. století. Vídeňský kazatel Abraham a Santa Clara o nich v 17. století říká: “Není téměř nic nemilejšího, horšího a zbytečnějšího, než hadr, onuce, nebo cár, které se nejčastěji házívají na hnojiště, které také chudý služebný člověk koštětem vymete a s kterými si na ulici pohrávají rozpustilí psi, které někdy sedlák pověsí do zeleninové zahrady, aby plašil ptáky. A přece se z takových cárů a onucí vyrobí vzácný a krásný papír, jaký i nejvyšší mocnáři mívají i v ruce i v úctě“. Rostoucí výroba papíru způsobila v Evropě veliký nedostatek hadrů. Tomuto nedostatku se čelilo hlavně zákazem vývozu a organizací sběru, kdy byly pro výrobce stanoveny rajony pro sběr starých hadrů. Vedle hadrů byl nezbytnou surovinou také klíž a vápno. Hady sbírali hadrníci, kteří měli s papírníkem smlouvu na dodávky. Hady kupoval papírník na váhu. Proto byly v papírně vždy váhy a různá závaží.

Jaké byly pracovní postupy ve starém papírenském mlýně? Ke zpracování v papírně hadry připravovaly ženy. Třídily je pečlivě podle druhu, jakosti, barvy a odstraňovaly z nich knoflíky a švy. Papírnický řád z roku 1754 nařídil rozeznávat poštovní, kancelářské, konceptní, pijákové a modré hadry. Jindy rozeznávali hadry lněné na nejjemnější papír, vlněné na hrubý a nepevný, dále bavlněné a hedvábné, které se spolu s vlněnými používaly na nejhorší druhy papíru. Někdy se špinavé nebo barevné hadry praly v roztoku sody nebo louhu ve zvláštním zařízení, případně se vyvářely ve velkém kotli na zděném ohništi v roztoku hydroxidu vápenatého. Vápno často dodávala papírníkovi vrchnost. Roztříděné a někdy vyprané či vyvařené hadry se zhruba rozsekaly na sekačce a rozřezaly na řezacím stroji podobnému řezačce na slámu. Řezačky hadrů však nebyly v každé papírně. Rozřezané hadry se potom změkčovaly hnitím v kádích. V rozkladném procesu hnití se látka rozpadla na jednotlivá vlákna

V jiné místnosti stál dřevěný stroj zvaný stoupa. Tvořily jej lopatové kolo a dřevěná kladiva – tlukadla, která dopadala do jam. Přiváděcím žlabem nazývaným vantroky se přiváděla na kolo voda. Kolo uvádělo do pohybu pomocí vahadel, která byla nadzvedávána čepy zasazenými v otáčejícím se palečném hřídeli kladiva. Ta tloukla do jam, v nichž byly

Celkový pohled na papírnu v Dlouhé Loučce na dobové pohlednici z 30. let 20. století z archivu autora.

hadry. Roztloukala je a drtila na malé kousky. Tlukadlo bylo obvyčejně z dubového dřeva a bylo okováno buď ostrými hroty pro hrubé zpracování hadrů, nebo plochou s hřeby zakulacenými na zjemnění látky. Tlukadla byla obvyčejně tři nebo čtyři vedle sebe podle velikosti vodní síly a postupně zapadala do jam (žump) vysekaných v silném trámu, jehož dno bylo vyloženo kovovými deskami. Podle poddanské příznávací faze z roku 1749 pracovalo v Loučské papírně 11 stoupních jam – žump, což znamenalo, že provozovna patřila mezi větší papírny. Někdy byly žumpy kamenné – z pískovce nebo žuly. S různými přísadami, a to bylo tajemství starých papírníků, se hadry znovu praly, znovu drtily a rozmělněly. Všude byla cítit vlhkost a jednotvárný dusot kladiv naplňoval hlukem budovu mlýna. Než se ve stoupách dosáhlo takového rozmělnění hadrů, aby bylo možno vlákna zplstít a dát papíru jemnost, trvalo to dost dlouho. Proces drcení ve stoupních jamách trval asi 11 hodin, nebyly-li hadry změkčeny hnitím, prodloužila se práce na 24 až 36 hodin. Vyrobená polodrt se nechávala uležet na 15 i více dnů a opět se vracela do stoup, aby se zpracovala po dobu 18 hodin na celodrt. Tento proces přípravy papíroviny urychlilo teprve vynalezení holandru. Byl to dubový válec opatřený noži, který se otáčel v kádi, na jejímž dně byl pevný výstupek, o který při otáčení válce nože drtily a roztíraly vlákna hadroviny. Papírnám s holandry se začalo říkat mlýny s válci. Jeden z prvních holandrů na Moravě byl postaven ve Velkých Losinách při jejich modernizaci v roce 1729. Kdy byl postaven holandr v papírně Horní Dlouhá Loučka nemáme doloženo, bylo to však jistě v druhé polovině 18. století. V roce 1834 již stála budova bílé továrny – holandru.

Odbarvená, rozmělněná vlákna, promísená vodou a přísadami, dala hustou bílou kaši. Tato celolátka se přečerpávala do kádí umístěných v další místnosti. Tam byla vlastní výroba papíru. U kádě stál naběrač, který nořil formu tvořenou rámem a sítím do papíroviny. Sítem pak zatřepal, aby papírovina byla stejnoměrně rozlitá po celém síti a současně aby přebytečná voda protékla sítím. Tvoření archu papíru se pokládalo za jádro papírnického umění. Odkladač přebíral od naběrače síto s načerpaným archem papíru. Síto přitiskl na čtverec plsti a druhou plstí jej přikryl. Na oblém podstavci zvaném sedlo se

Socha anděla na hrobce rodiny papírníka Weisse u kostela sv. Bartoloměje v Dlouhé Loučce.
Foto autor.

vršily vrstvy papírových archů a plsti. Práce probíhala v rytmu a vyžadovala dokonalou souhru. Při osmihodinové pracovní době se vyrobilo 1500 až 1600 archů papíru formátu 40 x 50 cm. Jeden rys tvořilo buď 500 archů neklíženého nebo 480 archů klíženého papíru. Pracovní doba ve starých papírnách však bývala až patnáctihodinová. Když se načerpalo 50 až 100 archů, přetáhl se stoh vlhkých papírů do velkého ždímacího lisu. V něm se tlakem vymačkala voda z papíru i plsti. Vlhký papír se znovu dal do lisu již bez plsti. Potom se papír sušil na rozlehlých, několikapatrových půdách papírny na šňůrách, podobně jako prádlo. Věšení papíru se obvykle svěřovalo ženám, práci však řídil tovaryš. Pozvolné prosychání na čerstvém vzduchu bylo stejně důležité jako vhodná voda při výrobě. Usušený papír byl vlastně hotový, ale jen pro tisk nebo ke psaní tužkou. Pro psaní inkoustem jej bylo nutno klížit, aby se inkoust nebo barvy nerozpíjely. Klíh se obvykle připravoval z odpadků koželuhů nebo jirchářů a vařil si

jej papírník sám ve velkém kotli. Sušení klíženého papíru vyžadovalo velké opatrnosti. Usušený papír se opět lisoval. Po vysušení se přikročilo ke konečné úpravě papíru hlazením, aby se odstranily stopy po rýžkách jež zachovala struktura síta, chloupky z plsti a drsnost papíru, jak ji dávala papírovina. Papír se hladil ručně na hlazené kamenné desce hladkým kamenem, obyčejně achátem nebo hladítkem kovovým. Byl to zdlouhavý proces, proto se začal později hladit papír velkou železnou palicí na kovové desce. Palici zvedalo zařízení hnané vodou. Někteří papírníci byli proti hlazení papíru palicí, ale ke konci 18. století se tento způsob prosadil jako rychlejší.

O starých mistrech se mluvilo s úctou. Bylo totiž třeba mnoho roků, než papírník získal dovednost rozestříit ve formě dokonale stejnou vrstvu kaše. Dobrý papírník musel při výrobě ovládat řadu jemností – rozlišovat kvalitu hadrů, dobře volit druh a kvalitu sít, znát klížení papíru.⁴

Staré filigrány. Na papírech vyrobených v Evropě se ve středověku objevila průsvitná značka zvaná filigrán. Dala by se přirovnat ke znamením, jaká dávali svým výrobkům sochaři, zlatotepci či hrnčíři. Byla výrazem osobitosti výrobce a žárlivě strážnou ochrannou značkou. Každá papírna měla svůj určitý, v tajemství udržovaný způsob výroby. Proto své výrobky opatřovala průsvitkou, jejímž původním účelem byla ochrana před napodobením, později byla také značkou reklamní. Filigrán byl drát zformovaný do určité podoby a připevněný na síto, jímž se nabírala papírová kaše. V místě, kde byl filigrán upevněn, se usadila menší vrstva papíroviny. Papír zde byl slabší a průsvitnější a to podle podoby zformovaného drátu. Tak vznikla průsvitka. Filigránů se z papírny v Sovinci – Horní Dlouhé Loučce (Oberlangendorf) zachovalo přes 120, správněji přes 60 párů, protože se při výrobě obyčejně užívalo dvou sít s filigrány téměř totožnými. U filigránu rozeznáváme typ, formu a variantu. Typem je základní myšlenka, kterou použil formíř

při tvoření filigránu. Způsob, jak tuto formu vyjádřil, je nazýván formou, a v každé formě rozeznáváme varianty, jež se od sebe liší v podrobnostech. Loučská papírna užívala tyto typy filigránů:

Typ A – Sova, symbol Sovince, forma – prostá sova, v kontramarce písmena: (1612–1750)
– prostá sova s křížkem na hlavě, v kontramarce MH
– sova ve štítě či kartuši

Typ B – Mouřenín, erb Jana Kobylky – do roku 1623

Typ C – Rovnoramenný kříž 1623–1750 znak Řádu německých rytířů

Typ D – Papírníková začáteční písmena – znám jediný pár: IW z roku 1720

Typ E – Orlice v korunované kartuši s písmeny GE na prsou

Majitelé papírny. Jak bylo uvedeno, prvním dokladem existence papírny je její filigrán z roku 1612. Na začátku 17. století bylo panství Sovinecké v konsolidovaném stavu, zvyšovala se potřeba papíru pro vrchnostenské hospodaření a korespondenci. Někdy před rokem 1612 povolil majitel panství Jan starší Kobylka stavbu papírny v místě, kde byl dostatek vhodné vody. Papírny nejvíce zřizovali papírníci sami na základě dovolení, jež jim vrchnosti za jistých podmínek udělovaly. Papírnu v této době dokazují filigrány s rodovým znakem Kobylků – mouřenínem – z roku 1615, 1617 a 1622. Prvním známým majitelem papírny byl Jakub Hönigschmied v roce 1618. O papírně mluví urbář panství z roku 1629 jako o soukromé. Papírník podle tohoto urbáře platí ročně do panského důchodu 8 zlatých a dodává rys nejlepšího papíru. To již byl majitelem panství Řád německých rytířů. Tuto změnu pozorujeme i ve filigránech – obraz sovy je doplněn iniciálami GE (Gut Eulenberg) a je užíván filigrán s křížem – řádovým znakem. Další zprávy o papírně jsou z roku 1645, kdy je poprvé zmiňován papírník Martin Hönigschmied z Horní Dlouhé Loučky – syn Jakuba Hönigschmieda. Zpráva mluví o narození jeho syna Ondřeje, který však brzy zemřel. K papírně si Hönigschmied v roce 1659 přikoupil od Balcara Tölicha domek se zahradou a polem za 180 zlatých. Proto je v seznamu z 11. 11. 1667 uváděn jako rolník povinný robotou s koňmi. Martin Hönigschmied zemřel 11. března 1675 ve věku 53 let. Potomky nezanechal a papírnu zdědila vdova Eva, která se ještě téhož roku provdala za tovaryše Jakuba Weisse, pocházejícího z bavorského Landsbergu. Prvními moravskými papírníky byli Němci, kteří přinášeli toto umění do našeho kraje z oblastí s rozvinutou papírenskou výrobou. Není jisté bez zajímavosti, že z Landsbergu pocházel rovněž papírnický tovaryš Jan Sigart, který se již v roce 1585 stal papírníkem v městské papírně v Litovli a později byl papírníkem v Olomouci. Při uzavření sňatku bylo tovaryši Jakubu Weissovi 24 let, vdově bylo tehdy 55 let a zemřela už 15. 2. 1680. Majetek zdědil manžel Jakub Weiss. Od této doby byla papírna soukromým majetkem rodiny Weissů až do roku 1923, tedy 243 let. Z jeho druhého manželství s Annou Zerhovou bylo devět dětí. Nás zajímá syn Jan Jakub, narozený v roce 1687. Od tchána Jana Zerhy koupil Weiss roku 1683 grunt v Horní Dlouhé Loučce za 323 marky. Na této usedlosti Jakub Weiss hospodařil, když v roce 1700 pronajal papírnu svému tovaryši Fridrichovi Schafferovi. Podle jeho iniciál ve filigránu můžeme tuto dobu stanovit přibližně, jistotu máme v roce 1707, kdy je výslovně uváděn při koupi Kaňkovského mlýna jako nájemce papírny. Byl jím asi do roku 1712, kdy je uváděn jako papírník v Dolní Moravici. Filigrány v následujícím roce již mluví o novém papírníku – Janu Jakubu Weissovi. Majitelem papírny zůstával Jakub Weiss, i když mistrem papírníkem asi od roku 1713 je jeho syn Jan Jakub. Podle gruntovní knihy předal otec synovi papírnu až 2. 1. 1730. Byla oceněna na 4800 zlatých, což byla na tuto dobu značná suma. Vodní činže se platilo sovinecké vrchnosti ročně 28 zlatých a 40 krejcarů. Jakub Weiss zemřel až 23. 9. 1739 ve věku 88 let a přežil i svého syna Jana Jakuba. Ze

sedmi dětí Jana Jakuba se později stal papírníkem syn Ignác Emanuel narozený 9. 4. 1725. Spíš než majitelem papírny se stal Jan Jakub Weiss majitelem Kaňkovského mlýna, který koupil od Tomáše Badstübera v roce 1722 za 1100 rýnských zlatých. Z toho ještě 116 zlatých patřilo Fridrichovi Schafferovi, který tam vlastnil výměnek pro sebe a manželku a vymínil si, že mu bude Weiss dodávat ročně jednu měřici žita. 24. 7. 1735 vdával Jan Jakub Weiss svou nejstarší dceru Marii Barboru za olomouckého krejčího Jana Jiřího Högera. Koncem tohoto roku papírna do základů vyhořela a brzy nato – 1. 2. 1736 – umřel mistr papírník Jan Jakub ve věku 49 let. Dědicové, především vdova a zeť Höger, znovu papírnu velkým nákladem postavili a vybavili. Na stavbu si půjčili 5000 zlatých. Po smrti Weissově papírnu vedl nejstarší tovaryš – Meisterknecht. Byl jím František Antonín Mayer, pocházející z Kemptenu ve Švábsku. Po svém sňatku s vdovou Annou Kateřinou Weissovou si najal papírnu od nápadníků na 18 let za roční nájem 500 rýnských zlatých. Nájemní smlouva uzavřená 29. 9. 1737 uvádí mimo jiné povinnost vyučít na svůj náklad nejmladšího syna Ignáce papírníkem, jen výuční hostina se má hradit z pozůstalosti. Podnikavý Mayer se s nájmem papírny v Horní Dlouhé Loučce nespokojil. Pro sebe si koupil 1. 4. 1743 papírnu v Dolní Moravici. Nájemcem loučské papírny zůstal až do roku 1755, kdy papírnu převzal dědic Ignác Emanuel Weiss. Patřila v té době mezi větší papírny. Pokud šlo o konečnou úpravu papíru, patřila papírna mezi ty, které uchovávají starý způsob ručního hlazení. Papír vynikal pevností a měl vždy dobré jméno. Od doby Jana Jakuba Weisse byli jeho hlavními odběrateli česká dvorská kancelář ve Vídni a královská kancelář ve Vratislavi. Zprávy mluví o tom, že papírna nestačí krýt poptávku. Roku 1746 udává Mayer, že vyrobí ročně 80 balíků papíru celkem, a to těchto druhů – velký kancelářský, malý kancelářský, poštovní, obyčejný menší, menší konceptní a balící papír. K dalšímu požáru v papírně došlo v roce 1761, jak uvádí zpráva o odpuštění čtvrtiny ceny za dřevo dodané vrchností na stavbu vyhořelého papírního mlýna v Horní Dlouhé Loučce. Na podzim roku 1783 pronajal mistr Ignác Emanuel Weiss papírnu svému synovi z prvního manželství Františku Antonínu Weissovi na dobu šesti let za 6000 rýnských zlatých. Nový nájemce si výrazně polepšil sňatkem s Rosalií Englischovou, dcerou dědičného fojta v Loučce dne 12. 11. 1786. Roku 1798 vyráběl František Antonín Weiss 1550 rysů papíru, ve kterých převládaly kancelářské papíry. Sortiment vyráběných druhů čítal dvanáct položek poštovních, kancelářských a konceptních papírů. Větší produkci měly v této době pouze papírny ve Staré Vsi a ve Velkých Losinách, které však vytvářely papír u dvou čerpacích kádí. Od roku 1804 se loučský papírník nazývá „Papierfabrikant“. Podnikavý duch rodiny Weissovy nalezl své uplatnění nejen ve výrobě papíru. V průběhu prvních dvaceti let 19. století vybudoval František Antonín Weiss v Horní Dlouhé Loučce obilní a později i olejný mlýn. Hodnota této investice činila v roce 1820 8000 zlatých. Kromě rodinného řemesla a statku najímali Weissové od sovinecké vrchnosti více jak 15 jiter luk a orné půdy a věnovali se také chovu dobytka. Smrt Františka Antonína Weisse dne 20. 10. 1820 určila další osudy loučské papírny. Papírník před smrtí napsal testament, ve kterém jmenoval svoji manželku Rosálii universální dědičkou a nástupcem v papírnickém řemesle se měl stát dosud nezletilý syn Ignác František Weiss, narozený 30. 1. 1801. František Antonín ocenil svoji papírnu a všechno další jmění na 23800 zlatých. Tato částka byla vytvořena především papírnou se všemi budovami, hospodářstvím a polnostmi a zařízením papírny. Předání papírny synu Ignácovi nebylo přesně stanoveno, byla však určena kupní cena 12000 zlatých. Vdova Rosálie provozovala papírnu prostřednictvím dílovedoucího Františka Střížka, užívala obou mlýnů i výnosů polního hospodářství. Syn Ignác dosáhl v roce 1824 plnoletosti. Za přítomnosti vrchnostenského úředníka se sešli vdova Rosálie, dcera Karolína a synové Josef a Ignác, aby sepsali protokol o vyřešení dědictví. Ignác Weiss

Hlavní budova papírny – „Žlutá továrna“. Foto autor.

se stal loučským papírnickým mistrem dne 24. srpna 1824. V 30. letech 19. století měla jeho papírna roční produkci okolo 5000 rysů psacího papíru. Od roku 1834 měla papírna právo užívat označení c. k. privilegovaná papírna. Zápis v matrice ze dne 25. března 1834 svědčí o křtu dcery Rosálie. Z tohoto zápisu vyplývá, že papírníkovou manželkou byla Karolína rozená Bergerová, dcera zemřelého měšťana a obchodníka s vínem v rakouském Poysdorfu. V manželství se později narodily ještě děti František, Terezie, Karolína a syn Karel. Ignác Weiss jako příslušník staré papírnické rodiny pochopil velmi brzy po zavedení prvního papírenského stroje ve starém Rakousku význam nových technologických i technických změn v papírnickém řemesle i budoucnost techniky pro rozvoj papírnického oboru. Jako třicetisedmiletý muž se rozhodl po zralé ekonomické rozvaze k nákupu **papírenského stroje** od firmy Johann Widmann z německého Heibronnu. K nákupu stroje přispěla i dobrá finanční situace papírníkovy tchýně Terezie Bergerové, která žila od roku 1837 do roku 1862 v papírně a mohla část finančních prostředků získaných prodejem pozemků v Poysdorfu věnovat na nákup papírenského stroje. Stroj byl v papírně spuštěn v roce 1838 a byl prvním papírenským strojem na Moravě. Ignác Weiss však výstavbou stroje na papír výrobu ručního papíru úplně nezrušil. Naopak, ke dvěma skupinám papírenských tovaryšů si pořídil papírenský stroj. První ověřenou zprávu o produkci Weissovy strojní papírny máme ve statistikách z roku 1841. V tomto roce vyrobil 635 vídeňských centů papíru v celkové hodnotě 11800 zlatých. V papírně bylo zaměstnáno 18 mužů a 23 žen. V roce 1843 vyrobilo 40 dělníků 8000 rysů papíru převážně psací povahy. K výrobě tohoto množství musel papírník zajistit 3000 vídeňských centů starých hadrů, většinou z okolí. Ve stejné době začínala továrna zpracovávat odstřížky a vlákna z textilních továren. Odbytíště nacházela papírna v celé rakouské monarchii. Vyrůstající produkce, zlepšování techniky a technologie vedly Ignáce Weisse k rozhodnutí požádat Zemské místodržitelství v Brně o propůjčení **zemského továrního oprávnění**. To mu bylo uděleno dne 4. 2. 1844. V roce 1851 a 1852 vyráběla továrna téměř čtyřikrát více papíru než

počátkem 40. let. V produkci převládaly kancelářské, konceptní a tiskové papíry, ve výrobním programu se objevily i žádané papíry na mědirytiny a od roku 1852 i notový papír, dosud převážně dovážený ze zahraničí. Papírny poháněné vodním kolem nemohly pracovat celý rok. Práce brzdil jak vysoký, tak nízký stav vody i po mnoho týdnů. Proto instaloval Ignác Weiss začátkem 50. let dva parní kotle. První parní kotel sloužil k dodávkám páry pro sušení papíru přímo na výrobním stroji, druhý kotel vyráběl páru k vaření surových hadrů. Majitel první moravské strojní papírny Ignác Weiss pro svůj vysoký věk předal továrnu někdy počátkem 70. let svému synovi Karlovi. V té době začala papírna vyrábět hedvábný papír a začal se rovněž rozšiřovat sortiment psacích a tiskových papírů. K roku 1875 víme, že Karel Weiss zaměstnával pouze 70 pracovníků a strojní vybavení se mnoho nelišilo od stavu techniky konce 50. let. Papírna Ignác Weiss Sohn měla k dispozici 1 papírenský stroj, 2 vařáky hadrů, 1 řezačku hadrů, 2 dělicí holandry, 8 holandrů pro přípravu suroviny, 1 hladicí a leštící stroj a 1 řezačku papírů. Kromě parního stroje a 3 parních kotlů užívala továrna vodní turbínu k pohonu výše jmenovaných strojů. Ignác Weiss zemřel 1. 10. 1880 ve věku 79 let. Jeho syn Karel jej přežil nepatrně, zemřel dne 20. 3. 1881 ve věku 41 let. Jejich úmrtím končí více jak dvěstěletá tradice výroby papíru v papírnické rodině Weissů z Horní Dlouhé Loučky. I když až do roku 1923 drží továrnu vdova po Karlu Weissovi Leontina Weissová pod názvem **Ign. Weiss Sohn**, praktickým majitelem se 25. 4. 1882 stal její druhý manžel Emil von Komorczyński, který zde zavedl výrobu jemného cigaretového papíru a roku 1923 ji včlenil do koncernu a. s. Olšany. V něm loučská papírna pracovala jako závod až do roku 1940, poté byl provoz papírny zastaven jako nerentabilní.⁵ Památku papírnického rodu Weissů z Horní Dlouhé Loučky připomíná němý svědek na starém hřbitově při farním chrámu sv. Bartoloměje v Dlouhé Loučce. V blízkosti hodnotného renesančního chrámového portálu se zachoval u hřbitovní zdi náhrobní pomník a hrobka rodiny Weissovy. Je na něm pozdně klasicistní genius – anděl ze světlého pískovce. Na bílých mramorových epitafech jsou německy uvedena jména a životní data: Karel Weiss, továrník papírenský v Horní Dlouhé Loučce † 20. 3. 1881 ve věku 41 let; Ignác František Weiss, továrník papírenský v Horní Dlouhé Loučce, nar. 30. 1. 1801, † 1. 10. 1880.

Život ve staré papírně. Práce v papírně byla těžká. Byla to tvrdá dřina ve špatném, vlhkém i prašném prostředí a zároveň umění a tajemství mnoha výrobních postupů, která musel papírník ovládat. Papírnu ohrožovaly na jaře a po velkých deštích povodně. Protože se pracovalo s ohněm a v papírně bylo mnoho hořlavého materiálu, byly i časté požáry.

Vývoj řemesel v našich zemích znamenal i postupný vývoj jejich samosprávy, která se postupně přetvořila v řemeslnické cechy. Ty se staraly o zajištění živobytí snahou o monopol výroby i odbytu. Cechy se řídily schválenými psanými cechovními řády, které upravovaly život a práci řemeslníků v cechu. Cechovnictví však neovládalo všechna řemesla, mimo cechy se ocitalo mlýnářství roztroušené v krajině pod různými vlastníky, některá řemesla, kde počet řemeslníků v místě byl malý, jako knihtiskaři, zvonáři, lékárníci a další. Některá zaměstnání se v jakési vyvýšenosti nepovažovala za řemesla, nýbrž za „umění“, a tomuto nazírání odporovalo spojování do cechu. Takovým řemeslem bylo i papírnictví, které nemělo cechy ani v okolních zemích. Přicházející papírenští mistři a tovaryši se nepovažovali za řemeslníky, ale za umělce. Rovněž menší počet papíren, často mimo města na řekách v blízkosti hor, neumožňoval spojování do cechu. První papírenské mlýny byly zakládány na místech obilních mlýnů, hamrů a tam, kde byl dostatek vodní síly. Papírníci zůstali trvale živností necechovní. V papírnictví se vyvinuly a vžily podle obdoby živností cechovních různé zvyky a obyčeje. Jejich původ je možno vidět v rituálech a ceremoniích dávných řemeslných bratrstev, která se řídila pravidly, jež byla známa jen příslušníkům

těchto bratrstev. Také umění výroby papíru bylo původně přísně střeženým tajemstvím a zasvěcenci, kteří prošli složitým postupem učedníka, tovaryše a mistra dodržovali určitá pravidla v chování mezi sebou. Nepsané, ale papírníky přísně střežené artikuly zde platily více než psané a potvrzené cechovní řády. Ty se často vyvinuly ve zvyklosti zvané zlozvyky a zlořády. Kdo tyto nepsané zvyky nezachovával, byl považován za „fušera“.

Pozoruhodný byl způsob života ve staré papírně, pracovní den a vzájemný poměr mezi mistrem, tovaryši a dělníky. Mlýny na papír bylo možno poznat už zdaleka. Charakteristickou byla pro ně příkrá, vysoká střecha, pod níž bylo několik pater k sušení papíru. Ve střechě byly pak malé okenní otvory umožňující proudění vzduchu. Starý papírník byl původně i sběračem hadrů ve svém okolí, později obstarával sběr svými lidmi – hadrníky. V papírně pracoval obvykle s několika tovaryši, učněm a dělníky. Těžká práce ve zdravotně nepříznivých podmínkách, dlouhá pracovní doba, hubená odměna za práci, vyplácená obvykle – zvláště učňům – v naturáliích, to byly závažné důvody a příčiny neshod mezi tovaryši a mistrem. Tovaryši se bránili, vyhledávali záminky k různým úlevám a nadlepením v práci. Vandrovní tovaryši uplatňovali ve svých požadavcích to příjemnější, čemu navykli na předchozím pracovišti.

Jaké zlořády existovaly a v jaké míře byly v tomto řemesle na konci 18. století na Moravě, se dozvídáme z řízení, jež bylo zavedeno zemským guberniem v Brně na stížnost anonyma předloženou 17. dubna 1785. Anonym vypočítává tyto zlořády: „1. Výchova dorostu je nepatrná. Nedostatek tovaryšů, zvláště snaživých a zapracovaných bude trvat potud, pokud mistr nevezme víc než jednoho učedníka. Větší výrobci by rádi přijali 2–3 učedníky, ale nesmějí tak učinit pro odpor tovaryšů, neboť by se vydávali nebezpečí, že tovaryši ihned dílnu opustí. Tovaryši nechťejí, aby jejich počet vzrostl a mistr je pak nucen přijmout do díla i tovaryše neschopné. 2. Další překážkou, která brání zvýšení počtu učedníků je tzv. „hostina na propuštěnou“, jež stojí mistra 140–160 zlatých. Tímto hýřením četní pozvaní mistři a ještě četnější tovaryši ochuzují vyučence, neboť mistr nutí vyučence, jehož měl bezplatně v učení, aby mu práci částečně nahradil výdaje spojené s pořádáním hostiny. Několikadenní hostina je ke škodě mistru, jenž musí za tyto dny tovaryšům platit tak, jako by se pracovalo. 3. Pohoštění – šenk, jídlo a pití trvající vždy dva, často i tři dny velmi zatěžuje mistra, jenž musí vše zaplatit, chce-li si tovaryše udržet. 4. Při tom se ozývá nadměrné klení, zlořečení a nadávání, jež je proti náboženství. K urovnání urážek při tom vzniklých je opět třeba jednoho dne, který se opět prozahálí. Podle starých zvyklostí bylo obyčejem, že byl zhaněn, nebo prohlášen nectným jen špatný pracovník, nebo ten, který se dopustil něčeho proti zvyklostem. Nyní však haní a proklíná jeden druhého svévolně, již s tím úmyslem, aby získanou pokutu mohli prohnat hrdlem. Mistr je proti tomu naprosto bezmocný, nechce-li, aby tovaryši zastavili práci ještě na více dnů, nebo dílnu opustili. 5. K tzv. modrému pondělku, který tovaryš promarní v zahálce a přitom utratí ještě zbytek mzdy, kterou v neděli nespotřeboval, přistupuje ten nešvar, že když se některému tovaryši nechce přes mistrovu výzvu pracovat, poštvé tovaryš ten k zahálce ještě ostatní. 6. O sv. Martině, na konci masopustu a o posvícení musí mistr zaplatit každému tovaryši, aby si ho udržel, 45 krejcarů, dále poskytnout mu jídlo a pití v neztenčené míře jako o velkých svátcích, a přitom ač se nepracuje, zaplatiti mu denní mzdu. O velkých svátcích, jako vánocích, velikonocích, letnicích tráví tovaryši vždy tři dny v hýření a ještě čtvrtý den bývá určen pitkám, bez ohledu, že mistr bez práce utrpí škodu. O dispensovaných svátcích tovaryši vůbec nepracují a vyžadují zvláštní oběd jako o nařízených svátcích, ba i mzdu za tento den, ač nepracují. 7. Též se stalo pravidlem, že se denně podává k snídani polévka, máslo a sýr, a nelze-li máslo dostat, musí mistr tovaryšům týdně zaplatit za ně 6 kr. 8. Konečně zakořenil se u těchto tovaryšů ten nemrav – jinde neexistující – že nejen

Sluneční hodiny na – „Bílé továrně“. Foto autor.

tovaryši zaměstnaní v dílně sedí u oběda u stolu s čepicí na hlavě, ale i cizí tovaryši usedají s kloboukem na hlavě a snižují tak mistra, jemuž jsou povinni prokazovat úctu. Mistr, jenž si nesmí dovolit odstranit takový nezpůsob, vyhlíží u jiných lidí jako nemrava a hrubec.“

Vyšetřování proběhlo na všech moravských papírnách. Zvláště důkladný protokol byl sepsán u krajského úřadu olomouckého v Uničově dne 22. června 1785. Tento protokol podepsali papírníci z Dolní Moravice, Janovic, Litovle, Velkých Losin, Šumperka i papírník Ignác Weiss z Horní Dlouhé Loučky. K otázce č. 1. vypověděli mistři, že tovaryši si vyžádali, aby vždy na dva tovaryše byl vzat do učení jen jeden učeďník, neuposlechl-li by mistr, tu by tovaryši odešli z díla. K tomu poznamenal mistr Matyáš Werner z Velkých Losin, že tovaryši zavedli také třídní papírníků na ty, kteří hladí papír palicí, a na ty, kteří hladí papír po staru na ka-

menné desce hladítkem. K otázce č. 2. – učeďnická hostina stojí i mnohem více, než je udáno. Za učeďníka, který se učil 4 léta, zaplatí vydání mistr a vyučenec musí tuto částku odpracovat. Za učeďníka, jenž se učil 5 let, musí vydání za oděv i hostinu zaplatit mistr, a právě s oděvem je náklad tak značný. Zvyk ten zaveden byl již za starých časů tovaryši a kdyby učeďník nemohl zaplatit, nebo správněji, mistr nechtěl tak učinit, nebyl by vyučenec uznán za řádného tovaryše, ba i mistr by byl prohlášen za nectného. Proto zlozvyk ten trvá a tovaryšům se ještě za ty dny platí týdenní mzda. K otázce č. 3. „šenk“ dávati je mistr povinen tehdy, když nový tovaryš pracoval po 14 dnů, a skládá se z několika jídel a pití, trvá však pouze po několik hodin, a to ještě v neděli nebo o nařizeném svátku, dříve býval dosti nákladný. K otázce č. 4. zlořečení a nadávky bývají řídké, příležitost k nim bývá při učeďnické hostině nebo při šenku. A tak tovaryši, když není po jejich vůli, nadávají sobě nebo i mistrovi. K urovnání sporů z toho vzniklých bývá často zapotřebí celého dne. Nejhorší přitom je, že když tyto nesváry nemohou být urovnány v dílně, musí se tovaryši odebrat do jiné dílny a když se urážky týkají celé dílny, musí jít i mistr k rozhodnutí sporu do sousední papírny a takové řízení potom trvá 2 až 3 dny. K otázce č. 5. modrý pondělek zanikl již odporem mistrů. K otázce č. 6. o hoštění na Martina, o masopustu a posvícení vypovídají ti, kteří hladí papír po staru: tovaryšům se musí dát o velikých svátcích – vánocích, velikonocích, letnicích říšský tolar a o ostatních svátcích rýnský zlatý, nevystrojí-li se jim bohatá tabule, aby každý tovaryš mohl po celý den kvasiti. Přijme-li tovaryš peníze, je tedy mistr ve výhodě. Není-li nutná práce, mistři dovolí tovaryšům nepracovati o dispensovaných svátcích, jinak však musí pracovat, jako v obyčejný den. K otázce č. 7. polévka, máslo a sýr k snídani se dávají jen papírníkům hladícím palicí, těm tovaryšům, kteří hladí hladítkem, podle starodávného zvyku se dává polévka, sýr a chléb, proti čemuž mistři nic nenamítají, neboť časně vstávající tovaryši nemohou být při tak těžké práci lačni. K otázce č. 8 zlozvyk s čepicemi existuje.⁶

Podle výsledků vyšetřování zlořádů ve všech moravských papírnách se dají nastínit obvyčeje, kterými se řídili mistři, tovaryši a učedníci v papírnách. Práce v papírně začínala velmi brzy – v jednu, nebo dvě hodiny po půlnoci. Proto na posilněnou měli tovaryši právo na snídani s polévkou, sýr a chléb. Pracovalo se obvyčejně 15 hodin s hodinovou přestávkou na oběd. Tovaryši a učedníci bydleli a stravovali se v papírně, patřili po dobu svého pobytu v papírně k rodině. Papírníci byli opásáni dělnickou zástěrou, na hlavách měli posazenu papírovou čepici. Výhodou bylo, že ušpiněnou mohli kdykoliv vyměnit za novou. Všichni obyvatelé papírny se shromažďovali k jídlu i ke spánku ve velké společenské místnosti. Aby se méně snědlo u společného stolu, byl zaveden tento pořádek: Nikdo se nesměl pustit do jídla dříve, než zasedl mistr a nezačal jíst. Jakmile týž dojedl, musili všichni spolustolující odložit současně s ním lžíci, i kdyby měli ještě větší část jídla na talíři. Proto se pořádaly doslova závody v jídle. Tovaryši jedli co možná nejrychleji, aby do sebe dostali všechno jídlo včas.

Učedník byl přijat do učení obvykle na dobu 4 nebo 5 let a 14 dní. Délka učení se určovala podle toho, jaké závazky vzal na sebe mistr. Byla delší, zavázal-li se kupovat učedníku šaty a zaplatit hostinu na propuštění. Učedník musel pocházet z počestných rodičů. Po dobu učení pracoval v papírně zdarma a měl za to zajištěnou stravu a byt. Během učební doby se seznámil se všemi fázemi pracovního postupu, musel prokázat vlastní schopnosti při práci a dělat vše, co vyžadovala práce a život v papírně. Propuštění z učení bylo velmi slavnostní. Byli k němu pozváni nejen rodiče, ale i mistři a tovaryši z okolních papíren. Obřadu dominovala řeč mistrova. Morálním tónem působil na duši učedníka, vzpomínajícího na slavný den života. Hlavním bodem slavnosti bylo ovšem hodování, které trvalo tři dny i více a stávalo na konci 18. století 100–300 zlatých. Mistři a tovaryši z okolí museli být přítomni slavnostnímu propuštění z učení jako svědkové toho, že učedník byl řádně propuštěn. Vyučenec, jenž nebyl propuštěn řádně podle starého zvyku, nesměl vůbec dostat práci, a kdyby ji dostal, musel ustoupit tovaryši cechovnímu. Na této schůzce se urovnávaly spory mezi mistrem a tovaryši, ti se často sešli jen na těchto hostinách na propuštění, což mohlo být jen jednou za 5–10 let. Tovaryši z něčeho obvinění zde byli souzeni a přiváděni k pořádku. Hostiny nebyly stejné a záleželo na mistrovi, jak „se dal vidět“. Mimo tuto slavnostní hostinu však často probíhalo při propuštění z učení tzv. „hoblování“. V papírnictví byl vyučenec považován za člověka hrubých mravů a těch jej zbavovali tovaryši při pitce ve svém shromáždění, kde jej i pokřtili novým jménem. Vyučenec – špalek neotesaný byl osekáván dřevěnou širočinou a hoblován – tovaryši jím pohybovali v žertu po lavici sem a tam k drsné veselosti shromážděných.

Tovaryš se po vyučení zpravidla vydával na vandr, který trval několik let. Vyhledal si práci v papírně, cestuje od místa k místu. Nebylo-li místo volné, byl mistr povinen tovaryše pohostit i více dnů. Od roku 1730 bylo vandrování povinné. Během vandrování se seznámil s novými výrobními postupy, prošel různé kraje a země a poznal jejich zvyky a mravy. Když přicházel vandrovní tovaryš po papírny, přinášel pozdrav od předchozího zaměstnavatele. Při vstupu do dílny pronesl toto úsloví:

„Mistře a tovaryši, z papírny v Litovli pozdravují Vás mistr a tovaryši. Ve jménu umění!“

Přijetí bylo velmi obřadné, fráze obřadu byly docela ustálené a přísně zachovávané. Vandrovní tovaryš potom dostal jídlo, pití z poháru na přivítanou, jenž byl buď cínový nebo skleněný. Při vstupu do práce neměl tovaryš zprvu žádných pracovních dokladů, teprve později bylo nařízeno, aby měl průvodní list. Tovaryš měl sebou cestovní pas od vrchnosti nebo krajského úřadu a arch papíru z dílny, kde posledně pracoval a na němž byli zapsáni ti tovaryši, kteří se někde špatně zachovali, a proto se všem papírnám takto oznamují. Pozdrav nesměl býti vyřízen tovaryšem „fušerem“ nebo tovaryšem prohláše-

ným za nectného. Pokud tovaryš dostal v dílně práci, mistr na jeho počest po 14 dnech uspořádal pohoštění – šenk. Bylo to obřadné přijetí do „společnosti“ v dílně, obyčejně o sobotním večeru, kdy mu byl podán „počestný šenk“ z poháru po větším proslovu mistrově a při zpěvu zvláštní písně. Potom následovala malá hostina, věnovaná mistrem na počest nového tovaryše. Poměr tovaryše k mistrovi byl ve starších dobách podobný, jako u jiných řemesel, založený na účtě tovaryše k mistrovi a jeho manželce a na péči mistrově o zaměstnané, kteří byli považováni jaksi za člena rodiny. Tento poměr se však časem velice změnil, když si tovaryši vymohli „numerus clausus“ učedníků a tímto zmenšením svého počtu se stali vzácnějšími. Vedlo to k tomu, že jejich výhody se stále rozšiřovaly. Hlavní příčinou nezdravého poměru mezi mistrem a tovaryši bylo, že papírnické řemeslo nebylo cechovně organizováno. Tím byla dána větší volnost ke vzniku různých zvyků a obyčejů. Tovaryš pracoval v papírně podle dohody nejméně rok. Zkušený tovaryš mohl získat papírnu do nájmu, nebo vést podnik vdově po papírníkovi, než dospěl a vyučil se řemeslu syn papírníka. Dobré jméno loučského papíru pomáhali vybudovat svou prací tito tovaryši: Lorenz Kolobrad 1667–1669, Martin Bóhm 1669–1689, Fridrich Massanig 1689–1730, později byl tovaryšem jeho syn, Karel Barisch 1671, Jan Windisch 1684, Kašpar Fetschker 1670–1677, později se stal nájemcem papírny v Litovli, Fridrich Schaffer měl papírnu pronajatou od roku 1700–1712, ten si roku 1712 vybudoval papírnu v Dolní Moravici rovněž na Sovineckém panství, František Antonín Mayer, který si po sňatku s vdovou najal papírnu na 18 let od 1737 do 1755, Kašpar Wancka od roku 1748.

Mistr papírník byl duší podniku, pracoval od časného rána pilně až do večera. Byl otcem, učitelem i spolupracovníkem tovaryšů a učňů. Řídil veškeré práce, neboť jeho praxe, ovládaná při nedostatku jakýchkoliv znalostí chemie pouze zkušenostmi, získanými za léta, byla důležitá. Jednou z hlavních starostí mistra bylo opatření suroviny – hadrů. Péče o odbyt výrobků ležela též jen na bedrech mistrových. Okolí však vždy hledělo na papírníka, i když tu často bylo mnoho dětí, jako na člověka zámožného a tím si vysvětlíme, že není snad stavu, který by tak často byl volán ke kmotrovství při křtu. Jistě také sebevědomí mistra, jenž považoval své řemeslo za umění, budilo respekt okolí i jiných řemeslníků a někdy i vyšší vzdělání, jež mu dal život a hlavně vandrovní putování po papírnách mnoha zemí. Aby se tovaryš mohl stát mistrem, musel prokázat schopnosti založit a vést papírnu. Na to byl potřebný určitý kapitál, mistrem papírníkem se také mohl stát tovaryš, který si vzal vdovu po papírníkovi, jak se stalo i v Loučské papírně. Koncem 18. století docházelo k zavádění holandrů, které měly větší podíl kovaných a litých částí a proto docházelo k rozšiřování kvalifikace mistra papírníka i jeho tovaryšů. Mistr papírník musel být rovněž sekerníkem a mechanikem.

Mistrová – manželka mistra papírnického měla mimo starostí o chod domácnosti a výchovu dětí také péči o fungování zázemí papírenského mlýna. Soukromá Loučská papírna fungovala jako samostatný pracovní, hospodářský i sociální celek. Mistrové připadl úkol starat se o polní hospodářství, zahrady i skleníky, které byly u papírny pro lepší možnost obživy. Mimo starostí o prádlo a šaty rodiny musela zajistit vaření pro rodinu a celý personál, který byl dosti početný. Takže na společný stůl, u něhož seděl mistr s manželkou a tovaryši bylo potřeba naplnit hluboké mísy a o svátcích a nedělích, o pouti, posvícení, na konec masopustu předložit několik chodů. Vdova se často provdala za papírníka, někdy i za tovaryše, neboť by sama těžko zvládla chod dílny.

Papírnický řád Marie Terezie. Zavedením pravidel při výrobě papíru, odstraněním škodlivých zlovyků a zvýšením kvality výroby papíru se zabývala rakouská vláda skoro po celé 18. století. Stížnosti na cechy, jež byly mnohdy překážkou rozvoje výroby, vedly k snaze zavést pořádek do cechovního zřízení. Vláda proto vydala roku 1731 generální

Budova „Bílé továrny“ v roce 2002. Foto autor.

řemeslnický patent a generální cechovní artikuly v roce 1739. Snažila se také o uvolnění výroby tím, že udílela některým oborům tovární výsady. Pro výrobu papíru vydala 6. července 1754 císařovna Marie Terezie Papírnický řád, podle něhož se v budoucnu mělo postupovat při výrobě papíru v c. k. dědičných zemích. Byl povahy technologické a měl zajišťovat zlepšení kvality výrobků tak, aby mohly konkurovat při vývozu v okolních vyspělých papírnických zemích. Řád obsahoval pokyny pro třídění hadrů, popisoval správný technologický postup celé výroby a v příložené tabulce byly uvedeny míry a váhy pro všechny druhy papíru. Zavedl pravidla do výroby, která byla dosud předávána mistrem papírníkem a tovaryši novým učňům, spolu s dalšími zvyky a obyčejí.

Modernizace papírny v Horní Dlouhé Loučce proběhla v několika etapách především kolem poloviny 19. století. Papírník Ignác Weiss se seznámil s novou revoluční technologií výroby papíru pomocí papírenského stroje. Instaloval jej v roce 1838, čímž mu náleží primát mezi moravskými papírnami. Rozšířil a zlevnil tím podstatně svoji produkci. Zásadou nového stroje se ve čtyřicátých letech papírna v Horní Dlouhé Loučce stala největší továrnou na papír na Moravě. To umožnilo dále modernizovat výrobu pomocí nové techniky, jako byly nové holendry, parní kotle, parní stroje a další zařízení. Ignác Weiss rovněž změnil přípravu suroviny i zpracování papírenské látky. Použil moderních výsledků chemie, zcela jiná musela být kvalita klišu, barviv i suroviny. Pro přípravu suroviny musel nakoupit velká množství nejrůznějších chemikálií, jako bylo chlorové vápno z Vídně, bílé vápno z okolních lomů, kamenec z Boskovic, dále kalafunu a kostní kliš. K vaření hadrů spotřeboval ročně 140 sáhů měkkého dřeva. Stal se tak konkurenceschopným i v rámci Evropy.

Výstavbu dalšího papírenského mlýna v údolí Huntavy máme doloženou smlouvou z roku 1848 mezi Ignácem Weissem a majiteli pozemků z obce Křivá, do jejíhož katastru patřily objekty nového vodního stavu na tzv. Divokém potoce, jak se tehdy nazývala říčka Huntava. Bylo zde instalováno obří vodní kolo na horní dopad vody o spádu 10,4 m. Vodní kolo o průměru 12 metrů bylo až do roku 1903 největší na Moravě. Později byla

Skladovací prostor s litinovými sloupy v „Bílé továrně“. Foto autor.

na tomto vodním náhonu vybudována vlastní elektrárna. Dosud jsou vidět nad budovou betonové části náhonu, který přiváděl na vodní kolo až 300 litrů za vteřinu. Kolo bylo později nahrazeno moderní Francisovou turbínou, která poháněla generátor na výrobu střídavého proudu.

V „bílé“ továrně vyráběla energii Girardova turbína, která pracovala se spádem 4 m a s průtokem 1000 litrů za vteřinu. Stroje poháněl i parní stroj o výkonu 80 koňských sil. Zde se zpracovávala surovina, která se koňskými povozy převážela do hlavní továrny, v níž byl instalován papírenský stroj.

Ve „žluté“ – hlavní továrně poháněl stroje parní stroj o výkonu 180 koňských sil. Na papírenském stroji probíhala výroba nekonečného pásu papíru o šířce 134 cm rychlostí až 60 metrů za minutu.

Přeměna původní dílny – papírenského mlýna v manufakturu se děla postupně zaváděním holandrů a rozšiřováním výroby v 18. století. Lidskou sílu nahrazovala vodní síla, výrobní proces se zdokonaloval. Hlavní omezení kapacity však představovala stále práce lidských rukou u čerpacích kádí. Až zavedení výroby na papírenském stroji změnilo manufakturu v továrnu, kde již sílu lidských rukou nahrazovala síla páry a později i elektřiny. Měnilo se prostředí pro práci strojů a měnily se i vztahy mezi majitelem a zaměstnanci. Zrušení poddanství umožňovalo volný pohyb osob. Modernizace výroby umožnila zvýšení zisků z prodeje a zlepšení sociálních podmínek zaměstnanců papírny. Na počátku 50. let 19. století vedl provoz i obchodní činnost papírny obchodní a provozní účetní a také tři mistři a dozorcí. V roce 1853 zaměstnávala papírna dva strojníky a ti měli k dispozici 7 pomocných strojníků, obstarávajících vlastní provoz papírenského stroje a parních kotlů. Mzdy dělníků a dělnic v papírně patřily k nejvyšším mzdám v oboru papíru. V uvedeném roce měla papírna k dispozici pro vedoucí i dělnictvo jedenáct bytů, nacházejících se v blízkosti papírny. S rostoucí výrobou stoupal i počet pracovníků, takže v roce 1854 pracovalo v papírně již 98 mužů a žen. Papírna zajišťovala práci celým generacím pracovníků z Dlouhé Loučky. Výstavba továrních objektů změnila tvář údolí. Do

výšky se tyčily tovární komíny – symboly práce a pokroku. Lidé postupně dokázali využít možností, jež jim zde příroda nabízela. Práce se odehrávala v souladu s vírou, nacházeli zde jistotu v dobách v nejistých.

Prodej papíru byl pro papírníka stejně důležitý jako jeho výroba. Ochrannou a prodejní značkou papírny byla **obchodní značka**. Ta byla vytištěna na každém balíku papíru. Otisky obchodních značek jsou velmi vzácné, protože obalový arch opatřený obchodní značkou, se obvykle roztrhl a zahodil. Jen výjimečně použili v kancelářích těchto částečně poškozených obalů na obaly spisů nebo na koncepty. Tato obchodní značka se zachovala i z papírny v Horní Dlouhé Loučce z ledna 1676. Značku tvoří dva vedle sebe dvojité orámované obdélníky, pod nimi je nápis Langendörffer Canczeley Pappier. Uvnitř obou obdélníků je vavřínový věnec a v něm na korunovaném štítě rytířský kříž. V rozích jsou začáteční písmena papírníka a papírny, MH a LD a dole letopočet 1655. Značka pochází z doby papírníka Martina Hönigschmieda (1643–1675), otisk je o něco pozdější.⁷ Když se stal papírníkem v Horní Dlouhé Loučce Jakub Weiss, měl vlastně zajištěnou reklamu pro vyráběný papír svým jménem. Weiss totiž znamená bílý a to je samo synonymem pro kvalitní papír. Papírna byla povinna dodávat jeden rys nejlepšího papíru vrchnosti sovinského panství a farář u sv. Bartoloměje v Dolní Dlouhé Loučce 1 rys papíru ročně. Rod papírníků Weissů postupně získával trhy v Olomouci, kde jsou od roku 1674 v městských knihách zaznamenávány dodávky papíru z papírny Horní Dlouhá Loučka. Papírník prodával papír většinou prostřednictvím obchodníků s papírem. Tak Jan Jiří Höger, krejčí v Olomouci, se po sňatku s dcerou papírníka z Horní Dlouhé Loučky v roce 1745 stal velkoobchodníkem papírem domácím i cizím. V polovině 18. století dodávala papírna své výrobky České dvorské kanceláři ve Vídni a Královskému nejvyššímu úřadu ve Vratislavi. Zájem o papír byl takový, že mistr nestačil krýt objednávky. Papírníci Ignác i Karel Weissové byli v obchodních kontaktech s litomyšlským nakladatelem a knihtiskařem Antonínem Augustou, který byl doložen zápisem z roku 1861. Tomuto nakladateli byl dodán papír také na první vydání knihy Boženy Němcové – Babička, kterou zmíněný nakladatel vydal v roce 1862. Ve druhé polovině 19. století vyráběla papírna psací, balicí, hedvábný, později i cigaretový, karbonový a kondenzátorový. Papír se vyvážel mimo Rakousko-Uhersko do USA, na Balkán, do Pobaltí a do Orientu. Loučský cigaretový papír se vyznačoval nejdokonalejší průsvitností a nejmenší hmotností, jeden metr čtvereční vážil pouhých 13 gramů.

Prodej papíru v minulosti zajišťovali rovněž potulní prodavači – hárkaři. Na zádech ve zvláštních nosítkách ve tvaru bedny z boku otvíratelné – „hárkách“, upravených k nošení přinášeli do vesnic v horách i podhůří kancelářský papír všeho druhu, dopisní papír, obálky, pohlednice, také tužky a pera. Hlavními odběrateli na vesnicích byly školy, fary, obecní úřady a obchody.

20. století v papírně zastihlo papírnu prosperující. Papírna byla obklopena okrasnými zahradami, ovocnými sady a hlubokými lesy. Odděleně stál panský dům, byty úředníků, dílny a sklady. Na budovách bílé i žluté továrny byly umístěny sluneční hodiny s malbami a reliéfy. Budova stájí pro koně byla ozdobena bustou s hlavami dvou koní, před vchodem do papírny stál umělecky hodnotný kamenný kříž s plastikou ukřižování Ježíše Krista. V oknech budov papírny byly truhlíky s květinami. Papírna zajišťovala práci více než 70 zaměstnancům, kteří měli nadprůměrně vysoké platy. Výroba se nesoustředila na množství, ale na kvalitu produkce, na výrobky, kde kvalita a pracnost byla placena lépe než množství. To platilo především o výrobě hedvábných a cigaretových papírů. Papírna však trpěla vysokými náklady za dopravu. Tížila ji především velká vzdálenost od železnice. Došlo k několika pokusům o přivedení železniční tratě do údolí, ale i poslední na-

dějná snaha skončila zahájením první světové války. Hospodářská krize neohrozila zdejší výrobu papíru pro jeho prvotřídní kvalitu. V roce 1922 zde zabudovali velký regenerátor suroviny a zmodernizovali výrobní zařízení. V roce 1923 byla papírna včleněna do akciové společnosti Olšanské papírny. Tím skončila slavná éra rodinného podniku Weissovy papírny. Výroba papíru pokračovala, ve třicátých letech došlo k výměně papírenského stroje a k dalším rekonstrukcím výrobních zařízení. V roce 1936 pracovalo v papírně 90 zaměstnanců. Jednu třetinu výroby tvořil jemný cigaretový papír. Továrna se potýkala s odbytovými potížemi, Německo i Rakousko zakazovaly dovoz cigaretového papíru a i v obchodování s jinými státy se množily problémy.

Začátek druhé světové války znamenal nejdříve zábor pohraničí a jeho včlenění do Velkoněmecké říše. Tehdy byla výroba papíru zastavena definitivně. Továrnu převzala od Olšanských papíren firma Roth, která zde zavedla výrobu lehké obuvi. Podle zpráv francouzských důstojníků, kteří byli za války vězněni na hradě Sovinci a v zámku Dlouhá Loučka, chodili se tito vězni jednou týdně sprchovat teplou vodou do papírny.

V květnu 1945 byla obnovena výroba obuvi z materiálu, který zde zůstal. Továrna se stala pobočným závodem firmy Baťa. Pracovalo zde až 500 zaměstnanců, bylo postaveno 6 domů pro jejich ubytování. Výroba obuvi však byla v roce 1950 ukončena a prostory obou továren sloužily jako sklady obuvi pro velkoobchod. V roce 1960 sem přestěhovala olomoucká Obnova výrobu lehké obuvi z provozovny v Dlouhé Loučce. Výroba se postupně modernizovala a pracovalo zde 51 zaměstnanců, převážně žen. Po revoluci došlo k rozpadu podniku Obnova a zrušení výroby. Objekty koupil podnikatel Řezníček, který převzal výrobu protektorů. I ta však byla v devadesátých letech zastavena.⁸

Zmizely vysoké tovární komíny, odvezeny byly papírenské stroje i další zařízení papírny.

Co se zachovalo z někdejší slavné prosperující výroby? Komplex budov žluté továrny je v poměrně zachovalém stavu. Zděné budovy i plechová hala čekají na nové využití. V hlavní budově slouží veřejnosti „Hospůdka ve Žlebu“ s letní zahrádkou, donedávna zde byl otevřen pro místní občany i obchod s potravinami.

Bílá továrna stojí opuštěná, rozbité oplocení láká k návštěvě. Nádvoří zarůstá vysokou trávou, budova čeká na nápor vandalů a zlodějů, kteří si poradí s tím, co zůstalo z někdejší přípravní suroviny – holandru. Velké prostory skladišť jsou prázdné, krásné litinové sloupy podpírají stropy. Na venkovních zdech jsou špatně čitelná agitační hesla z konce čtyřicátých let, na jižní zdi se na poutníka usmívá reliéf slunce ze slunečních hodin.

Elektrárna zmizela skoro úplně. Zachovaná je jen zadní část budovy, kterou si opravil chalupář pro rodinnou rekreaci. Nad ní stojí vysoká podpěrná zeď a zbytky náhonu na kdysi největší vodní kolo na Moravě.

V údolí Huntavy i Oslavy je ještě znatelná důmyslná soustava vodních děl, jako splavy, mlýnské náhony, odpadní kanály, retenční nádrž. Jako kuriozity zůstaly zachovány dva akvadukty vodních kanálů, které sloužily pro zavlažování polí a luk patřících k hospodářství papírny. Bytovým účelům slouží domek se skleníkem i budova panské vily.

Hlavy koní se nestačí ohlížet za rychle projíždějícími automobily. Někde v podzemí jsou zachovány základy kvalitní papírnické práce, na půdách pod střechou možná v podvečer zahlédne poutník ducha starého mistra papírníka, jak běduje nad smutným koncem práce jeho rodu.

Podle pověsti byl propojený hrad Sovinec tajemnou podzemní chodbou s papírnou a zámek v Horní Dlouhé Loučce. Jednalo se snad o symbolické propojení sídel moci a bohatství. Dnes je hrad postupně obnovován, papírna nevyrábí a je opuštěná, zámek v Dlouhé Loučce vyhořel.

Závěr – co říci na závěr? Vznik i prosperitu papírny v Horní Dlouhé Loučce umožňoval volný pohyb papírnických tovaryšů po území západní i střední Evropy. Morava byla tehdy součástí Svaté říše římské německého národa. Tovaryši z německých zemí, Polska, Slezska, Rakouska, severní Itálie, Uher i Balkánu mohli vandrovat, pracovat podle potřeb papírníků a usazovat se na celém území. Přinášeli do údolí Oslavy nové nápady, informace o nových technologických postupech a nové technice. Papírníci Weissovy továrny mohli po celé generace volně obchodovat se svými výrobky, nakupovat hadry, prodávat papír nejen v Olomouci, ale i Vratislavi, Vídni. Po vstupu do Evropské unie se tato možnost navrácí. Opět mohou přicházet noví tovaryši, přinášet nové impulsy a usazovat se zde. Naše mladá generace může odcházet za zkušenostmi do celého prostoru EU, aby po návratu využila svých zkušeností a znalostí k prosperitě našeho kraje.

Poznámky

¹ Z u m a n, F.: Papír, 1983.

² Š i l h a n, J.: Papírna v Dlouhé Loučce do poloviny 18. století. Časopis přátel starožitností 68, 1960.

³ S p u r n ý, F.: Dějiny Rýmařovska III. 1961.

⁴ S m e j k a l, B.: Papírny střední a severní Moravy 16.–18. století, 1960.

⁵ P a l á t, J.: Ignác Weiss, papírník z Dlouhé Loučky u Uničova, průkopník strojí výroby papíru na Moravě. Časopis slezského muzea, 1988.

⁶ Z u m a n, F.: Zlořády v moravských a slezských papírnách v 18. století. Časopis matice moravské, 1943.

⁷ Š i l h a n, J.: Obchodní značky moravských papíren, 1965.

⁸ R i c h t e r, P.: Paměti obce Dlouhá Loučka, 1998.

Resümee

Papierherstellung unterhalb der Burg Eulenberg

Ján Kadlec, *Vorsitzender der VSMO – Sektion „Historische Stadt Olmütz“*

Der Artikel beschreibt Anfänge und Verlauf der Papierherstellung in der Papierfabrik in Oberlangendorf unterhalb der Burg Eulenberg. Die Papierfabrik war mehr als 200 Jahre im Besitz der Papierfamilie Weiss. Eine Fülle von Rohstoffen und reines Wasser gehörten zu den bedeutendsten Faktoren bei der Wahl der Stelle für den Bau der Papierfabrik. Die Städte mit der größeren Einwohnerzahl waren eine große Rohstoffbasis und deshalb entstanden auch in Mähren die ältesten Papierfabriken in den Städten – in Olmütz, Brünn und Iglau. Die zweite Hälfte des 16. Jahrhunderts legte schon größeren Wert auf die Wasserreinigkeit. Auch die größeren Städte gewährten nicht genügend Lumpen mehr zu der wachsenden Produktion und es war nötig, ihre Sammlung auch auf dem Lande zu organisieren. Die Bemühung um reineres Wasser zeigte sich im Vorrücken der Produktion stromabwärts und anschaulich äußert sie sich bei den nordmährischen Papierfabriken: 1505 Olmütz, 1558 Littau, 1566 Mährisch Schönberg, 1596 Groß Ullersdorf, schon auf dem Zufluss des Flusses March. Die Berge vom Gesenke mit genügender Menge Niederschläge und mit Wildbächen konnten bei dieser Entwicklung der Aufmerksamkeit der Papierunternehmer nicht entgehen und so arbeiten die Papierfabriken am Anfang des 17. Jahrhunderts auch an den kleineren Flüssen von Niedergesenke, die Römerstadter an dem zum Flussgebiet der Nordsee gehörenden Bach Podolský potok und die Eulenberger an dem Fluss Oslava unterhalb der Burg Eulenberg. Die Eulenberger Papierfabrik wird durch ihr Filigran belegt. Es ist aus dem Jahr 1612 und es wird darauf eine Eule dargestellt. Der erste bekannte Papierhändler war Jakob Hönigschmied, der als Zeuge vom Hochzeitsabkommen am 26. Januar und am 15. Juni 1618 angeführt ist. Er ist dort ausdrücklich als Papierhändler „aus Eulenberg“ angeführt. Von der Papierfabrik spricht das Urbar des Eulenberger Herrschaftsgutes aus dem Jahr 1629. Es gibt an, dass unten unterhalb der Burg Eulenberg eine Mühle sei, genannt Gangmühl, dass weiter

stromaufwärts zwei kleine Teiche seien, der eine genannt Jedlovský und der andere „Papierteich“ und dass unter diesem unteren eine Privatpapierfabrik stehe. Diese Beschreibung entspricht der Stelle der bestehenden Gebäude der Oberlangendorfer Papierfabrik unter dem Zusammenfluss von Oslava und Huntava im Tal von Valšovský žleb. Und so ist die in Literatur angeführte Eulenberger Papierfabrik eigentlich Vorläuferin der Papierfabrik in Oberlangendorf. Sie ist dabei immer auf derselben Stelle und gehört so zu den ältesten Fabriken in Mähren. Die Eulenberger Papierfabrik konnte wegen dem Wassermangel nicht an dem Bach direkt unterhalb der Burg Eulenberg stehen. Weitere Berichte über dieser Papierfabrik sind aus dem Jahr 1645, wo in den Quellen Papierhändler Martin Hönigsmied aus Oberlangendorf angeführt wird, wahrscheinlich Sohn von Jakob Hönigsmied, Martins Ehefrau ist Eva. In der historischen Entwicklung geht es um ein Unternehmen, dazu um Unternehmen einer Familie. Es war eine an der ausreichenden Quelle von reinem und wildem Wasser aufgebaute Papierfabrik. Sie stand in der weiter gelegenen Vorburg der Burg Eulenberg, die Verwaltungssitz des ausgedehnten Herrschaftsgutes war. In diesem Ort war eine Fülle von Arbeitskräften und die Dörfer auf dem Herrschaftsgut und auch in der Umgebung lieferten den Hauptrohstoff – die Lumpen. Der Papierfabrikbau war eine komplizierte und aufwendige Investition. Ein großer Teil der Anschaffungskosten bei dem Papierfabrikbau wurde in Komplex der wasserwirtschaftlichen Bauten und Energieeinrichtungen eingelegt. Ebenfalls wurde bei eigenem Papierfabrikbetrieb viel Bemühen dem Wasserwerk als der Treibenergiequelle gewidmet. Oft wurden dabei vorherige Gebäude auch Zuleitungskanäle ausgenützt. So war es sichtlich auch in Eulenberg – Oberlangendorf, wo im 16. Jahrhundert ein Hammerwerk und eine Hütte belegt sind. Das Hammerwerk in Oberlangendorf wird das letzte Mal im Urbar aus dem Jahr 1582 angeführt, im Jahr 1618 wird es nicht mehr angeführt. Nach Eingehen der Eisenproduktion, zu der hier notwendige Einrichtungen erbaut wurden, war es möglich, Gebäude, Zuleitungskanäle, eventuell auch Wasserräder für neue Produktion auszunützen. Die meisten Arbeiten in der Papierfabrik, Instandhaltungsarbeiten eingerechnet musste der Papiermeister verstehen. Im 19. Jahrhundert wurde die Produktion modernisiert und zu der Papierfabrik kamen selbständige Gebäudekomplexe hinzu – Holländer für die Rohstoffvorbereitung im Teil Taschenthal und Papiermühle, später eigenes Kraftwerk für Maschinenantrieb im Tal von Huntava. Die Technologie der handwerklichen Papierherstellung war in der Zeit auf einer Fülle von reinem, klarem und weichem Wasser gegründet, das gleichzeitig zur Herstellung nötiger Rohstoff war und das ebenfalls zum Antrieb der Papiermühle diente. Ideal ist kalk- und Eisenfreies Wasser. Zum Hauptrohstoff für die Papierherstellung wurden Leinen- und Baumwolllumpen und Filz und die erhielten sich bis zum Schluss des 19. Jahrhunderts. Für die Bearbeitung bereiteten die Lumpen in der Papierfabrik die Frauen vor. Sie sortierten sie je nach Sorte, Qualität, Farbe und beseitigten die Knöpfe und Nähte. Sortierte und manchmal auch gewaschene oder ausgekochte Lumpen wurden grob auf einer Häckselmaschine zerhackt und mit einem einer Strohschneidemaschine ähnlichen Lumpenschneider zerschnitten. Zerschnittene Lumpen wurden dann durch Faulen in Büten weich gemacht. In einem anderen Raum stand eine hölzerne Maschine, Stampfmühle genannt. Sie wurde durch ein Schaufelrad und hölzerne Hammer – Stampfer, die in die Gruben fielen, gebildet. Durch einen Zuleitungstrog, vantroky genannt, wurde das Wasser auf das Rad zugeleitet. Das Rad setzte die Hammer in Bewegung mit Hilfe von Waagarmen, die durch die in der sich drehenden Zahnwelle eingesetzten Bolzen gehoben wurden. Die Hammer schlugen in die Gruben, in denen die Lumpen waren. Sie zerschlugen und zerrieben sie in kleine Stücke. Gemäß der Untertanensteuerbekenntniss aus dem Jahr 1749 arbeiteten in der Oberlangendorfer Papierfabrik 11 Stampfmühlen, was bedeutete, dass der Betrieb zu den größeren Papierfabriken gehörte. Dieser Prozess der Papierstoffvorbereitung wurde erst durch Erfindung des Holländers beschleunigt. Es war eine mit Messern ausgestattete Eichenwalze, die sich in einem Fass drehte, auf dessen Boden ein fester Vorsprung war, an dem sich die Messer beim Walzendrehen zermalmten und zerrieben die Lumpenfasern. Die Papierfabriken mit Holländern begannen Walzenmühlen genannt zu werden. Einer der ersten Holländer in Mähren wurde in Groß Ullersdorf bei seiner Modernisierung im Jahr 1729 erbaut. Wann der Holländer in der Papierfabrik in Oberlangendorf erbaut wurde, haben wir nicht belegt, es war jedoch sicher in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Im Jahr 1834 stand schon das Gebäude der weißen Fabrik – des Holländers. Aus der Papierfabrik in Eulenberg – Oberlangendorf wurden über 120 Filigrane erhalten. Die Oberlangendorfer Papierfabrik benutzte folgende Filigrantypen:

Typ A – Eule, Symbol von Eulenberg

Typ B – Mohr, Wappen von Johann Kobylka – bis zum Jahr 1623

Typ C – gleicharmiges Kreuz 1623–1750 Wappen des Deutschen Ordens

Typ D – Papierhändlers Anfangsbuchstaben – ich kenne ein einziges Paar: IW aus dem Jahr 1720

Typ E – Adlerin in gekrönter Kartusche mit den Buchstaben GE auf der Brust

Der erste bekannte Papierfabrikbesitzer war Jakob Hönigschmied im Jahr 1618. Von der Papierfabrik spricht das Urbar des Herrschaftsgutes aus dem Jahr 1629 als von einer Privatfabrik. Der Papierhändler zahlt gemäß diesem Urbar jährlich in das Herrschaftseinkommen 8 Gulden und liefert ein Rieß des besten Papiers. Da war schon der Besitzer der Deutsche Orden. Die Änderung merken wir auch in den Filigranen – die Euleabbildung wird durch die Initialen GE (Gut Eulenberg) ergänzt und es wird das Filigran mit Kreuz – dem Ordenswappen benutzt. Weitere Berichte über die Papierfabrik sind aus dem Jahr 1645, als zum ersten Mal Papierhändler Martin Hönigschmied aus Oberlangendorf- Sohn von Jakob Hönigschmied – erwähnt wird. Martin Hönigschmied starb am 11. März 1675 im Alter von 53 Jahren. Die Nachkommen ließ er nicht hinter und die Papierfabrik erbte die Witwe Eva, die noch in demselben Jahr den Gesellen Jakob Weiss heiratete, der aus dem bayerischen Landsberg stammte. Bei der Eheschließung war der Geselle Jakob Weiss 24 und die Witwe damals 55 Jahre alt und sie starb schon am 15.2.1680. Den Besitz erbte ihr Ehemann Jakob Weiss. Seit dieser Zeit war die Papierfabrik Privateigentum der Familie Weiss bis zum Jahr 1923, also 243 Jahre. Der unternehmende Geist der Familie Weiss fand seine Betätigung nicht nur in Papierherstellung. Im Verlauf der ersten zwanzig Jahre des 19. Jahrhunderts baute Franz Anton Weiss in Oberlangendorf eine Getreide- und später auch eine Ölmühle auf. Außer des Familienhandwerks und – gutes mietete die Familie Weiss von der Eulenger Herrschaft mehr als 15 Joch Wiese und Ackerland und widmete sich auch der Viehzucht. Ignatius Weiss wurde zum ersten Oberlangendorfer Papiermeister am 24. August 1824. In den dreißiger Jahren des 19. Jahrhunderts hatte seine Papierfabrik die Jahresproduktion um 5000 Rieße Schreibpapier. Seit dem Jahr 1834 hatte die Papierfabrik das Recht die Bezeichnung k. k. privilegierte Papierfabrik zu benutzen. Ignatius Weiss als Angehöriger der alten Papierfamilie begriff sehr bald nach der Einführung der ersten Papiermaschine im alten Österreich die Bedeutung der neuen technologischen und technischen Änderungen im Papierhandwerk und die Zukunft der Technik für die Entwicklung des Papierfachs. Als siebenunddreißig Jahre alter Mann entschied er sich nach reifer ökonomischer Überlegung zum Einkauf einer Papiermaschine von der Firma Johann Widmann aus dem deutschen Heilbronn. Die Maschine wurde in der Papierfabrik im Jahr 1838 in Gang gesetzt und sie war die erste Papiermaschine in Mähren. Ignatius Weiß hob jedoch durch die Errichtung der Papiermaschine die Herstellung des Büttenpapiers nicht ganz auf. Im Gegenteil, zu zwei Gruppen der Papiergesellen schaffte er eine Papiermaschine an. Die erste beglaubigte Nachricht über die Produktion der Maschinenpapierfabrik von Weiss haben wir in den Statistiken aus dem Jahr 1841. In diesem Jahr erzeugte er 635 Wiener Zentner Papier im Gesamtwerte von 11800 Gulden. In der Papierfabrik wurden 18 Männer und 23 Frauen angestellt. Die Absatzgebiete fand die Papierfabrik in der ganzen österreichischen Monarchie. Die wachsende Produktion, Verbesserung der Technik und Technologie führten Ignatius Weiss zur Entscheidung, die Landesstatthalterei in Brünn um Verleihung des Landesfabrikberechtigung zu ersuchen. Die wurde ihm am 4.2.1844 erteilt. In den Jahren 1851 und 1852 produzierte die Fabrik fast viermal mehr Papier als am Anfang der 40er Jahre. In der Produktion überwogen die Kanzlei-, Konzept- und Druckpapier, in dem Produktionsprogramm erschienen auch die gewünschten Papiere für Kupferstiche und seit dem Jahr 1852 auch das bis jetzt überwiegend aus Ausland geliefertes Notenpapier. Der Besitzer der ersten mährischen Maschinenpapierfabrik Ignaz Weiss übergab wegen seines Alters die Fabrik etwa am Anfang der 70er Jahre seinem Sohn Karl. In dieser Zeit begann die Papierfabrik Seidenpapier herzustellen, es begann sich auch Sortiment der Schreib- und Druckpapiere zu erweitern. Ignatius Weiss starb am 1.10.1880 im Alter von 79 Jahren. Sein Sohn Karl überlebte ihn unscheinbar, er starb am 20.3.1881 im Alter von 41 Jahren. Mit ihrem Tod endet die mehr als zweihundertjährige Tradition der Papierherstellung in der Papierfamilie Weiss aus Oberlangendorf. Auch wenn die Fabrik bis zum Jahr 1923 die Witwe nach Karl Weiss Leontina Weiss unter

der Bezeichnung Ign. Weiss Sohn hält, wurde zum praktischen Besitzer am 25.4.1882 ihr zweiter Ehemann Emil von Komorczyński, der hier die Produktion von feinem Zigarettenpapier einführte und im Jahre 1923 sie in den Konzern AG Olleschau eingliederte. Darin arbeitete die Oberlangendorfer Papierfabrik als Unternehmen bis zum Jahr 1940, danach wurde der Papierfabrikbetrieb als unrentabel stillgelegt. An das Andenken der Papierfamilie Weiss aus Oberlangendorf erinnert das Grabmal und die Gruft der Familie Weiss. Die Handwerksentwicklung in unseren Ländern bedeutete allmähliche Entwicklung ihrer Selbstverwaltung, die sich allmählich in Handwerkszünfte umwandelte. Im Papierhandel entwickelten und bürgernten sich je nach Analogie der Zünftegewerbe verschiedene Gewohnheiten und Bräuche ein. Ihre Abstammung ist in Ritualen und Zeremonien der althergebrachten Handwerksbruderschaften zu sehen, die sich nach den Regeln richteten, die nur den Angehörigen dieser Bruderschaften bekannt waren. Auch die Kunst der Papierherstellung war ursprünglich ein streng bewahrtes Geheimnis und die Eingeweihten, die durch die komplizierte Vorrückung des Lehrlings, Gesellen und des Meisters durchkamen, hielten bestimmte Verhaltensregeln untereinander ein. Die nicht geschriebenen, aber von den Papierhändlern streng gehüteten Artikel galten hier mehr als die geschriebenen und beglaubigten Zünfteordnungen. Die entwickelten sich oft zu den Missständen und Unsitten genannten Gewohnheiten. Wer diese nicht geschriebenen Gewohnheiten nicht einhielt, wurde für einen „Pfuscher“ gehalten. Was für Missstände es gab und in welchem Maß sie in diesem Handwerk in Mähren Ende des 18. Jahrhunderts waren, erfahren wir aus einem Verfahren, das durch das Landesgubernium in Brünn auf eine am 17.4.1785 vorgebrachte Beschwerde eines Anonymus eingeleitet wurde. Die Untersuchung verlief in allen mährischen Papierfabriken. Ein besonders gründliches Protokoll wurde bei dem Olmützer Kreisamt in Mährisch Neustadt am 22. Juni 1785 aufgenommen. Dieses Protokoll unterschrieb auch der Papierhändler Ignatius Weiss aus Oberlangendorf. Gemäß den Ergebnissen der Missständeuntersuchung in allen mährischen Papierfabriken sind Gewohnheiten zu skizzieren, nach denen sich die Meister, Gesellen und Lehrlinge in den Papierfabriken richteten. Der Papiermeister war Seele des Betriebs, er arbeitete fleißig vom frühen Morgen bis zum Abend. Er war Vater, Lehrer und auch Mitarbeiter der Gesellen und Lehrlinge. Er leitete alle Arbeiten, denn seine bei Mangel an jedwede Chemiekennntnisse nur durch die innerhalb von Jahren erworbenen Erfahrungen beherrschte Praxis war wichtig. Eine der Hauptsorgen des Meisters war die Anschaffung der Rohstoffe – der Lumpen. Die Sorge für den Warenabsatz lag auch auf den Schultern des Meisters. Um Meister werden zu können, mußte der Geselle Fähigkeiten nachweisen, eine Papierfabrik zu gründen und zu leiten. Dazu war ein bestimmtes Kapital notwendig. Zum Papiermeister konnte auch der Geselle werden, der die Witwe nach dem Papiermeister heiratete, wie es in der Oberlangendorfer Papierfabrik vorkam. Am Ende des 18. Jahrhunderts kam es zum Einführen von Holländern, die größeren Anteil der geschmiedeten und gegossenen Teile hatten und deshalb kam es zu Erweiterung der Kvalifizierung des Papiermeisters auch seiner Gesellen. Der Papiermeister mußte ebenfalls Mühlbauer und Mechaniker sein. Für die Papierherstellung gab am 6. Juli 1754 die Kaiserin Maria Theresia die Papierordnung heraus, nach der in der Zukunft bei Papierherstellung in k. k. erblichen Ländern vorzugehen ist. Sie war technologischen Charakters und sollte die Qualitätsbesserung der Waren sichern, damit sie beim Export in den benachbarten entwickelten Papierländern konkurrieren könnten. Die Ordnung beinhaltete Anweisungen für das Lumpensortieren, sie beschrieb den richtigen technologischen Vorgang der ganzen Herstellung und in der beigelegten Tabelle waren Maße und Gewichte für alle Papiersorten angeführt. Sie führte Regeln in die Herstellung ein, die bisher vom Papiermeister und von den Gesellen zusammen mit anderen Gewohnheiten und Bräuchen an die neuen Lehrlinge weitergegeben wurden. Aufbau der weiteren Papiermühle im Tal von Huntava haben wir durch einen Vertrag aus dem Jahr 1848 zwischen Ignaz Weiss und den Grundstückbesitzern aus dem Dorf Křivá belegt, in dessen Kataster die Objekte der neuen Wasserschleuse an dem sg. Wildbach (Divoký potok) gehörten, wie damals der Fluss Huntava genannt wurde. Es wurde hier ein riesiges Wasserrad auf den oberen Wassereinfall mit dem Gefälle von 10,4 Metern installiert. Das Wasserrad mit dem Durchmesser von 12 Metern war bis zum Jahr 1903 das größte in Mähren. Seit 1903 wurde auf diesem

icherte die Arbeit für ganze Generationen ränderte die Talgestalt. In die Höhe ragten ritts. Die Menschen verstanden allmählich,

Wassergraben eigenes Wasserkraftwerk aufgebaut. Die Papierfabrik von Arbeitern aus Oberlangendorf. Der Aufbau der Fabrikobjekte v die Fabrikschornsteine empor – Symbole der Arbeit und des Fortschl

die Möglichkeiten zu nutzen, die hier ihnen die Natur anbot. Der Papierverkauf war für den Papierhändler ebenso wichtig wie seine Herstellung. Das Schutz- und Verkaufszeichen der Papierfabrik war das Handelszeichen. Das Handelszeichen wurde aus der Papierfabrik aus Oberlangendorf aus Januar 1676 erhalten. Das Zeichen bilden zwei nebeneinander doppelt umrahmte Rechtecke, unter denen die Inschrift Langendörfer Canczeley Pappier ist. Im Inneren beider Rechtecke ist ein Lorbeerkranz und darin auf einem gekrönten Wappenschild ein Ritterkreuz. In den Ecken sind die Anfangsbuchstaben des Papierhändlers und der Papierfabrik, MH und LD und unten die Jahreszahl 1655. Die Papierfamilie Weiss gewann schrittweise die Märkte in Olmütz, wo in den Stadtbüchern seit dem Jahr 1674 die Papierlieferungen aus der Papierfabrik in Oberlangendorf eingetragen sind. In der Mitte des 18. Jahrhunderts lieferte die Papierfabrik ihre Erzeugnisse der Böhmisches Hofkanzlei in Wien und dem Königlichen höchsten Amt in Wroclaw. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts produzierte die Papierfabrik Schreib-, Pack-, Seiden-, später auch Zigaretten-, Karbon- oder Kondensatorpapier. Das Papier wurde außer Österreich-Ungarn auch in die USA, auf den Balkan, nach Baltikum und in den Orient exportiert. Das Oberlangendorfer Zigarettenpapier zeichnete sich durch die vollkommenste Durchsichtigkeit und niedrigstes Gewicht aus, ein Quadratmeter wog nur 13 Gramm. Das 20. Jahrhundert erreichte die Papierfabrik prosperierend. Die Papierfabrik war von Ziergärten, Obstgärten und tiefen Wäldern umschlossen. Abgetrennt stand Herrenhaus, Beamtenwohnungen, Werkstätte und Lager. Die Papierfabrik sicherte die Arbeit mehr als 70 Angestellten, die überdurchschnittlich hohe Löhne hatten. Die Produktion konzentrierte sich nicht auf die Menge, sondern auf die Qualität, auf die Erzeugnisse, wo die Qualität und der Arbeitsaufwand besser bezahlt waren als die Menge. Das betraf vor allem die Produktion vom Seiden- und Zigarettenpapier. Die Papierfabrik leidete jedoch unter hohen Kosten für die Beförderung. Sie drückte vor allem die große Entfernung von der Bahn. Es kam zu einigen Versuchen, die Eisenbahnstrecke in den Tal zu bringen, aber die letzte hoffnungsvolle Bemühung endete mit Beginn des ersten Weltkrieges. Die wirtschaftliche Krise bedrohte die hiesige Papierherstellung nicht dank seiner erstklassigen Qualität. Im Jahre 1922 wurde hier ein großer Regenerator des Rohstoffes eingebaut und die Herstellungsanlage modernisiert. Im Jahr 1923 wurde die Papierfabrik in die Aktiengesellschaft Olleschauer Papierfabriken (Olšanské papírny) eingegliedert. Damit endete die berühmte Ära des Familienunternehmens Weiss' Papierfabriken. Die Papierherstellung setzte fort, in den dreißiger Jahren kam es zum Umtausch der Papiermaschine und zu anderen Rekonstruktionen der Herstellungsanlagen. Ein Drittel der Produktion bildete das feine Zigarettenpapier. Die Fabrik kämpfte mit Absatzschwierigkeiten, Deutschland und auch Österreich verboten Import des Zigarettenpapiers und auch im Handel mit anderen Staaten vermehrten sich Probleme. Der Anfang des zweiten Weltkrieges bedeutete zuerst Okkupation der Grenzgebiete und ihr Eingliedern in das Großdeutsche Reich. Damals wurde die Papierherstellung definitiv stillgelegt. Die Fabrik übernahm von dem Olleschauer Papierwerk die Firma Roth, die die Produktion der leichten Schuhe einführte. Gemäß der Berichte der französischen Offiziere, die während des Krieges auf der Burg Eulenberg und im Schloß Oberlangendorf gefangen gehalten wurden, gingen die Häftlinge einmal wöchentlich mit warmem Wasser in die Papierfabrik duschen. Im Mai 1945 wurde die Schuhherstellung aus dem Material erneuert, das hier übrig blieb. Die Fabrik wurde zur Zweiggeschäft der Firma Baťa. Hier arbeiteten bis 500 Angestellte, es wurden 6 Häuser für ihre Unterkunft erbaut. Die Schuhherstellung wurde jedoch im Jahr 1950 beendet und die Räumlichkeiten beider Fabriken dienten als Schuhlager für den Großhandel. Im Jahr 1960 übersiedelte der Olmützer Betrieb Obnova die Herstellung der leichten Schuhe aus der Betriebsstätte in Oberlangendorf hierher. Die Produktion wurde schrittweise modernisiert und hier arbeiteten 51 Angestellte, vorwiegend Frauen. Nach der Revolution kam es zu Zerfall des Betriebs Obnova und zum Stilllegen der Produktion. Es verschwanden die hohen Fabrikschornsteine, Papiermaschinen und andere Papierfabrikeinrichtung wurde abtransportiert. Im Tal von Huntava und Oslava ist noch das sinnreiche System der Wasserwerke erkennbar, wie Schleusen, Mühlgraben, Abwasserkanäle, Retentionsbehälter. Als Kuriositäten blieben zwei Aquädukte der Wasserkanäle erhalten, die zur Bewässerung der zur Wirtschaft der Papierfabrik gehörenden Felder und Wiesen dienten.

Übersetzt von Olga Himmlerová

Ke stavební historii hradu Úsova v období gotiky a rané renesance

Irena Marie Kubešová, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Stavební historii úsovského hradu již byla věnována řada prací. Probíhající terénní památkové a archeologické výzkumy, stejně jako archivní výzkum, ale přinášejí neustále nové poznatky, které dosavadní názory o vývoji hradu korigují a stav poznání skutečného stavu posunují dále.

Ve starší literatuře byly počátky Úsova díky Bočkovým falzům kladeny do 11. či 12. století,¹ ale již v předválečné literatuře o tomto faktu byly vysloveny pochybnosti.² Definitivně pak „nejstarší“ listiny označil za falza L. Hosák.³

Dalším dlouho tradovaným omylem bylo spojování doby vzniku dochovaného opevnění východní části hradu se stavební činností rodu pánů z Vlašimi,⁴ i když někteří badatelé alespoň částečně toto tvrzení korigovali. H. Weinelt⁵ hrad zařadil „nejdříve do 1. poloviny 13. století“, věž Vlašimku však stále řadil mezi stavby z patnáctého století. D. Menclová⁶ opevnění považovala za pozdně gotické, datované rokem 1487, pouze hranolovou věž na jihovýchodě označila jako starší stavbu.⁷ S definitivní platností určil opevnění s válcovými a jednou hranolovou věží jako zachovanou část hradu typu odvozeného z francouzského kastelu s datací do poloviny 13. století V. Goš.⁸ Týž autor také prokázal při archeologickém průzkumu mj. existenci zdi, dělící v nejstarším období hrad na dvě části, a poznatky získané v několika statích publikoval.⁹ Podrobnější pojednání o podobě hradu ve třináctém století později publikoval T. Durdík ve své práci o středoevropských kastelech.¹⁰

Řada prací přináší také podrobné, více či méně úplné údaje o historii úsovského hradu a zámku a jeho držitelích¹¹ nebo zpracovávají určitý úsek v jeho dějinách či dílčí problematiku.¹² Často však nebyla věnována pozornost skutečné situaci v terénu a analýze s ní související, proto se např. vícekrát opakovala mylná datace tzv. „Boskovického paláce“ díky fragmentu s letopočtem 1550, umístěném ovšem na jeho průčelí druhotně¹³ a naopak primární umístění štítonoše s vlašimským erbem v nároží „Vlašimského paláce“ bylo považováno za druhotné.¹⁴

Cenné poznatky přinesly doplňkové analýzy – dendrochronologická, provedená ing. Kynclem, a petrografická, vypracovaná prof. dr. J. Zapletalem v rámci druhé etapy stavebně – historického průzkumu areálu někdejšího hradu.¹⁵ Dřevěné konstrukce ochozu na hradbách vznikly podle dendrochronologického rozboru roku 1655, patrně jako náhrada pozdně gotických konstrukcí zničených za třicetileté války, a kolem roku 1835 byly znova opravovány. Petrografická analýza pak umožnila rozlišit zdivo ze 13. století, vystavěné z místních fylitů, a mladší části hradní zástavby, při jejíž stavbě bylo použito dovážených materiálů (droby a tzv. zábřežské drobové ruly), ať již samostatně nebo ve směsi s fylity, získanými při přestavbách starších částí hradu.

Zástavba v areálu někdejšího úsovského hradu, situovaného na poměrně lehce přístupné vyvýšenině nad stejnojmenným městečkem, vznikala v několika stavebních etapách. Dnes zaujímá poměrně značnou rozlohu a má nepravidelný, protáhlý půdorysný

Pohled na nádvoří někdejšího hradu s kočárovnou, „Hladovou“ věží, budovou někdejšího Vlašimského paláce, věží „Vlašimkou“, tzv. Boskovickým palácem a věží s polygonální vnitřní částí, vpravo dole střecha budovy tzv. staré školy. Foto Markéta Ondrušková.

tvár. Systém obrany hradu byl do značné míry determinován přírodními podmínkami. Na jižní, východní a severní straně je hrad dosud obklopen příkopem. Východní a severní strana byla chráněna ještě druhým, vnějším příkopem. Dominantou celého areálu je palác na jižní straně, přístupný po kamenném mostě z jihu, jehož pozdně gotické a renesanční jádro skryly přestavby po třicetileté válce a v závěru 17. století. Ve hmotě paláce jsou rovněž zakomponovány zbytky dvou válcových věží s hradbou a intaktně dochovaná hranolová nárožní věž se zazděným původním vjezdem do hradu, situovaná na jihovýchodě areálu. Mohutné opevnění s válcovými věžemi (více či méně dochovanými) pokračuje po obvodu hradu i na východní a zčásti severní straně. K tomuto úseku hradby přiléhají jednopatrové budovy tzv. „staré školy“, „Boskovického paláce“ a přízemní „Vlašimský palác“. Poslední dvě věže v řadě jsou dle tradice nazývány „Vlašimka“ a „Hladová“. Celou západní část opevnění tvoří mladší nízká hradební zeď s dvěma drobnými hranolovými věžkami v jihozápadní linii a přízemním „domem kastelána“ u západní části hradby. Uprostřed areálu je situována budova kočárovny. Bohatou stavební historii hradu mj. dokládá řada zachovaných, dnes volně uložených kamenných fragmentů z období gotiky i renesance.

Úsov byl založen kolem poloviny 13. století jako jedno z kolonizačních center na levém břehu řeky Moravy. Poprvé se připomíná roku 1260 v přídomku purkrabího Jiljího (Egidia) ze Švábenic, který úsovské panství držel zřejmě jako výsluhu. Dle listiny z roku 1269 se po Úsovu psal ještě Jiljího syn Hrabíš, ovšem již roku 1276 byl hrad v zeměpanských rukou. Kromě pramenů hovoří pro zeměpanské založení také použitá dispozice typu francouzského kastelu, byť aplikovaná v místní modifikaci. Řada válcových věží je totiž ve většině případů „vtažena“ do linie hradby natolik, že je zde prakticky znemož-

Nádvoří, pohled na „Hladovou“ věž a Vlašimský palác od západu, v pozadí věž „Vlašimka“.
Foto Markéta Ondrušková.

něno uplatnění účinné obrany – flankování. Jediná hranolová věž s původním vjezdem do hradu, zachovaná v celé své původní výšce, byla situována na jihovýchodě. Válcová věž na severozápadě, zv. „Hladová“ měla jako jediná břit, obrácený severovýchodním směrem, který je dosud dobře patrný jak v exteriéru, tak i v interiéru věže. V úseku mezi věží „Hladovou“ a sousední „Vlašimkou“ byl u hradby situován nejstarší hradní palác, z něhož se zachoval pouze jediný suterenní valeně klenutý prostor při „Hladové“ věži. Na západní straně tvořil jeho obvodovou zeď úsek zdi dělící hradní areál na dvě části. Při archeologickém průzkumu bylo prokázáno pokračování dělící zdi směrem ke kočárovně, jižně od této budovy ovšem její průběh nebyl ověřen. Je pravděpodobné, že pokračovala směrem ke střední věži, dnes pouze částečně zachované, začleněné do zdiva jižního paláce. V linii hradby mezi věží „Vlašimkou“ a hranolovou branskou věží byly začleněny další dvě válcové věže, stejný počet věží mě-

la jižní hradba za branskou věž. Věže a hradby s výjimkou nejvyššího patra s ochozem a přestavěných částí jsou spolu se zbytkem dělící zdi a uvedeným suterenním prostorem součástmi nejstaršího hradu z 13. století. Dle petrografického rozboru ostatní dochovaná zástavba patří k mladším stavebním etapám. Přes provedené archeologické sondy a geofyzikální průzkum se dosud bohužel nepodařilo bezpečně lokalizovat průběh nejstarší hradby na západní straně ani prokázat případnou existenci další věže v tomto úseku. Víme jen, že rozsah hradního areálu nedosahoval dnešních rozměrů a byl na západní straně rovněž chráněn příkopem a valem. Příkop zde zřejmě vznikl úpravou v základě již takto členěného povrchu, jinak by totiž bylo logičtější umístění obvodové hradby v této části více na západ, kde svah nad městečkem mohl poskytnout přirozenou ochranu bez namáhavého hloubení příkopu ve skalním podloží.

V průběhu 14. století hrad několikrát změnil držitele, k výraznějším stavebním úpravám ale zřejmě nedošlo. Od roku 1307 držel hrad neprávem Jindřich ze Sovince, byl však nucen jej vrátit zpět královské komoře. V roce 1315 jsou již na hradě jmenováni zeměpanští purkrabí. Potřeba získat finanční prostředky přiměla krále Jana Lucemburského, podobně jako v případě řady dalších hradů, k zástavě Úsova bratřím Jaroslavu a Albertu ze Šternberka.¹⁶ Příslušenství úsovského panství Šternberkům se uvádí ještě v zástavních listinách z let 1343 a 1344, ti ho ale v roce 1350 vyměnili za Zábřeh a Rudu. Markrabě Jindřich hrad odkázal v závěti roku 1366 svému synovi Janu Soběslavovi, podle pozdější závěti z roku 1371 připadl Úsov s příslušenstvím v roce 1375 nejmladšímu synovi Prokopovi. Markrabě Prokop je pak držel až do své smrti v roce 1405. Tři roky poté byl markrabětem Joštem hrad zastaven Ottovi a Albrechtovi z Kurovic (Gurvic). Za těchto držitelů prameny dokládají opravy hradu v hodnotě sto kop grošů.

Zásadní a rozsáhlé přestavby však proběhly až v období téměř stoleté vlády pánů z Vlašimi na úsovském panství (1416–1513). Hrad získal jako zástavu v roce 1416 Jan z Vlašimi, kterému král Václav povolil hrad zapsaný Ottovi z Kurovic vyplatit s podmínkou, že zůstane „potřebám královským otevřen“. Čtyřem synům Jana z Vlašimi a jeho ženy Markéty (není známo, z kterého rodu paní Markéta pocházela) – Arnoštu, Janovi, Karlovi a Václavovi potvrdil zástavu roku 1432 král Zikmund. K ceně panství 5 000 zlatých bylo králem připsáno 300 kop grošů na opravu rybníku a hradu, který byl v době husitských válek poškozen. O šest let později však byla zástava úsovského zboží znovu potvrzena markrabětem Albrechtem již jen bratrům Václavu a Karlovi. V roce 1457 si pak oba bratři společný majetek rozdělili, nadále však nedělitelně vlastnili hrad Úsov s přilehlými lesy. Oba se po Úsovu také psali. Václav, jehož manželkou byla Barbora z Boskovic, měl syny Karla ml. a Jiřího a dcery Barboru a Machnu. Po roce 1464 se již Václav v listinách neuvádí. Karel je uváděn v pramenech ještě roku 1480 jako „Karel starší z Vlašimě a Litovle“, krátce poté zemřel bez potomků. Celé panství podle Karlovy poslední vůle připadlo jeho synovcům Karlovi ml. a Jiřímu, kteří zprvu sídlili společně na Úsově, od roku 1492 se však výhradně po Úsovu píše Jiří, Karel se někdy uvádí s přídomkem „z Litovle“. Panství mělo roku 1499 hodnotu 18 000 zlatých uherských, jeho zápis v roce 1500 oběma bratrům potvrdil král Vladislav II. Karel ml. zemřel krátce po roce 1503, celé panství pak po smrti bratra držel Jiří, který ještě roku 1519 založil v Úsově špitál. Jeho osobou vymřel rod pánů z Vlašimi na Úsově po meči.

Podle pramenů proběhly na hradě jisté úpravy již za pánů z Kurovic. Největší pozdně gotické přestavby však byly realizovány až rodem pánů z Vlašimi. Do období před husitskými válkami patří patrně valeně klenutý sklep situovaný východně od sklepa nejstaršího hradního paláce při „Hladové“ věži. Dříve byl považován rovněž za součást stavby ze 13. století, což ovšem kromě úpravy průchodu do staršího sklepa vylučuje také použitý materiál – droby. Nejstaršímu hradnímu paláci a jeho dalším osudům bude podrobněji věnována závěrečná část stati.

Odlíšné materiálové složení (fylity s drobami a vápenci) než raně gotické části hradu má i suterénní prostor, který je dnes zčásti porušený druhotným vložením schodiště, vedoucím do sklepů pod budovou kočárovny. V literatuře byl také považován za část nejstaršího hradu.¹⁷ Prostor má přibližně čtvercový půdorys a poměrně vysokou půlkruhovou valenou klenbu. Původně byl přístupný po několika schodišťových stupních (dnes zasypaných) ze severozápadní strany. Nyní zazděný vstup měl segmentový záklenek, po stranách byl zpevněn několika kvádry z křídového maletínského pískovce, jihovýchodní nároží prostoru pak dvěma materiálově různými kvádry (z glaukonitického maletínského a křídového, nikoli ovšem maletínského pískovce). Východní zeď této stavby byla později proražena kvůli přístavbě dalších sklepů. Jde zřejmě o pozůstatek budovy, vystavěné až v období pozdní gotiky v některé ze starších pozdně gotických stavebních etap, snad v období oprav hradu po husitských válkách. Vzhledem k jejímu situování a umístění původního vstupu je pravděpodobné, že stavba byla umístěna u nedochované západní linie hradby ze 13. století.

Po roce 1432 také musely být opravovány hradby. Svou definitivní, dodnes víceméně dochovanou podobu však zděné části nejvyšších pater věží a ochozu s cihelnými klíčovými střílnami získaly až v druhé polovině 15. století.

Mezi lety 1438 a 1457 přestavěli bratři Karel st. a Václav z Vlašimi také hradní palác situovaný mezi „Hladovou“ věží a „Vlašimkou“. Stavební historie tohoto objektu je samostatně podrobněji popsána níže. V této době byl ještě stále hlavním palácem úsovského hradu. Původně pozdně gotický jižní palác (dnešní hlavní zámecká budova), dokončený

až za Karla ml. a Jiřího z Vlašimi byl nepřilíš rozměrnou stavbou, umístěnou u hradby mezi dvěma válcovými věžemi. Poslední stavbou, vzniklou v areálu za pánů z Vlašimi ještě před koncem 15. století, bylo nevelké dvoupodlažní jednotraktové stavení, situované mezi věží „Vlašimkou“ a třetí věží v severní linii. Objekt má v přízemí s jedinou místností dochovanou valenou půlkruhovou klenbu a kamenný obdélný portál s okosením ukončeným trojúhelníkovou ploškou na hranách, osazený ve vstupu do přízemí uvedené třetí věže. Jeho vybudování bezpochyby předcházela stavba této věže – její celá vnitřní část byla stržena a nahrazena vnitřní zdí s polygonálním půdorysem. V patře s dvěma místnostmi byl tento objekt, dříve mylně považovaný za „Boskovický palác“, plochostropý. V půdním prostoru jsou dosud zachovány kapsy po nosných trámech původních trámových stropů. Přízemí bylo využíváno hospodářsky, prostory v patře proto zřejmě nemohly sloužit jako obytné prostory šlechtických držitelů hradu, zvláště když držitelé hradu využívali tehdy ještě funkčního a jistě výstavného hlavního Vlašimského paláce a také druhého paláce na jihu hradního areálu.

Roku 1513 podle listiny krále Vladislava hrad Úsov s městem Litovlí získal jako dědičný majetek Ladislav z Boskovic. Další části panství zřejmě získávali Boskovicové od rodu Vlašimských postupným vyplácením – ještě roku 1532 byla k boskovickému majetku připojena řada vsí, které do té doby držely sestry Anna, Johanna a Barbora z Vlašimi. Úsovské panství pak Boskovicové vlastnili až do vymření rodu po meči roku 1597, kdy se díky sňatkům dědiček posledního mužského potomka rodu z Boskovic Jana Šembery dostalo do rukou Lichtenštejnů. Majitelem hradu byl v letech 1520–1547 Ladislavův syn, Kryštof z Boskovic, mezi lety 1547–1557 pak Jan Dětřich Černoohorský z Boskovic.

Také Ladislav z Boskovic patřil k majitelům, kteří na hradě stavěli. Dokládá to v areálu hradu nalezený fragment ostění okna s přetínajícími se oblými pruty v profilu a se znakem Magdaleny z Dubé a Lipé, Ladislavovy manželky, a nasvědčuje tomu i situace v terénu a archeologické nálezy. Velmi pravděpodobně lze do této stavební etapy kromě předpokládaných úprav hradních paláců zařadit rozšíření budovy při západní, dnes nedochované hradbě, a to východním směrem od již uváděného suterénního prostoru čtvercového půdorysu. Ze stavby se pod dnešní kočárovnu dochovaly dva paralelně umístěné sklepy s půlkruhovými valenými kamennými klenbami, svým charakterem ještě pozdně gotické. Při stavbě bylo použito zábřežských drobových rul, které se ve zdivu z jiných stavebních etap nevyskytují. Navíc lze předpokládat, že v této době byla zbořena střední dělicí zeď, která ustoupila stále se rozšiřujícím stavbám uvnitř hradu – v archeologické sondě u kočarovny byla kromě destrukce této hradby nalezena keramika, zařazená do druhé poloviny 15. a první poloviny 16. století. Jedna z nádob měla na výduti znak Boskoviců.

Přesné časové určení přestavby nejstarší západní linie hradby není za současného stavu poznání možné. Známe totiž pouze schematickou podobu této části opevnění z nejstarší mapy úsovského panství z let 1627–1632. O tom, že hradba na západě musela být přestavěna již dříve, nikoli až v závěru 17. století, svědčí odkryv základů staršího objektu v západní části areálu v rámci archeologického průzkumu. Je tedy pravděpodobné, že Boskovicové také hrad rozšířili směrem na západ.

Posledním významným stavebníkem období do poloviny 16. století byl Jan Dětřich Černoohorský z Boskovic. Jeho působení kromě dochovaných stavebních částí dokládá také fragment ostění s boskovickými erby a letopočtem 1550, dříve druhotně zazděný v průčelí tzv. „Boskovického paláce“, nyní umístěný v expozici. Za něj byl významným způsobem rozšířen jižní hradní palác – budova nyní zaujímalá také prostor mezi střední válcovou věží a hranolovou věží s nejstarší bránou. Zmíněný fragment s největší pravděpodobností pochází právě z tohoto paláce, který se v tom období stal palácem hlav-

ním. Jeho podobu, stejně jako parkánovou zeď jižně od hradu, zachycuje obraz z roku 1624 – šlo o dvoupatrovou stavbu se vstupem do hradu přemístěným již do jižního průčelí. V přízemí i prvním patře paláce, stejně jako v jediném suterénním prostoru u hranolové věže, se dochovaly valené klenby s lunetami. Klenbami byla také oddělena jednotlivá patra věží s výjimkou plochostropého podlaží pod ochozem. Většinou šlo zřejmě o klenby s jedním párem styčných lunet (dle pozůstatků náběhů je jasné, že takovou mělo první patro „Hladové věže“ a dosud je dochovaná takováto klenba v přízemí věže „Vlašimky“). Přízemí „Hladové věže“ má dnes mladší cihelnou kupolovou klenbu, naopak první patro třetí věže v severní linii má dosud zachovanou složitější hřebínkovou klenbu s obrazcem přizpůsobeným neobvyklému půdorysu věže po pozdně gotické úpravě.

Hradní areál byl poté i nadále přestavován. Nejvýraznějším způsobem do jeho podoby zasáhly přestavby v polovině a v závěru 17. století, týkající se zejména jižního paláce.

V literatuře zůstával dosud poněkud opominut objekt někdejšího hlavního hradního paláce, tzv. „Vlašimského“, jehož hlubší poznání umožnil jak provedený stavebně – historický průzkum včetně podrobné sondáže, tak i souběžně prováděná petrografická analýza použitého stavebního materiálu a následně provedený výzkum v rámci grantového projektu MK ČR.¹⁸

Objekt tzv. Vlašimského paláce je situován v severní části hradu při hradbě – byl postaven mezi tzv. Hladovou věží a věží Vlašimkou. Budova v dnešní dochované podobě je přízemní, částečně podsklepená.

Hlavní – jižní průčelí je tříosé se vstupem ve střední ose a je ukončeno korunní římsou, jejíž profil je v omítce vytažen pouze do jednoduchého konkávního tvaru. Okenní otvor v první ose zleva při čelním pohledu je zmenšen zazdívkou – nyní má podobu obdélníka s kratšími vertikálními stranami a je v něm osazena mříž z horizontálně a vertikálně kladených provlékaných kovových prutů. Ke vstupu ve střední ose vedou schodišťové stupně, práh je z druhotně použitého bloku maletínského pískovce s okosením na hraně. Sondou při stavebně – historickém průzkumu¹⁹ bylo zjištěno pozdně gotické lomové zdivo, samotný vstup je však vyzděn z cihel. Dveře ve vstupu mají nadsvětlík členěný na čtyři okenní tabule s mříží z provlékaných kovových vertikálně a horizontálně kladených prutů osazenou z vnější strany. Dveře jsou dřevěné, jednokřídlé, s kovanými závěsy a petlicemi, vzor na nich tvoří diagonálně ve dvou směrech kladená prkna směřující ke střední ose. V nadpraží je vezděn kamenný blok z maletínského pískovce, který byl dříve součástí portálu s vnitřní okosenou hranou. V pravé části čelní plochy článku je pozdně gotický

Štítonoš s erbem pánů z Vlašimi z doby před rokem 1457 v jihovýchodním nároží Vlašimského paláce.
Foto Markéta Ondrušková.

Renesanční fragment kamenného ostění s datací 1500 a štítky s erbem rodu pánů z Boskovic, nyní v zámecké expozici. Foto Markéta Ondrušková.

letopočet 1487, uprostřed pak v ustoupené ploše znak rodu Boskoviců. Ustoupená plocha má sedlový tvar. Okno vpravo ve vstupu je dvoukřídlé, členěné na šest tabulí a osazení v líci. Jihovýchodní nároží je armováno kamennými bloky z maletínského pískovce, přičemž na jižní stranu je obrácena zde osazená, poněkud strnule působící a rustikálně pojatá postava štítonoše na podstavci. Podstavec se směrem dolů zužuje (má tvar obráceného komolého čtyřbokého jehlanu s kvádrovou horní částí). Postava ve splývajícím svrchním šatě s mírnými mísovitými záhyby pláště na rukávech přidržuje oběma rukama znak rodu Vlašimů. Obličej rámuje uprostřed rozčísnuté vlnité vlasy, výraz je strnulý a nepřítomný. Celkové pojetí postavy je poněkud disproporční.

Západní boční průčelí paláce ukončuje profilovaná korunní římsa, nad níž jsou vyzděny dva trojúhelníkové štíty. Průčelí nemá pravidelné členění. V suterénu levé části při čelním pohledu je v zesíleném zdivu jediný okenní otvor se segmentovým záklenkem s mříží z provlékaných kovových horizontálně a vertikálně kladených prutů. V přízemí jsou v téže části tři okenní otvory, z nichž ve dvou zleva jsou osazeny mříže téhož typu jako v suterénu. Otvor zcela vlevo je menší než ostatní, otvor vpravo je porušen částečným vybouráním zdiva.

Rovněž východní průčelí Vlašimského paláce nemá pravidelné členění. Vzhledem ke stoupající úrovni terénu v areálu hradu směrem k východu je výrazně nižší než boční západní průčelí. Fasáda je členěna na dvě výškově odlišné části – přední, nižší, je ukončena konkávní korunní římsou, zadní, vyšší, profilovanou korunní římsou. Přední část obsahuje dva vstupy. První z nich je situován v nise se segmentovým záklenkem, v níž jsou šikmo osazena dvoukřídlá vrata s analogickým kováním a vzorem jako dveře vstupu v jižním průčelí. Vstup vede do středověké části suterénu. Druhý vstup má pouze jednoduchý dřevěný rám s nadsvětlíkem, osazený v obdélném otvoru, a vede do předsíňového prostoru ve střední části budovy. První ze dvou obdélných vstupů v zadní části budovy nemá nadsvětlík a vede do pozdně barokního sklepa, zadní s nadsvětlíkem pak do prostoru schodiště do prvního patra věže zvané Vlašimka.

Sklepy budovy Vlašimského paláce se nacházejí v severní části při hradbě. Zvlášť jsou přístupné dva středověké sklepy a zvlášť sklep pozdně barokní. Vstupy do sklepů z východní strany paláce byly již popsány výše. Do středověké části vede schodiště s půlkruhovou valenou klenbou tvořenou převážně fylity. Ze schodiště tvořeného stupni z cihel se prochází vstupem s půlkruhovým záklenkem, který je druhotně vyzděný z cihel, do sklepa s valenou půlkruhovou klenbou. Klenba je tvořena drobovými horninami, má patku téměř u hliněné podlahy a vrcholnici orientovanou severojižním směrem. S tímto prostorem na západní straně sousedí zadní sklep. Vstup do něj je na straně východněji umístěného sklepa vyzděný z cihel do tvaru mírně lomeného oblouku, na druhé straně

do tvaru půlkruhu. Zde je vstup umístěn v nice se segmentovým záklenkem. Zadní sklep má stěny i valenou půlkruhovou klenbu vystavěnou z fylitů. Klenba má patku u hlíněné podlahy, z níž místy vystupuje skalní podloží. Vrcholnice klenby je orientovaná směrem východ – západ.

Zvlášť umístěný pozdně barokní sklep je situovaný těsně při hradbě na východní straně paláce. Vede do něj schodiště s valenou cihelnou klenbou. Sklep samotný má valenou půlkruhovou cihelnou klenbu, jejíž patka spočívá místy na vystupujícím skalním podloží. Klenba je přiložena přímo k hradbě a má vrcholnici orientovanou severojižním směrem. Schodišťové stupně jsou z cihel.

Přízemí je v nynější době tvořeno třemi paralelně umístěnými částmi, k nimž se na východní straně přimyká zalomený prostor předsíně, komora a schodiště do prvního patra věže Vlašimky. Přední, jižní část byla původně tvořena prostorem jediného sálu, který byl ovšem druhotně rozdělen příčkami na tři části se samostatnými valenými půlkruhovými cihelnými klenbami, jejichž vrcholnice mají severojižní orientaci. V obou krajních prostorách v zadní části při nikách jsou v klenbě vsazeny lunety s hřebínky (po jedné v každé prostře). Ve střední části je vložena černá kuchyně s komínovým tělesem. Do této části vede vstup z nádvoří (umístěný v jižní fasádě), při jehož vnitřní straně byly sondou odkryty pískovcové kvádry, patřící gotickému portálu. Okna v obou krajních prostorách jsou umístěna v nikách se segmentovými záklenky, podlahy jsou v této části přízemí z cihelných dlaždic. Průchod do střední části je v místnosti na východní straně a je situován v nice s úsekem segmentového záklenku. V přední jižní části jsou ve vstupech jednoduché dřevěné jednokřídlé dveře s kováním. Místnost ve střední části má cihelné zdivo i klenbu. Klenba je necková s celkem pěti po stranách vsazenými pětibokými lunetami. Podlaha stejně jako ve zbývajících částech přízemí chybí. Okenní otvory jsou celkem dva a jsou situovány v nikách se segmentovými záklenky. Odtud vede dále průchod do předsíně na východní straně. Předsíň má zalomený půdorys s valenou půlkruhovou klenbou v přední části a toutéž klenbou, ovšem s vsazenou pětibokou lunetou, v části zadní. V obdélné nice při hradbě v zadní části předsíně bylo původně situováno dnes odstraněné schodiště do prvního patra. Z předsíně vodou vstupy jednak do komory na východní straně (zde je cihelná valená segmentová klenba), jednak do místnosti v zadní – severní – části s cihelnou valenou půlkruhovou klenbou, jejíž vrcholnice je orientována směrem východ – západ a je v ní nad vstupem vsazena pětiboká luneta. Vstupy do těchto prostor mají dřevěné rámy zárubní s nadsvětlíky. Místnost v severní části je prosvětlována nevelkým jediným obdélným okenním otvorem. Schodiště do prvního patra věže Vlašimky klenbu nemá.

V půdním patře je v hradební zdi zabudován prostor suchého WC. Střešní konstrukce budovy je tvořena dvěma sedlovými střechami a jednou pultovou střechou (při hradbě) s valbami na východní straně. Střešní krytina je šindelová. Krovny jsou dřevěné, novodobé, přičemž krov na jižní straně je nepřístupný. Konstrukce sedlové i pultové střechy nad střední a severní částí objektu jsou jednoduché, pouze s uprostřed umístěnými sloupky s pásky, které jsou s krokviemi spojeny kleštinami. Místo vazních trámů jsou použity tra-verzy.

Jak je zřejmé z popisu dochovaných konstrukcí, prošel objekt tzv. Vlašimského paláce poměrně složitou a pohnutou stavební historií. Mnohé přestavby realizované téměř ve všech slohových obdobích znamenaly postupnou degradaci funkce budovy z hlavního hradního paláce, kterým bezesporu byla v době vzniku hradu před rokem 1260 až na zámecké vězení, doložené na plánu z roku 1911. Přestavby také podstatně měnily podobu objektu.

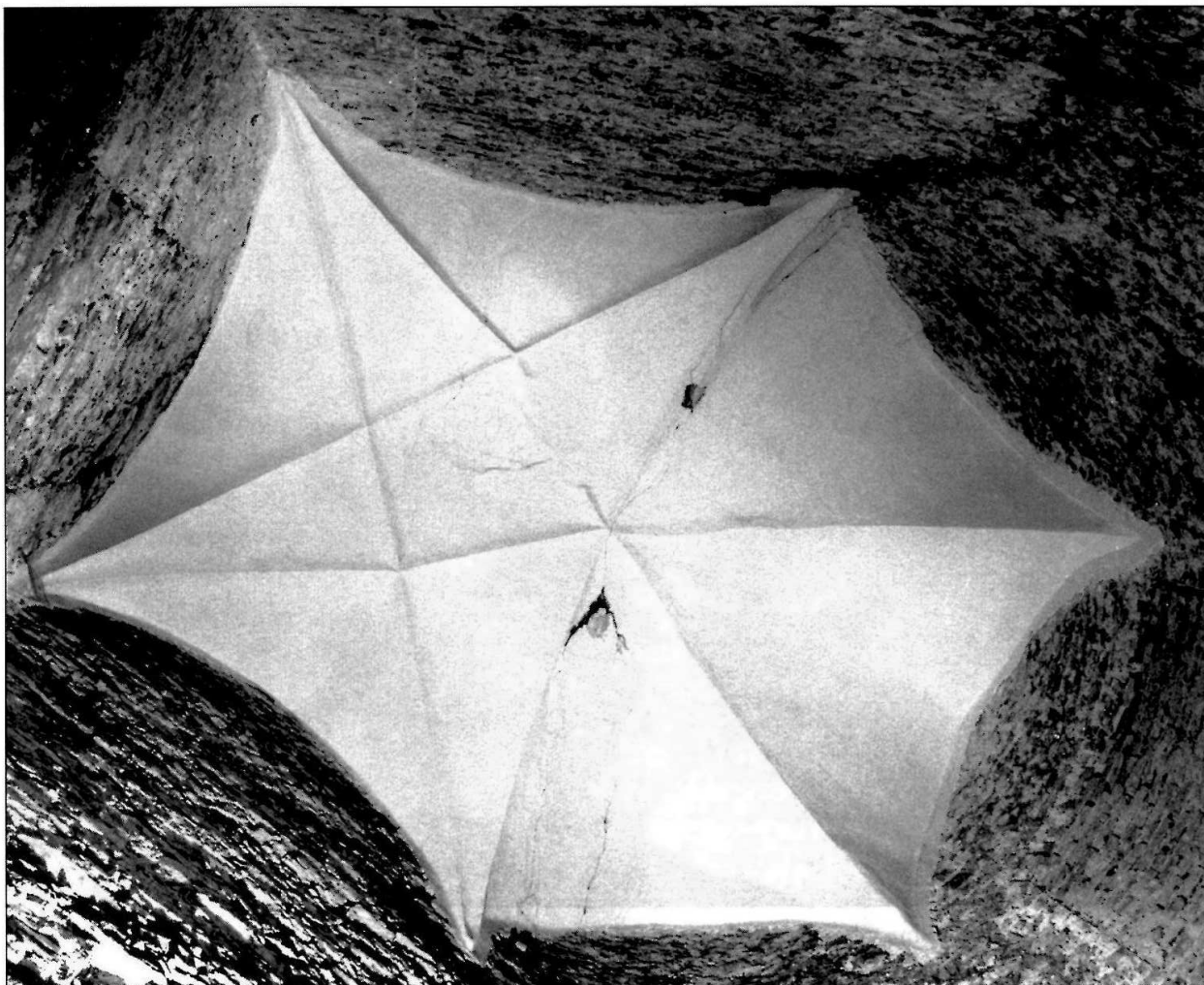
Jak již bylo uvedeno, byl nejstarší hradní palác situován v místech dnešního tzv. Vlašimského paláce při hradbě mezi Hladovou věží a věží Vlašimkou. Dnes se z jeho konstrukcí zachovala pouze část suterénních prostor – sklep při hradební zdi a Hladové věži, jehož zdivo a klenba jsou vystavěny z týchž fyilitických hornin jako části hradeb ze 13. století. Hladová věž má dodnes výrazný břit, obrácený přibližně severovýchodním směrem (nejsnazší přístup k hradu byl právě ze severu, východu a jihu, kde byl hrad obklopen příkopem a také věže s obrannou funkcí zde byly umístěny v poměrně hustých, téměř pravidelných rozestupech), čímž byla zesílena její obranná funkce – snad právě proto, že se v její bezprostřední blízkosti nacházel palác. Palác musel být minimálně jednopatrový. Ostatní nejstarší zástavba hradu, patrně dřevěná, vzala za své a její případnou existenci či podobu může, podobně jako řadu dalších otázek, souvisejících se stavebním vývojem úsovského hradu, objasnit pouze celoplošný archeologický průzkum hradního areálu.

Vývoj zástavby v průběhu následujících téměř 150 let nelze zrekonstruovat dle současného dochovaného stavu, lze však předpokládat, že nedošlo k výrazným změnám – zcela jistě tomu tak bylo u opevňovacího systému a pravděpodobně i u vnitřní zástavby nádvoří. Je nepravděpodobné, že by na hradě stavěl Jindřich ze Sovince (hrad držel neprávem v letech 1307–1315, roku 1315 ho musel vydat zpět králi Janu Lucemburskému) či Šternberkové, kteří hrad drželi do roku 1343 pouze v zástavě. I když následně došlo k udělení hradu Šternberkům jako léna, ti jej již roku 1350 vyměnili za jiné panství. Rozepře mezi syny markraběte o majetek, který zahrnoval i Úsov, ve druhé polovině 14. století, také nebyly příznivým momentem pro provádění významnějších stavebních prací na hradě.

K úpravám došlo prokazatelně až za Oty z Kurovic, který držel hrad v zástavě v letech 1408–1416, ovšem za finančního přispění Jana z Vlašimi, který hrad s panstvím roku 1416 získal do vlastnictví. V 15. století byl při stavbách na hradě používán již materiál, který nepochází přímo z místa, kde hrad stojí – tj. droby, případně byly místní fyilitické horniny využívány druhotně, ať už samostatně nebo v kombinaci s drobou. Droby byly použity ve sklepním prostoru, sousedícím se sklepem z 13. století – zřejmě právě toto rozšíření suterénních prostor Vlašimského paláce spolu s drobnějšími úpravami patřilo ke stavebním změnám z počátku 15. století.

Následující období nebylo opět pro stavební činnost na hradě příznivé – neklidná doba husitských válek znamenala jistě přerušení stavebních aktivit na poměrně dlouhý časový úsek. Naopak po jejich ukončení a uklidnění situace v zemi se podobně jako na mnoha jiných místech i na Úsově přikročilo k modernizaci opevňovacího systému a bezpochyby i k další výstavbě objektů uvnitř hradu.

Zásadní přestavbou prošel objekt tzv. Vlašimského paláce zřejmě ještě před rokem 1457, kdy došlo k dělení majetku Vlašimů mezi bratry Karla a Václava s tím, že hrad Úsov s přilehlým okolím zůstal v jejich společném držení. To svědčí nejen o významu hradu pro oba členy rodu Vlašimů, ale pravděpodobně také o významných společných stavebních investicích v objektu hradu. Budova tzv. Vlašimského paláce stále byla v této době palácem hlavním, což dokládá mj. postava štítonoše s erbem Vlašimů umístěná primárně v armovaném jihovýchodním nároží přízemí paláce. Budova dosahovala nejméně výškové úrovně dvou nadzemních podlaží – z horního patra pak vedla patrně dřevěná konstrukce ochozu k dveřnímu otvoru na jižní straně Hladové věže (tento vstup je dnes z vnější strany a po zřícení klenby ve věži i z vnitřní strany nedostupný). Z konstrukcí tehdejší přestavby hradního paláce se s lokálními narušeními dochovalo obvodové zdivo sálu v dnešním předním traktu (dnes s vestavěnou černou kuchyní) a severojižně orien-

Hřebínková renesanční klenba v prvním patře věže, sousedící na východě s věží „Vlašimkou“.
Foto Markéta Ondrušková.

tovaný vstup do sklepů, který je umístěn paralelně s východní pozdně gotickou zdí, překrytou pozdější přízdívkou, a byl veden přímo z nádvoří mimo vlastní budovu paláce. Schodiště do sklepa má rovněž dochovanou původní klenbu. Materiál ve stavbě tvořily fylity společně s drobou.

Na rozdíl od postavy štítonoše je kamenný fragment portálu nad dnešním hlavním vstupem v jižním průčelí s letopočtem 1487 ve zdivu umístěn zřejmě druhotně (kamenné kvádry – zbytky ostění – v tomtéž vstupu jsou rovněž z maletínského pískovce, ale odlišného zbarvení). Zatímco štítonoš s vlašimským erbem na nároží zdůrazňoval význam budovy jako hlavního paláce, fragment portálu s erbem rodu Boskoviců (erb se vztahuje k Barboře z Boskovic, manželce Václava z Vlašimi) sem byl zřejmě přemístěn při renesanční přeměně paláce na jižní straně nádvoří na hlavní hradní palác a pocházel pravděpodobně z tohoto „jižního“, původně pozdně gotického paláce. Erb by mohl napovídat, že „jižní“ palác byl určen pro manželku pana Václava z Vlašimi. Stejný osud – stěhování – potkal také fragment z roku 1550, který byl patrně pro změnu při barokní přestavbě „jižního“ paláce přenesen do zdiva tzv. Boskovického paláce.

Přestože roku 1513 získal větší část úsovského panství od Jiřího z Vlašimi, syna Václava z Vlašimi, Ladislav z Boskovic, Jiří z Vlašimi si na Úsově stále udržel vliv – ještě roku 1519 zde založil špitál. Stavební záležitosti na hradě Úsově již ovšem byly bezesporu záležitostmi rodu Boskoviců. Ještě před rokem 1520 musely na hradě proběhnout další úpravy (viz erby Ladislava z Boskovic a Magdaleny z Dubé a Lipé na fragmentu kamenného ostění, které je dnes volně uloženo v areálu hradu).

Pozdně gotická klíčová střílna v horním patře první válcové věže ve východní hradební linii.
Foto Markéta Ondrušková.

Jednotlivé fáze renesančních úprav hradu lze dnes již těžko konkretizovat. Významná byla přestavba datovaná rokem 1550, která znamenala definitivní přeměnu „jižního“ paláce na hlavní palác – přestavba proběhla za Jana Dětřicha Černožského z Boskovic.

Starý hradní palác, přestavěný v 15. století pány z Vlašimi, tak ztratil svůj výsadní význam a postupně byl přeměňován v budovu patřící spíše k hradnímu zázemí.

Ještě v renesanci byla minimálně přední (jižní) část budovy snížena o patro a do zde situovaného sálu byla vestavěna černá kuchyně. S touto vestavbou souviselo odstranění žebrové klenby a zazdění okenních otvorů ve východní zdi sálu. Dodnes je v severozápadním nároží po odstranění omítky patrné místo, kde byla původně umístěna konzola s náběhy žebér gotické klenby.

Další z úprav, kterou lze v budově tzv. Vlašimského paláce dnes identifikovat, je až z období pozdního baroka a lze ji s velkou pravděpodobností zařadit do doby, kdy byl úsovským majitelem František Josef z Lichtenštejna, tedy před rok 1781. Do objektu byl začleněn dosud samostatný vstup do suterénu přizdívkou a stěnou orientovanou směrem od pozdně gotického jihovýchodního nároží k věži Vlašimce. Budova získala definitivní podobu jako přízemní, starší zdivo středního a zadního (severního) traktu bylo odstraněno a nahrazeno cihelným. Rozšířena byla také východní část objektu, pod níž byl vybudován další sklep, v pořadí třetí. S nevelkým časovým odstupem pak zřejmě při západní obvodové zdi objektu byly vybudovány stáje pro koně s valenými lunetovými klenbami. Stáje sloužily svému účelu ještě roku 1911 (dle Krickových plánů areálu úsovského zámku z roku 1911²⁰), později jsou uváděny jako kůlny. Nyní je tato stavba již zbořena. V průběhu první poloviny 19. století proběhly v budově tzv. Vlašimského paláce pouze drobné úpravy, zejména šlo o osazení klasicistních dveří a oken. V roce 1852, poté, co

byl úsovský zámek vybrán za sídlo lesnické školy, bylo v severovýchodním nároží budovy zřízeno schodiště do prvního patra věže Vlašimky, odkud se dále procházelo do prvního patra tzv. Boskovického paláce, který byl součástí školních budov. Ve druhé polovině 19. století se v někdejší hlavním hradním paláci již žádné významné změny neodehrály. V závěru 19. století, jak lze soudit dle dochovaných nápisů na zdi v interiéru, sloužila část jeho prostor jako vězení, část jako skladovací prostory – komory. Po druhé světové válce již objekt nebyl využíván, pouze provizorně udržován.

Novodobé úpravy v osmdesátých letech 20. století byly vesměs negativní – nad střední a severní částí byla nahrazena pultová střecha, pocházející pravděpodobně z období pozdního baroka, novodobou pultovou a sedlovou střechou, což bylo spojeno s přezděním štítu na západní straně. Dále byla část objektu zbavena omítek a bylo použito nevhodné betonové spárování a nástřik. V budoucnu by měly být tyto úpravy alespoň částečně eliminovány.

I když někdejší význam paláce připomíná snad již jen štítonoš s vlašimským erbem, může se po obnově objekt stát prostorem vhodným pro instalaci exponátů, tj. pro muzejní účely, což je funkce jistě důstojnější než vězení či komora.

Poznámky

¹ W o l n y, G.: Die Markgrafschaft Mähren. IV. Band, Brünn 1839, s. 154; B r a n d l, V.: Kniha pro každého Moravana, Brno 1863, s. 295; P r o k o p, A.: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, Wien 1904, s. 518.

² K u b i t z a, F.: Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens. Deutschmähr. – Schles. Heimat 24, 1938, s. 201.

³ H o s á k, L.: Středověká kolonisace v oblasti Jeseníků. Časopis společnosti přátel starožitností, roč. LXIII (1955), s. 70; týž: K počátkům hradu a městečka Úsova. Severní Morava, sv. 19, 1970, s. 3–4.

⁴ W o l n y, G.: Die Markgrafschaft Mähren. IV. Band, Brünn 1839, s. 163; B r a n d l, V.: Kniha pro každého Moravana, Brno 1863, s. 295; P r o k o p, A.: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, Wien 1904, s. 519; P i n k a v a, V.: Hrad, zámky a tvrze moravské. I. svazek. Severní Morava (Olomoucko), Brno 1927, s. 18–19; L í b a l, D.: Gotická architektura v Čechách a na Moravě, Praha 1948; G a r d a v s k ý, Z.: Hrad a zámky severozápadní Moravy, Ostrava 1962, nestr.; M e n c l, V. – V a s i l i a k, E.: Města, hrady a zámky, Praha 1970, s. 121; S p u r n ý, F.: Hrad a zámek Úsov. Vlastivědné listy, roč. 5, 1979, č. 1, s. 48; S p u r n ý, F.: Úsovský hrad a zámek. Vlastivědné zajímavosti č. 184, Šumperk 1981, nestr.; S p u r n ý, F. a k o l.: Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, sv. II – Severní Morava, Praha 1983, s. 254–257.

⁵ W e i n e l t, H.: Grundriss der Schönhengster Burgenkunde. Mitteilungen zur Volks- und Heimatkunde des Schönhengster Landes 33, 1937, s. 17.

⁶ V a s i l i a k, E. – M e n c l o v á, D.: Nad hrady a zámky, Praha 1970, katalog. č. 114.

⁷ Podobně S. Kašpárková in: K a š p á r k o v á, S l.: Stavebně – historický průzkum hradu Úsova. SÚRPMO Olomouc 1988.

⁸ G o š, V.: Hrad Úsov – jeho úloha a význam při kolonizaci severní Moravy ve 13. století. Archaeologia historica 10/85, s. 306.

⁹ G o š, V. – P e l i k á n o v á, G.: Rekonstrukce hradu Úsova. Severní Morava, sv. 59, 1990, s. 76–78; S p u r n ý, F r. – G o š, V.: Hrad a zámek Úsov. Vlastivědné zajímavosti č. 230, Šumperk 1990, nestr.; G o š, V.: Úsovsko ve středověku. Vlastivědné zajímavosti č. 231, Šumperk 1991, nestr.; G o š, V.: Počátky hradu Úsova. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 41–1992, s. 103–107.

¹⁰ D u r d í k, T.: Kastellburgen des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa. Praha 1994; D u r d í k, T.: Hrad, kastelo-
vého typu 13. typu ve střední Evropě. Praha 1998.

- ¹¹ W o l n y, G.: Die Markgrafschaft Mähren. IV. Band, Brünn 1839, s. 154–156, 163–165; P i n k a v a, V.: Vlastivěda moravská. Litovelský okres. Brno 1903, s. 87–98; P r o k o p, A.: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, Wien 1904, s. 38–39, 518–519; P i n k a v a, V.: Hrady, zámky a tvrze moravské. I. svazek. Severní Morava (Olomúcko), Brno 1927, s. 18–20; P i l n á č e k, J.: Staromoravští rodové. Vídeň 1930, s. 32 a 131; Hrady, zámky, tvrze a zříceniny naší vlasti. Sešitová vlastivěda. Díl první. Země moravsko – slezská. Olomouc 1935, s. 16 – 19; H o s á k, L.: Historický místopis země Moravskoslezské. Brno 1936, s. 593–594; W e i n e l t, H.: Grundriss der Schönhegster Burgenkunde. Mitteilungen zur Volks- und Heimatkunde des Schönhegster Landes 33, 1937, s. 17–19; M e l z e r, M. – S c h u l z, J. a k o l.: Vlastivěda šumperského okresu. Šumperk 1993, s. 483–485; P l a č e k, M.: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha 1996, s. 350–353.
- ¹² B e r g e r, K.: Die Besiedlung des deutschen Nordmährens im 13. und 14. Jahrhundert. Brünn 1933; H o s á k, L.: Středověká kolonisace v oblasti Jeseníků. Časopis společnosti přátel starožitností, roč. LXIII (1955), s. 5, 70 – 71; H o s á k, L.: K počátkům hradu a městečka Úsova. Severní Morava, sv. 19, 1970, s. 3 – 8; M l č á k, L.: Hodinový cimbál úsovského zámku. Severní Morava, sv. 37, 1979, s. 62 – 64; H o š e k, E.: Lesnická škola pro Moravu a Slezsko v Úsově. Severní Morava, sv. 40., 1980, s. 21 – 23; H o š e k, E.: Městská odborná mlynářská škola v Úsově. Severní Morava, sv. 48., 1984, s. 44 – 50; G o š, V.: Úsovsko ve středověku. Vlastivědné zajímavosti č. 231, Šumperk 1991, nestr.; S p u r n ý, F.: Úsovský hrad a zámek. Vlastivědné zajímavosti č. 30, Šumperk 1991, nestr.
- ¹³ S p u r n ý, F.: Hrad a zámek Úsov. Vlastivědné listy, roč. 5, 1979, č. 1, s. 48; S p u r n ý, F.: Úsovský hrad a zámek. Vlastivědné zajímavosti č. 184, Šumperk 1981, nestr.; S p u r n ý, F. a k o l.: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, sv. II – Severní Morava. Praha 1983, s. 256; P l a č e k, M.: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha 1996, s. 351.
- ¹⁴ S p u r n ý, F. a k o l.: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, sv. II – Severní Morava. Praha 1983, s. 256; G o š, V.: Úsovsko ve středověku. Vlastivědné zajímavosti č. 231, Šumperk 1991, nestr.
- ¹⁵ K a š p á r k o v á, S. – K a u e r o v á, V. – K u b e š o v á, I. – R i c h t e r o v á, H.: Úsov, hrad a zámek. Stavebně – historický průzkum, II. etapa – první část, PÚOL, listopad 1996.
- ¹⁶ Zástavní suma byla 230 hřiven stříbra.
- ¹⁷ D u r d í k, T.: Kastellburgen des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa. Praha 1994, s. 109 – 110; S. Kašpárková in: K a š p á r k o v á, S. – K a u e r o v á, V. – K u b e š o v á, I. – R i c h t e r o v á, H.: Úsov, hrad a zámek. Stavebně – historický průzkum, II. etapa – druhá část, PÚOL, únor 1997.
- ¹⁸ Z a p l e t a l, J.: Petrografické typy hornin na hradě Úsov – komentář (orientační výzkum). Rkp. In: K a š p á r k o v á, S. – K a u e r o v á, V. – K u b e š o v á, I. – R i c h t e r o v á, H.: Úsov, hrad a zámek. Stavebně – historický průzkum, II. etapa – první část, PÚOL, listopad 1996. R i c h t e r o v á, H. – K u b e š o v á – P e ř i n o v á, I.: Vybrané památky pozdní gotiky a rané renesance v okresech Olomouc, Přerov, Šumperk a Jeseník. Část 21. Hrad Úsov (okres Šumperk). Grantový projekt Ministerstva kultury ČR, listopad 1998, rkp.
- ¹⁹ K a š p á r k o v á, S. – K a u e r o v á, V. – K u b e š o v á, I. – R i c h t e r o v á, H.: Úsov, hrad a zámek. Stavebně – historický průzkum, II. etapa – první část, PÚOL, listopad 1996.
- ²⁰ Stavební plány zámku v Úsově. Krick, únor 1911, měřítko 1 : 100. Zemský archiv Opava, fond Vs Úsov – Nové Zámky 1466–1946, i. č. 505–507.

Resümee

Zur Baugeschichte der Burg Mährisch Aussee in der Zeit der Gothik und der Frührenaissance

Irena Marie Kubešová, *Heimatkundemuseum in Olmütz*

Der Baugeschichte der Burg Mährisch Aussee wurde schon eine Reihe Arbeiten gewidmet. Die im Terrain verlaufenden Denkmalforschungen und archeologischen Forschungen, ebenso wie die Archivforschung brin-

gen jedoch ununterbrochen neue Erkenntnisse, die die bisherigen Ansichten zur Entwicklung der Burg korrigieren und die Erkenntnislage des wirklichen Zustandes weiter schieben. Wertvolle Erkenntnisse brachten die Ergänzungsanalysen – dendrochronologische und petrographische, die es ermöglichte, das aus hiesigen Phyliten aufgebaute Mauerwerk aus dem 13. Jahrhundert und jüngere Teile der Burgverbauung, bei deren Bau importierte Materialien benutzt wurden zu unterscheiden.

An Mährisch Aussee erinnert das erste Mal im Jahr 1260 der Beiname des Burggrafen Jiljí (Egidius) aus Schwabenitz. Für die landesherrliche Gründung spricht auch die benutzte Disposition des Bautyps vom französischen Kastell, wenn auch in der lokalen Abänderung angewendet. Eine Reihe der Zylindertürme ist nämlich in den meisten Fällen in die Schanzenlinie soweit eingezogen, dass hier praktisch Durchsetzung der Wirkungsverteidigung – das Flankieren unmöglich gemacht wird. Der einzige in seiner ganzen ehemaligen Höhe erhaltene Primenturm mit der ehemaligen Einfahrt in die Burg war im Südosten situiert. Der Zylinderturm im Nordwesten, der sg. „Hungerturm“ hatte als einziger einen nordöstlich orientierten Grat. Im Abschnitt zwischen dem „Hungerturm“ und dem Nachbarturm „Vlašimka“ war an der Schanze der älteste Burgpalast situiert, von dem nur der einzige Souterrainraum mit Tonnengewölbe an dem „Hungerturm“ erhalten blieb. An der westlichen Seite bildete seine Umfassungsmauer ein das Burgareal in zwei Hälften teilende Mauerabschnitt. Bei der archäologischen Untersuchung wurde Weiterführung der Teilungsmauer in Richtung gegen den Kutschenraum nachgewiesen. Südlich von diesem Gebäude wurde ihr Verlauf allerdings nicht überprüft. Es ist wahrscheinlich, dass sie in Richtung gegen den mittleren heute nur teilweise erhaltenen in das Mauerwerk des Südpalastes eingegliederten Turm weiterführte. In der Linie der Schanze zwischen dem Turm „Vlašimka“ und dem prismatischen Torturm wurden weitere zwei Zylindertürme eingegliedert. Die gleiche Zahl der Türme hatte die Südschanze hinter dem Torturm. Die Türme und Schanzen mit Ausnahme des höchsten Stockwerks mit dem Umgang und der umgebauten Teile sind zusammen mit dem Rest der Teilungsmauer und dem angegebenen Souterrainraum Bestandteile der ältesten Burg aus dem 13. Jahrhundert. Gemäß der petrographischen Analyse gehört die sonstige erhaltene Bebauung zu jüngeren Bauetappen. Trotz der durchgeführten archäologischen Sonden und der geophysikalischen Untersuchung gelang es leider bis jetzt weder den Verlauf der ältesten Schanze an der westlichen Seite sicher zu lokalisieren noch die eventuelle Existenz eines weiteren Turms in diesem Abschnitt nachzuweisen. Wir wissen nur, dass der Umfang des Burgareals die heutige Ausdehnung nicht erreichte und an der westlichen Seite ebenfalls durch einen Graben und Burgwall geschützt wurde. Der Graben entstand hier wahrscheinlich durch Herrichtung der im Grunde schon gegliederten Oberfläche, sonst wäre nämlich die Unterbringung der Umfassungsschanze in diesem Teil mehr westlich logischer gewesen, wo der Abhang oberhalb des Städtchens natürlichen Schutz ohne die mühsame Grabenausschachtung gewähren konnte.

Im Verlauf des 14. Jahrhunderts wechselte die Burg einigemal den Besitzer, zu größeren Bauherrichtungen kam es aber offensichtlich nicht. Grundsätzliche und umfangreiche Umbauten verliefen erst in der Zeit der fast hundertjährigen Herrschaft der Herren aus Wlašim auf dem Herrschaftsgut Mährisch Aussee (1416–1513). In die Zeit vor den Hussitenkriegen gehört wahrscheinlich der östlich vom Keller des ältesten Burgpalastes an dem „Hungerturm“ situierte Keller mit Tonnengewölbe. Früher wurde er ebenfalls für den Bestandteil des Baus aus dem 13. Jahrhundert gehalten, was allerdings außer der Herrichtung des Durchgangs in den älteren Keller auch das benutzte Material – Brocken – ausschließt. Unterschiedliche Materialstruktur (Phylite mit Brocken und mit Kalksteinen) als die frühgotischen Burgteile hat auch das Kellergeschoß, das heute zum Teil durch das sekundäre Einlegen des in die Keller unter dem Gebäude des Kutschenraumes führenden Treppenhauses beschädigt ist. Es geht sichtlich um Überrest des erst in der Zeit der Spätgotik in einer der älteren spätgotischen Bauetappen erbauten Gebäudes, vielleicht in der Zeit der Burgrekonstruktion nach den Hussitenkriegen. Angesichts seines Situierens und der Unterbringung des ursprünglichen Eingangs ist wahrscheinlich, dass der Bau an der nicht erhaltenen Linie der Schanze aus dem 13. Jahrhundert untergebracht wurde. Nach dem Jahr 1432 mussten auch die Schanzen wiederhergestellt werden. Ihre endgültige bis heute mehr oder weniger erhaltene Gestalt bekamen die gemauerten Teile der höchsten Stockwerke der Türme und des Umgangs mit den Schlüsselschießscharten aus Ziegel erst in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Zwischen den Jahren 1438 und 1457 bauten die Gebrüder Karl der Ältere und Wenzel aus Wlašim auch den zwischen den „Hungerturm“ und „Vlašimka“ situ-

ierten Burgpalast um. Der ursprünglich spätgotische erst unter Karl dem Jüngeren und Georg aus Wlašim beendete Südpalast (das heutige Hauptgebäude des Schlosses) war ein nicht besonders umfangreicher Bau, der an der Schanze zwischen zwei Zylindertürmen untergebracht war. Der letzte im Areal unter den Herren aus Wlašim noch vor Ende des 15. Jahrhunderts entstandene Bau war ein nicht großes zweigeschossiges zwischen dem Turm „Vlašimka“ und dem dritten Turm in der Nordlinie situiertes Gebäude mit einem Trakt, das früher falsch für den „Boskowitz Palast“ gehalten wurde. Das Erdgeschoß wurde wirtschaftlich genützt, die Räumlichkeiten im ersten Stock konnten deshalb offensichtlich den adeligen Burgbesitzern nicht zu Wohnzwecken dienen, besonders wenn die Burgbesitzer den damals noch funktionellen und sicher monumentalen hauptsächlich Wlašimer Palast und auch den zweiten Palast im Süden des Burgareals ausnutzten.

Im Jahr 1513 gemäß der Urkunde des Königs Wladislaw erhielt die Burg Mährisch Aussee mit der Stadt Littau als erbliches Eigentum Ladislaw aus Boskowitz. Auch er gehörte zu den Besitzern, die auf der Burg bauten. Es wird durch das im Burgareal gefundene Fragment vom Fenstergewände mit den sich durchhauenden rundlichen Ruten in der Seitenansicht und mit dem Wappen von Magdalena aus Dubá und Lipá, Gattin von Ladislaw belegt. Darauf weisen auch die Situation im Terrain und die archeologischen Funde hin. Höchstwahrscheinlich ist in diese Bauphase außer den vorausgesetzten Herrichtungen der Burgpaläste auch Erweiterung des Gebäudes an der westlichen heute nicht erhaltenen Schanze einzugliedern, und zwar in Richtung gegen Osten von dem schon erwähnten Kellergeschoß vom Quadratgrundriss. Von dem Bau blieben unter dem heutigen Kutschenraum zwei parallel untergebrachten Keller mit halbkreisförmigen steinernen mit ihrem Charakter noch spätgotischen Tonnengewölben erhalten. Bei dem Bau wurden Hohenstadter bröcklige Gneise benutzt, die im Mauerwerk aus anderen Bauphasen nicht vorkommen. Darüber hinaus kann man voraussetzen, dass zu dieser Zeit die mittlere Teilungsmauer abgerissen wurde, die den sich immer erweiternden Bauten innerhalb der Burg wuch – in der archeologischen Sonde an dem Kutschenraum wurde außer der Destruktion dieser Schanze auch Keramik gefunden, die in die zweite Hälfte des 15. und in die erste Hälfte des 16. Jahrhunderts eingeordnet wurde. Eines der Gefäße hatte auf der Bauchung das Wappen der Boskowitz.

Die genaue zeitliche Bestimmung des Umbaus der ältesten Schanzenlinie ist unter der jetzigen Erkenntnislage nicht möglich. Wir kennen nämlich nur die schematische Gestalt dieses Abschnitts der Befestigung aus der ältesten Landkarte des Herrschaftsgutes Mährisch Aussee aus den Jahren 1627–1632. Davon, dass die Schanze im Westen schon früher umgebaut werden musste, nicht erst Ende des 17. Jahrhunderts, zeugt auch die Bloßlegung der Fundamente eines älteren Objektes in dem westlichen Teil des Areals im Rahmen der archeologischen Untersuchung. Es ist also wahrscheinlich, dass die Herren aus Boskowitz die Burg auch in Richtung gegen Westen erweiterten.

Der letzte bedeutende Bauherr der Etappe bis zur Hälfte des 16. Jahrhunderts war Johann Dietrich aus Černahora und Boskowitz. Sein Wirken belegt außer den erhaltenen Bauteilen auch das Gewändefragment mit den Boskowitz Wappen und der Jahreszahl 1550, das früher sekundär in der Stirnwand des sg. Boskowitz Palastes zugemauert wurde. Unter ihm wurde auf eine bedeutende Weise der südliche Burgpalast erweitert – das Gebäude nahm jetzt auch den Raum zwischen dem mittleren Zylinderturm und dem Prismenturm mit dem ältesten Tor ein. Das erwähnte Fragment stammt höchstwahrscheinlich gerade aus diesem Palast, der in dieser Zeit zu dem Hauptpalast wurde. Im Erdgeschoß und auch im ersten Stock des Palastes, ebenso wie in dem einzigen Souterrainraum an dem Prismenturm, wurden Tonnengewölben mit Lünetten erhalten. Durch Gewölben wurden auch die einzelnen Stockwerke der Türme abgetrennt.

Das Burgareal wurde danach auch weiter umgebaut. Auf die bedeutendste Weise griffen in seine Gestalt die vor allem den Südpalast betreffenden Umbauten in der Hälfte und am Ende des 17. Jahrhunderts ein.

Übersetzt von Olga Himmlerová

Římský obraz pátera Dionýse

Štěpánka Bielešová, Muzeum umění v Olomouci

Kdo mohl tušit, že divadelní představení o životě sv. Norberta, zakladatele premonstrátského řádu, pořádané v létě roku 1680 v Olomouci při příležitosti zasedání moravského tribunálu, sehraje tak důležitou úlohu v životě jednoho z aktérů. Roli sv. Norberta, je muž Panna Marie podává řádové roucho, v ní totiž představoval *Friedrich (Bedřich) Strauss* (1660–1720), v té době student filozofie na zdejší univerzitě. O dva roky později (1682) již pod novým řádovým jménem *Dionysius (Dionýs) Strauss* přijímá skutečný řeholní život.¹

Není od věci v tomto okamžiku letmo zmínit, do jakých dějinných událostí bratr Dionýs vstupuje. Budování klášterního komplexu na Hradisku, jež provází pověst bohatého kulturního střediska, je pro mladého milovníka zpěvu, hudby a divadla velkým lákadlem. Řád, v čele s osvěceným opatem Norbertem Želeckým, podporuje velké stavební a kulturní akce (především stavba poutního areálu na Sv. Kopečku), které po dlouhodobé destrukci 30-tileté války a okupaci města švédskou posádkou, etablojí zcela zásadně nové barokní umění na Moravě.

Je paradoxem, že o Straussovi máme dostatečné množství dobových zpráv o jeho výtvarné činnosti během studijního pobytu v Itálii, tak i z doby po návratu na Hradisko, kde kromě vlastní tvorby uplatňoval veškeré své zkušenosti jako umělecký poradce při budování a výzdobě domovského kláštera, či svatokopeckého kostela a dalších premonstrátských rezidencí (Konice, Šebetov). Z jeho původního díla se, až na výjimky, do dnešních dnů nedochovalo prakticky nic. Výzvou pro badatele tedy bylo najít alespoň některý z popsaných objektů a poznat jeho uměleckou kvalitu.²

Nejstarším informačním zdrojem jsou Straussovy dopisy, které odesílal během svého tříletého studijního pobytu po Itálii.³ Na jaře roku 1691 se Strauss přidává k družině olomouckého biskupa Karla Liechtensteina, aby se s ní přes Vídeň a Benátky dostal v květnu téhož roku do Říma. Cestou překvapeně sleduje cizí krajinu a o samotných Italech ironicky píše: „Ukáže někdo, kde jest hospoda a již chce zpropitné“.⁴

S finančními problémy se Strauss potýká po celý svůj pobyt, a jak trefně poznamenává: „Itálie jest propast na peníze“.⁵ Kritika jižanského národa však nebyla hlavní náplní olomouckého řeholníka. Po příjezdu do Věčného města se ubytovává ve spřátelené belgické premonstrátské koleji. Odtud podniká výpravy za barokním uměním a sám se snaží navázat styky s místními umělci. Hned zpočátku se mu podařilo proniknout do dílny malíře Francesca Monavise, který mu pouze zapůjčil předlohy ke studiu kresby a malby.⁶ S takovým vedením však Strauss není spokojený, kopíruje tedy sám obrazy v římských kostelích. Dočasnou překážkou římského studia byla i morová nákaza, která našeho malíře ještě v létě 1691 vyhnala do Neapole. Kultivaci své malby zde strávil pravděpodobně necelý rok. Poté se opět vrací do Říma, kde na žádost belgického správce začíná s největší pravděpodobností v roce 1692 pracovat na obraze pro římskou kolej.⁷

Z dochovaných pramenů víme, že obraz měl představovat založení premonstrátského řádu. O tom, zda byl ve skutečnosti opravdu realizován a v jaké podobě, však doposud nebylo nic známo. Při pátrání po belgické premonstrátské koleji bylo (autorkou textu) přímo na místě zjištěno, že jako taková existovala do roku 1833. Veškerý dochovaný historický materiál se nyní nachází v belgickém premonstrátském klášteře Tongerlo. Zde však kláš-

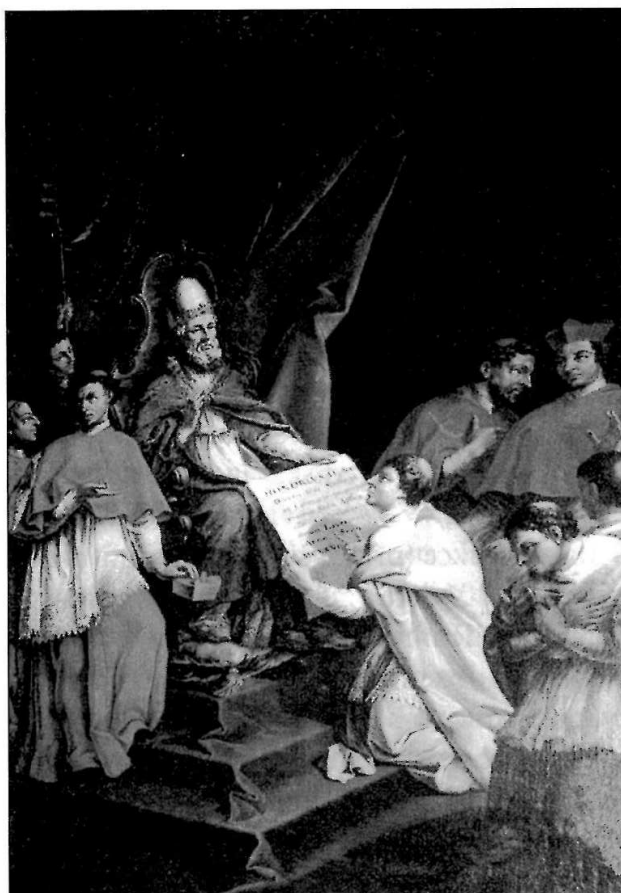
terní archiv o Dionýsovi Straussovi mlčí, taktéž obrazový fond s dílem olomouckého umělce nesouvisí. Bývalá belgická kolej v Římě patřila v letech 1833–1926 sestrám z Řádu dcer Panny Marie z Kalvarské hory, které také, na základě rozhodnutí Svatého stolce, veškeré obrazy s premonstrátskou tematikou odvezly. Obraz, který nikdy Straussovi nadřizení nespatriali a o jehož existenci měli odborníci povědomí jen z dobových zpráv, byl autorkou textu znovu nalezen v Římě, v novém působišti výše zmíněného mariánského řádu.

Rozměrné plátno (180 x 70 cm) zachycuje *Povolení premonstrátského řádu papežem Honoriem II.* Formální srovnání (fyzionomie postav, kompoziční nároky, detaily obličejů, rukou viz níže) s jediným Straussovým dochovaným oltářním obrazem na našem území, svatokopeckým *Sv. Norbertem přijímajícím řádové roucho od Panny Marie* z roku 1694, podporuje Straussovo autorství.

Olejomalba je vzhledem k rozměrům výrazně vertikální. Kompozičně se dělí podle svislé osy na dvě části. Celé levé polovině dominuje papežská katedra na stupních, zdobená mohutným látkovým baldachýnem, který ještě více zdůrazňuje svislou orientaci plátna. V pravé horní části obrazu se ji autor snažil vyvážit vysokým přízvedním klasicizujícím obloukem, částečně zřetelným v přítmí pozadí.

Ústřední motiv římského plátna tvoří moment převzetí zakládací listiny sv. Norbertem z rukou papeže. Okamžik setkání dvou významných osobností své doby však malíř nedokázal naplnit. Strnule trůnící Svatý otec zcela bez účasti podává sv. Norbertovi vzácný pergamen s latinským nápisem, který hovoří o založení premonstrátského řádu a jeho vzrůstu a také o udělení regule řádu.⁸ Klečící sv. Norbert je zachycen z profilu, což je patrně Straussova oblíbená manýra, při níž může předvést ostře řezaný nos svých postav. I přes důkladné zabalení postavy do tuhé drapérie se autorovi nepodařilo skrýt její určité proporční nedostatky. Zejména levá ruka přidržující listinu zcela neodpovídá fyzickým možnostem lidského těla. Malíř se nesnaží vygradovat vztah mezi oběma účastníky, necítí napětí a výjimečnost chvíle. Pohledy obou protagonistů se mívají.

Straussovi nelze upřít, že byl vnímavým a poučeným divákem děl svých slavnějších současníků. Barokní vkus si liboval ve složitých až dramatických výjevech. Proto i náš malíř chce poněkud chudou a nepromyšlenou kompozici oživit větším počtem figur. Po papežově pravé ruce, mírně pokrčené v žehnajícím gestu, a zčásti i v levé polovině obrazu za katedrou, je skupina dvou kardinálů a jednoho nižšího klerika. Z ní vystupuje mír-

Dionysius (Dionýs) Strauss: *Povolení premonstrátského řádu papežem Honoriem II.*, 1692, Řád dcer Panny Marie z Kalvarské hory, Řím. Foto autorka.

Dionysius (Dionýs) Strauss: *Sv. Norbert přijímá řádové roucho od Panny Marie*, 1694, poutní kostel na Sv. Kopečku u Olomouce. Foto autorka.

vidíme část postavy druhého řádového bratra, z něhož je zřetelné temeno hlavy a část ramen. Zcela v pozadí pravé poloviny obrazu se objevuje dvojice kardinálů, jež se Strauss pokusil neobratně zachytit v důvěrném hovoru. Protagonisté dialogu gestikulují, hlavy mírně u sebe, chybí však úplně kontakt očí, jejich těla se na pozadí antikizující architektury plošně překrývají.

Postavy na Straussových obrazech jsou výrazně štíhlých – nebarokních – proporcí, objemu jim mají dodávat především látková roucha, jimiž se autor v rámci svých možností snaží naznačit tělesnou plnost a pohyb. Zdůraznit postavu dynamickým řasením, prolamováním či rozevlátím draperie patrně nebylo v silách olomouckého premonstráta. Jeho figury vyznívají až asketickým dojmem. Diváckou pozornost okamžitě upoutají typické znaky obličeje s dominantním, ostře špičatým typem nosu. Rovněž modelace rukou je u našeho autora velmi charakteristická. Subtilně pojaté dlaně se štíhlými a poměrně dlouhými prsty zachycuje ve strnulých a netečných gestech. Z hlediska barevnosti lze v tomto případě hovořit jen o neefektním využití kontrastu červené a bílé. Modelace tvarů a iluzivního prostoru barevnými valéry za podpory kontrastů světla a stínu autorovi zcela chybí, rovněž tak i lehkost jeho barokních souputníků, kteří jsou schopni citlivým užitím barvy a světla docílit dramatických a vyhrocených efektů.

Za svého pobytu v Římě se páter Dionýs setkal i s významnými umělci své doby. Jedním z nich byl i Carlo Maratta, který se měl stát autorem obrazu *Sv. Andělů strážců* pro poutní

ně do popředí postava kardinála, jehož se malíř snažil zachytit v uvolněné póze, s levou nohou pokrčenou na jednom ze stupňů piedestalu katedry. Pravou ruku má pokrčenou před tělem a protažená dlaň s nataženým ukazovákem poněkud mdle směřuje k středovému motivu – zakládací listině řádu. Levá ruka se zápěstím nereálně ohnutým téměř do pravého úhlu špičkami prstů odtažitě přidržuje rudý kardinálský biret. Oděv volně splývá ve svislých záhybech po figuře, ale spíše než by jí dodával hybnosti, opět odhaluje autorovy nedostatky v anatomii. Logiku postrádá i natočení hlavy a pohled kardinála, jenž se úplně odvrací od historicky významné situace, a navíc se ani nesetkává s pohledem druhého hodnostáře, stojícího vedle, což byl asi původní malířský záměr. Zcela v pozadí vidíme hodnostáře, který demonstrativně pozdvihuje papežskou berlu.

V pravé části se objevuje nesourodá skupina čtyř postav. Za zády sv. Norberta stojí v mírném úklonu premonstrát s rukama zkříženými a na prsou. Za ním

kostel na Sv. Kopečku. Jednání se sice nezdařilo, ale Strauss bezprostředně poznává dílo mistra svého oboru. Sám poměrně neobratný malíř však vstřebává alespoň formální podněty vrcholných děl. V případě obrazu *Povolení premonstrátského řádu papežem Honoriem II.* se Strauss nechal s velkou určitostí inspirovat Marattovým obrazem Sv. Bernard před papežem z roku 1659, dnes umístěného v kostele Sv. Kříže Jeruzalémského v Římě.⁹ Bohatá a dynamická kompozice papeže sedícího na velkoryse podané katedře zachycuje dramatický rozhovor se skupinou několika řádových bratří, již vede sv. Norbert. Tato scéna je, včetně klasicizujícího architektonického prvku v pozadí a téměř shodného počtu osob a jejich uspořádání a gest, „přepsána“ olomouckým malířem do jednoduchého výtvarného jazyka. Maratta maluje plné a životné figury ve vzájemném dialogu, jak dramaticky gestikulují. Jeho díla jsou velkolepě podpořená bohatou barevností a prací se světlem. Kompozice je vyvážená, nenajdeme v ní „hluchá“ a prázdná místa jako u Strausse, který např. ponechává horní část svého obrazu téměř bez povšimnutí. Strauss figury na obraze jakoby jednotlivě „pokládá“ z okopírovaných skic a předloh na plátno. Pracuje s „loutkami“, jimž nedokáže upravit gesta, pohyby, proporce. Je až úsměvné, jak doslova „přesazuje“ například dva šepťající si Marattovy řeholníky do svého obrazu, aniž by je proporčně přizpůsobil zadnímu plánu. K naší lítosti není sto efektivně využít ani možnosti barokního šerosvitu. A snad až příliš jednoduchá barevnost, založená na kontrastu červené a bílé řeholních rouch, nikterak nepřispívá k větší atraktivnosti a dynamizaci znovu nalezeného obrazu.

Ze shora uvedených poznámek jasně vyplývá, že slabé nadání a amatérismus nedovolily bratru Dionýsovi dosáhnout hranice alespoň průměrné dobové malby. Jako loajální příslušník své komunity se snažil plnit příkazy svých uměnímilovných nadřízených, avšak nedostatek talentu a vlastní invence hodnotí jeho vlastní tvorbu z pohledu následujícího vývoje spíše podprůměrně. I když se neosvědčil jako praktikující malíř, jeho italská mise nezůstala bez odezvy. Je důležité si uvědomit, že po letech umělecké devastace Olomouci fatálně chybí domácí umělecká produkce. Moravská barokní kultura se rozvíjí s určitým zpožděním oproti Čechám, ve svých počátcích souvisí ve většině případů s působením vagantních umělců, především italských.¹⁰ Teoretická zkušenost, již s sebou Strauss přináší do domovské Olomouce, bezesporu přispěla ke kultivaci domácího vkusu, který se teprve pozvolna začíná setkávat s novým barokním slohem. Proto lze Strausse pokládat za jednu z iniciačních osobností olomouckého baroka, která díky svému poučení a rozhledu, doplněného sběratelskou zálibou, vnáší zahraniční podněty na domácí půdu, která se teprve připravuje k následujícímu rozmachu.

Zahraniční studijní pobyty byly realizovány díky Baderovu stipendiu pro výzkum barokního umění.

Poznámky

¹ Neumann, A. u. g.: *Ze slavné doby malířství moravského baroka*. Brno 1944, s. 5 – 6.

² O Straussově obsáhlém díle hovoří již C e r r o n i ve svých *Geschichte der Bildende Kunste in Mähren*. Spis uložený v Moravském zemském archivu v Brně, Cerr. I., 34. Dále sám Strauss poskytuje zprávy ve svých dopisech z Benátek a Říma, rovněž uložených v Moravském zemském archivu v Brně pod sign. G 11, FM 799. Doplnujícími studijními materiály jsou i Hradiské diáře (Moravský zemský archiv v Brně, E 55, 1695, sg. 203 II. 5 – 1702 – 5, sg. 209 II. 11). Snad nejúplnější seznam realizací a návrhů přináší práce A. u. g. Neumann a:

drobnosti

Ze slavné doby malířství moravského baroka. Brno 1944, kde v obsáhlém seznamu (s. 50 – 56) sumarizuje výše zmínované prameny.

³ Moravský zemský archiv v Brně, sign. G 11, FM 799, 2. 6. 1691, 29. 3. 1692.

⁴ Op. cit. 1), s. 10.

⁵ Op. cit. 1), s. 10.

⁶ C e r r o n i: *Geschichte der Biledende Kunste in Mähren.* Zemský moravský archiv v Brně, Cerr. I., 34, s. 264 – 267. V případě malíře F. Monavise upozorňuje Aug. Neumann na možnost špatného přepisu jména, neboť dle údajů ve slovníku výtvarných umělců Tienne – Becker figuruje v 2. polovině 17. století v Římě malíř Monavilla.

⁷ Op. cit. 1), s. 13.

⁸ Přepis textu: „*Honorius II/ Dilectis filiys Norberto et Canonicis propositum/ vestrum Sedis Aplica/ aucete: Confirmomus .../ datum Lateranensi/ Anno Secundo/ MCXXVI ...*“

⁹ B o l a f f i, Dizionario Enciclopedico Bolaffi: *Dei Pittori e degli Incisori italiani, dall XI. al XX. Secolo.* Sv. 7, s. 165 – 167. Řím.

¹⁰ T o g n e r, M.: *Italské podněty olomouckého baroka*, In: Historická Olomouc a její současné problémy 5., Olomouc 1985, s. 163 – 171. V Čechách lze již kolem poloviny 17. století díky Karlu Škrétovi hovořit o malířské škole. Údajný Škrétův žák, augustinián *Martin Antonín Lublinský*, jehož dílo se nám zachovalo ve značně torzovitě podobě, se stává roku 1688 Straussovým školitelem na poli malby.

Resümee

Römisches Bild von Pater Dionysos

Štěpánka Bielešová, *Kunstmuseum in Olmütz*

Die Aufzeichnung der historischen Situation von dem nach dem dreißigjährigen Krieg zerstörten Olmütz ist Ausgangspunkt für Beschreibung der Situation in einer bedeutenden Prämonstratenserinstitution – im Klosterkomplex zu Hradisch bei Olmütz. Die Kunstbedürfnisse des sich allmählich entwickelnden Kulturzentrums ziehen Aufmerksamkeit vieler Künstler an. Am Anfang des Jahrhunderts vor allem der sogenannten Vagantenmeister, mit dem allmählichen Etablieren des Barockstils bekommt die Chance auch die einheimische Produktion. Die Anfänge des eigenständigen mit Hradisch verbundenen Barockausdrucks verkörpert das Schicksal des Ordensbruders Dionysos Strauss (1660-1720), der als Kunstberater nicht nur bei Aufbau und Verzierungskonzeption des Mutterklosters, sondern auch bei anderen künstlerischen Unternehmen wirkte, wie Aufbau der Kirche auf dem Heiligen Berg oder Ausschmückung der Prämonstratenserresidenzen in Konitz und Scheibitz waren.

Das interessanteste Kapitel im Leben von Dionysos Strauss ist sein Aufenthalt in Rom, während dessen er dem authentischen künstlerischen Leben und den Werken seiner berühmteren Zeitgenossen (F. Monavis, C. Maratta) begegnet. Hier entdeckt die Autorin dieses Textes das längst verlorene Gemälde Bewilligung des Prämonstratenserordens vom Papst Honorius II., das bisher nur in der Korrespondenz des Malers erwähnt wurde.

Die Gemäldebeschreibung deutet klar Einflüsse des römischen Milieus an, vor allem die Inspiration durch das Gemälde von C. Maratta Der hl. Bernard vor dem Papst aus dem Jahr 1659. Ebenfalls wird der formelle Vergleich mit dem einzigen erhaltenen Gemälde des Hradischer Prämonstratenser angedeutet – mit dem Gemälde Der hl. Norbert nimmt das Ordensgewand von Jungfrau Maria an, heute auf dem Seitenaltar in der Wallfahrtskirche auf dem Heiligen Berg bei Olmütz. Der Schluss bringt eine Bewertung der Tätigkeit von Strauss vor allem als Bahnbrecher und Vermittler des neuen Barockstils.

Übersetzt von Olga Himmlerová

Hrnčířská a keramická výroba v Zábřehu

Miloslava Hošková, Vlastivědné muzeum v Olomouci

V současné době lze lidovou keramickou výrobu rozdělit na dvě velké skupiny – na keramiku uměleckou a keramiku užitkovou,¹ která byla v úzkém vztahu s lidovým spotřebitelem – uživatelem, který podle druhu jejího použití do jisté míry i ovlivňoval tvar a estetický vzhled výrobků. Stanovení specifika lidovosti u zábřežské keramiky je otázkou poznání výrobních začátků, objasnění přechodu z tradiční rukodělné výroby hrnčířské na novější rukodělnou keramiku, později litou keramiku a kameninu. Výrobce této keramiky byl zpočátku sám členem společnosti, pro kterou byly výrobky určeny, sám ji také vyráběl a prodával, postupem času se pak z této společnosti třídně vydělil – stal se majitelem dílny (řemeslná výroba), ve které sám pracoval, později továrničky (manufakturní a posléze tovární výroba) a na něm byli závislí hrnčířští dělníci, tovaryši a učni. Ovšem i při této strojové (tovární) výrobě nadále zůstal zachován tvar a funkce výrobků, nadále určených pro širší obecné použití.

Málo známá keramika zábřežská, které je tato studie věnována, má také své typické výrobní znaky, po desetiletí zachovávala svou výrobní a druhovou strukturu, ojediněle i dekor a značky.

Keramická výroba Zábřehu, i když navazovala na původní místní hrnčířskou výrobu, se výrazněji prosadila až v poslední čtvrtině devatenáctého století. Tehdy zde začaly pracovat dvě hrnčířské dílny, zpočátku navazující na předcházející výrobu užitkové hrnčiny, ale postupně se přeorientovaly na jiný druh střepu, postupně vytlačující tradiční hrnčinu s měkkým střepem – na tvrdou pórovinu a kameninu.

Dosavadní výzkum potvrdil existenci hrnčířské výroby v Zábřehu již roku 1595, kdy je na Dolním předměstí uveden Bartl Hrnčíř (Töpfer). Potom městská kronika mlčí a uvádí až v roce 1832 ve spojeném cechu 4 hrnčíře, kteří byli pravděpodobně zároveň i kamnáři (v kronice je uvedeno německy Hafner). Technologii výroby, ani druhy výrobků samých však až do druhé poloviny devatenáctého století neznáme. Dochovaný starší keramický materiál uložený ve sbírkách zábřežského muzea nelze prokazatelně přiřadit žádnému z tehdejších místních hrnčířů. Materiál z konce 19. a z první čtvrtiny 20. století pak představuje téměř výhradně užitkové hrnčířské zboží, jako jsou hrnce, džbány, mísy, formy na pečivo apod.

Dochovaný materiál je značně torzovitý, výrobky byly značeny jen ojediněle, proto jsou poměrně obtížně identifikovatelné. Tato torzovitost dochovaných výrobků je i důkladem malého zájmu dřívějších sběratelů, neboť ti se převážně zaměřovali na sběr a výzkum hrnčířských výrobků zdobených, a tyto užitkové, pro ně málo atraktivní, protože v převážné míře jen jednobarevné výrobky, zůstávaly opomíjeny. Zapomínalo se na to, že tato výroba, která existovala souběžně s již působící výrobou továrního plechového a smaltovaného zboží, dodávala své výrobky na vesnici a pro obyvatele měst, zejména pro chudší vrstvy. Tyto konkurenční vlivy také působily i na sortiment zboží, který se ustálil na výrobcích pro domácnost – hrnce na vaření, zadělávací mísy, ojediněle mísy na jídlo, sádláky, kvašáky, formy na pečivo – bábovice, jahelníky, vánočky, beránci, pekáče na buchty, husy apod.²

drobnosti

Změna střepu byla ve své době zjevem zcela obvyklým a zákonitým. Svůj podíl na této změně zcela jistě měli i vandrující tovaryši, kteří se na vandru seznamovali s jinými výrobky, různými výrobními procesy, výrobními směry apod. Také u zábřežských hrnčířských mistrů tito vandrující tovaryši pracovali a zcela určitě byli seznámeni s výrobou zboží z nových střepů – tvrdých pórovin (bělnin), polokamenin a kamenin. K těm patřil také i tovaryš Antonín Vondráček, který pracoval v dílnách u Taussiga i Kolomazníka a pocházel z rodiny Vondráčků působících v Kostelci nad Černými Lesy.³

Hrnčířské řemeslo se v 19. století v Zábřehu udržovalo v několika dílnách.

Nejrozšířenější bylo hrnčířské a spolu s ním i kamnářské řemeslo v rodě Beranů. Zde se řemeslo dědilo z otce na syna ve třech generacích.

Teodor Beran – děd – se připomíná již před rokem 1850. Byl členem sdruženého cechu a provozoval řemeslo hrnčířské i kamnářské. Po roce 1859 zůstal jeho synovi samostatné kamnářství a děd vyráběl ve své dílně tradiční hrnčířské výrobky: hrnce, pánve, rendlíky, květináče, vše ručně na hrnčířském kruhu.

V rodině Beranů se hlína na výrobu zboží těžila a dovážela z nedalekého Rovenska a z Leštiny a zpracovávala se obvyklým způsobem – namáčením, plavením a nakonec se nechávala odležením uzrát. Zboží se vyrábělo na hrnčířském kruhu, kachle se tlačily do forem. Povrch výrobků byl potažen glazurou, jednobarevnou hnědou, v posledním stadiu výroby i modrou nebo mramorovanou. Tou byly zdobeny hlavně kachle větších rozměrů. Svoje výrobky značili na rubu kachlů rytými velkými písmeny BT.⁴

Z dalších zábřežských hrnčířských mistrů lze připomenout na Horním předměstí hrnčíře Applu (kolem roku 1875), na předměstí Nové sady působili hrnčíři František Černý, Antonín Střela a Vítek. Všichni tito hrnčíři se sociálně řadili spíše k chudší vrstvě městského obyvatelstva. Dílny nebyly veliké, pracovala v nich obvykle celá rodina a nějaký tovaryš. O tom, že tito hrnčíři příliš neprosperovali, svědčí i ta okolnost, že například hrnčíř František Černý svou dílnu raději pronajímal. V poměrně krátkém časovém úseku cca 10 let se v této dílně vystřídalo několik nájemců, ovšem bez valného výsledku. Úspěchu dosáhl až Karel Kolomazník. Mzda byla tovaryšům vyplácena týdně a o tom, že nebyla veliká, svědčí i ta okolnost, že hrnčířští tovaryši byli na přelomu 19. a 20. století nejrevolučnější složkou zábřežských obyvatel.

Hlínu k výrobě zboží hrnčíři získávali z blízkého okolí. Dobrá hrnčířská hlína se těžila a kupovala v Bludově, v Rovensku a v Leštině. Pracovní postup při zpracování hlíny se nelišil od výrobního postupu v jiných oblastech. Hlína se po nakopání nechala navozit od najatých formanů nebo majitelů pozemku k dílně, uložila se na hromadu, kde se vlhčila, překopávala a nechala rozležet, jak říkali „zahnít“. Po rozležení se hnětla, strouhala a zpracovávala ručně tak dlouho, až nabyla potřebné plasticity. Z takto zpracované hlíny se pak na hrnčířském kruhu vytáčely výrobky, které se po náležitém vysušení pálily v peci. Pece byly ležaté, kasselského typu, ve kterých se topilo dřívím. Doba pálení byla různá, obvykle se však dodržovala týdenní lhůta. Hotové vypálené zboží, jehož jistě nebylo mnoho, prodávali pak hrnčíři sami. Kupující si převážně chodili k nim do dílny si zboží vybrat, část zboží se prodala na výročních trzích a jarmarcích.

Většího významu začala keramická výroba nabývat až v osmdesátých letech 19. století, kdy v roce 1884 zakoupil hrnčířskou dílnu na Nových sadech č. 42 hrnčíř Alois Taussig.

drobnosti

Taussig se hrnčířskému řemeslu vyučil v Praze na Kampě. Kolem roku 1880 se usadil v Zábřehu a ve své dílně vyráběl nejdříve hrnčířské zboží z tradičního střepe, k jehož výrobě kupoval hlínu v Bludově a v Leštině. Později, zřejmě pod vlivem vnějších okolností,⁵ přešel postupně na výrobu tvrdé póroviny – bělniny. V dílně se pracovalo ručně, výrobky se vytáčely na hrnčířském kruhu; teprve později, kolem roku 1919 zavedl majitel částečnou mechanizaci – byly zavedeny transmise. Hrnčířské kruhy a podobná zařízení, jako mlýnky na hlínu apod. byly poháněny elektrickým proudem.

Hlína na výrobu zboží se za syna Aloise Taussiga brala z blízkého Bludova a míchala se s hlínou dováženou ze středních Čech od Nýřan. Podle místa těžby, obce Tlučná, ji nazývali hlína „tlučná“. Směs hlíny se pak zpracovávala tradičním hrnčířským způsobem: rozležením, plavením, usazením, zahnitím a prohnětením. Aby byla hlína co nejjemnější, mlela se ručně na speciálních mlýncích. Z takto připravené hlíny se pak ručně, na kruhu, vyrábělo keramické zboží. Postupem času, po roce 1919, se do ruční výroby začaly zapojovat i další pracovní postupy výroby zboží založené na částečné mechanizaci. Vedle ruční výroby se část výrobků začala zatáčet do sádrových forem jako např. talíře, mísy, misky apod., část výrobků se vyráběla litím. To se provádělo čistě mechanicky – strojově v bubnech, ve kterých se hlína mísila a pak velice řídká a hladká lila do příslušných kadlubů.

Takto připravené výrobky se sušily v sušárně a poté pálily v peci. V dílně Aloise Taussiga byly dvě pece kasselského typu, ležaté, vytápěné dřívím. Teprve v letech 1926 – 1933 byly postaveny dvě nové hranaté pece a jedna kulatá, řečená německá. V roce 1934 byl k pecím postaven nový, 32 metrů vysoký komín. Topilo se uhlím a pece se vyhřívaly až na teplotu 1280 °C.

Povrchová úprava výrobků se prováděla glazováním – poléváním výrobků přírodními zemitými glazurami. Hlína na glazování se brala opět především z místních zdrojů: červená hlína „šlemovka“ z Leštiny dávala výrobkům pěknou hnědou barvu a hlína z Kunštátu byla používána na žlutou a bílou glazuru. Glazované zboží se v některých případech zdobilo. Jedním z oblíbených dekorů Taussigovy dílny byl „šupinatý“ modrý dekor na bílé nebo žlutavé glazuře. Z dalších výzdobných motivů prameny hovoří o květinové a rostlinné výzdobě, ojediněle i o geometrických motivech.⁶ Zálibu v šupinatém dekoru lze vysvětlit i tím, že Taussig se vyučil hrnčířem na pražské Kampě, kde byl tento dekor hojně používán, rovněž tak používání modrého dekoru na bílém podkladu (v tradiční lidové hrnčině se jedná o tzv. „pražskou skupinu“). Malovalo se štětcem barvami na porcelán, materiálem to pro hrnčinu a keramiku netypickým. Malování se vypalovalo v pecích za teploty kolem 1300 °C.

Mimo malířské dekory používal Alois Taussig i dekor nalepovaný, zřejmě podle způsobu boleslavských kamenin.

Při hledání nových výrobních prostředků, nových materiálů k výrobě a ke zvýšení hospodářské prosperity, začal syn Aloise Taussiga vyrábět litou varnou kameninu, tzv. „steingut“. Hlína na výrobu tohoto zboží se dovážela z německého Slezska – z Bunclau. Toto zboží bylo velice žádané za hranicemi českých zemí, vyváželo se do Holandska, Polska apod., avšak u nás nenašlo mezi lidovými spotřebiteli oblibu a výroba tak poznenáhlu stagnovala. Stálí zákazníci začali kupovat výrobky raději ve výrobně K. Kolomazníka, proto se výroba této kameniny dlouho neudržela. Výroba běžela v době krize ve třicátých letech

drobnosti

20. století a trvala pouze osm roků. Výroba veškerého zboží pak byla ukončena nacistickou okupací, kdy se arizací dílna dostala do německé správy, a to byl konec této výroby.

Zboží vycházející z Taussigovy dílny neslo značku ATS (Alois Taussig a synové) – rytou, vypalovanou, jednoduché ATS, ATS ve spirálách a v posledním stadiu razítko: Alois Taussig a synové, Zábřeh na Moravě. Všechny značky byly umísťovány na dně výrobků. Na některých se ještě mimo uvedené značky vyskytují ještě čísla 2L, 4L atd., což značí obsah nádoby v litrech. Některé výrobky nebyly značeny vůbec.

Prodej zboží byl uskutečňován formanským rozvozem, později dopravou auty a po železnici. Prodávalo se stálým odběratelům – obchodníkům, drobní zájemci si zpravidla přicházeli pro zboží přímo do výroby. Zvláštním druhem prodeje se vyznačovalo vadné zboží zvané „aušus“. Prodávali je podomní obchodníci zvaní „komedianti“, kteří chodili po vesnicích a za globální cenu prodávali tzv. „hromádky“, nádobí složené do sebe podle velikosti.

Dalším významným výrobcem keramického zboží byl Karel Kolomazník. Narodil se v roce 1861 v Kostelci nad Černými Lesy, což bylo jedno z tehdy nejvýznamnějších hrnčířských center v Čechách, kde již tehdy byla zavedena výroba tzv. bílé kameniny. Podle dochovaného výučního listu z 10. 2. 1878 se vyučil hrnčířskému řemeslu v Černém Kostelci v době od listopadu 1875 do února 1878 a byl na základě tohoto výučního listu prohlášen „schopným tovaryšem hrnčířským“. Podle jeho pracovní knížky, vystavené v Černém Kostelci 10. září 1879, která sloužila také jako cestovní pas, cestoval potom po vandru – zkušené jako tovaryš a pracoval v letech 1880 – 1888 u různých hrnčířských mistrů v Čechách, na Moravě a v tehdy německém Slezsku,⁷ zvláště v Bunzlau, která patřila k významným hrnčířským střediskům a kde již tehdy ovládali techniku burelové hrnčířské glazury („braunstein“). Po návratu se osamostatnil, oženil se a krátkou dobu obchodoval s hrnčířským zbožím, až se v roce 1891 usadil v Zábřehu a pronajal si malou hrnčířskou dílnu, kde několik dřívějších nájemců ztroskotalo.⁸ Vzhledem ke svým zkušenostem a houževnatosti pronajatou dílnu udržel a v roce 1894 ji od majitele odkoupil. Dílna měla jednu kasselskou hrnčířskou pec o rozměrech 2,5 x 4,5 m, ve které se topilo z jedné strany dřívím. Později, v letech 1911–1913 byla výroba rozšířena a postavena druhá podobná pec, takže v dílničce mohlo být zaměstnáno až pět dělníků.

Mícháním různých hlín bylo docíleno dobrých výsledků, nádobí nepraskalo a získávalo dobrý zvuk a okruh zákazníků se stále rozšiřoval. V Kolomazníkově dílně byla zavedena výroba neprůlinčitého zboží, což bylo hrnčířské zboží z bílé kameniny s hlinitou polevou. Střep těchto výrobků byl bílý až naředlý, porézní; hnědá zemitá poleva se za vysokého žádu v peci (kolem 1250 °C) roztekla, roztavila a póry ve střepu zalila. Nádobí bylo proto neprůlinčité, odolávalo více žáru a bylo zdravotně nezávadné. Hlíny byly brány opět převážně z Plzeňska od Nýřan, z části od Bludova. Míchání hlíny se provádělo podle jakosti dovážené hlíny, směs hlín se máčela v „moku“, plavila a rozmělnovala na hlínořezu a před zpracováním se nechala odležet.

Vyrábělo se veškeré kuchyňské nádobí jako hrnce, kastroly, mísy zadělávačky, mísy, hrnce na sádlo, pekáče, bábovky, různé formy na pečivo, zeláky, květináče i ozdobné figury.

V roce 1914 převzal dílnu syn Karel, narozený roku 1889, který se hrnčířskému řemeslu vyučil u svého otce, poté absolvoval nižší zábřežské gymnázium a mistrovskou keramickou školu v Bechyni. Ten pomýšlel na nové vybavení dílny, na mechanizaci, což

drobnosti

však v malé dílničce nešlo. Koupil proto v roce 1919 bývalou výrobu dřevěných cívek, kterou vybavil již moderním způsobem. Byly postaveny dvě velké kulaté pece, ke kterým přibyla v roce 1930 ještě jedna. Pro pohon hrnčířských kruhů a vytáčecích strojů byl použit elektrický pohon s transmisí.

V prvních počátcích výroby se veškeré zboží vytáčelo ručně na hrnčířském kruhu, po roce 1919 se začalo zatáčet do sádrových forem, některé výrobky se formovaly z hlíněných plátů na sádrových formách, jiné, jako např. bábovky se i nadále točily tradičním způsobem na hrnčířském kruhu. Vyrábělo se i lité zboží tak, že se licí břечka, hlína rozemletá v bubnovém mlýně, lila do sádrových forem. Některé druhy květináčů se lisovaly v kovových formách s olejem.

Pro glazování a zdobení byly používány přírodní hlíny, červenice „šlemovka“ z Leštiny a žlutka z Kunštátu, které se v dílně rozplavovaly a oddělovaly od hrubšího sedimentu. Dále se používaly burelové a bílé glazury na kaolinovou engobu. Glazury se odebíraly z Roudnice nebo Meclova, někdy se také z jednotlivých složek rozemílaly v mlecích bubnech přímo v dílně. Pro podglazurní malbu byly kupovány keramické barvy z Roudnice a Meclova. Dekor byl hotoven na bílém zboží ručním malováním štětcem nebo stříkáním. Stříkáním byly dekorovány také květináče, zvané „terakotové“, které se zdobily olejovými barvami na vypálený střep.

Vypalování zboží v kasselských pecích vytápěných dřívím se odbývalo tradičním způsobem, vypalováním vysušeného zboží. V nových kulatých pecích se topilo již uhlím a výpal byl prováděn na dvě etapy. V první etapě – vyhřívání – bylo zboží přímo v peci dosušeno; topilo se při otevřených dvířkách pecí. Teprve potom se přikročilo k vlastnímu pálení, dvířka pecí se postupně přivírala, až se úplně uzavřela. Z tomto případě bylo nutné dbát na čistotu plamene, aby zboží nebylo zakouřené; to umožnilo častější přikládání menšího množství uhlí a střídavé přikládání přes jedno topeniště. Kontrola ohně byla prováděna nejdříve osobně samotným výrobcem, později, po roce 1930, byly u pecí instalovány žároměrky. Pálilo se na žároměrky SK 12 (1200 – 1300 °C). Po ukončení výpalu se všechny otvory v peci dobře utěsnily a umazaly červenicovou maltou, pak se uzavřel, případně i zamazal komínový šubr. Vypalovací cyklus byl jednotýdenní, takže jedna pec se zapalovala v pondělí, druhá ve středu a třetí v pátek. Chlazení bylo prováděno tak, že se postupně otevíral otvor v klenbě pece a teplo se pouštělo do dílny. Postup chlazení se velice dobře hlídal a kontroloval. Při náhlém ochlazení teploty v peci by totiž zboží popraskalo a bylo by nepoužitelné.

Pecní otvor byl velice účelně využíván. Zboží se páliło bez pouzder, ale velké spárované kusy vytvářely pouzdra pro menší výrobky, hlavně pro zboží bílé a malované. Mezi spárované nádoby se vložil vytočený plát z hlíny a na něj byl uložen další menší výrobek. Květináče se vypalovaly v místech s menší teplotou, na okrajích pece, případně pod pecí v komíně.

Výrobky Kolomazníkovy dílny byly v převážné míře značeny na dně nádob. Značky podle časové posloupnosti lze seřadit takto: v počátcích výroby a v průběhu doby až po zavedení mechanizace po roce 1919 se používaly značky HOH, K – Z, K. Znamenaly označení místa výroby (Zábřeh – německy Hohenstadt), jméno majitele dílny (Kolomazník) a u nádob určených na tekutiny byl na dně značen číslicí i obsah nádoby v litrech (2L, 1 ½ L apod.). Tyto značky byly umísťovány u okraje dna a byly tlačené nebo vypalované.

drobnosti

Značky používané po zavedení mechanizace používaly stejných symbolů, číslo s obsahem litrů, jméno a místo výroby, byly však lisované (hotovily se přímo ve formách) a byly umístěny ve středu dna. Později se značení ustálilo na písmenech KZK vytlačených přímo ze sádrové formy.

Vytřídění použitelné zboží prodával výrobce nejdříve na jarmarcích, na trzích, dodával do obchodů, nejdříve pouze v nejbližším okolí, později však i mimo zábřežský okres. Zboží bylo rozváženo převážně vlastní formankou, později se k rozvozu používalo auto, na které se dalo naložit větší množství zboží – pět až osm zakázek. Při větších dodávkách a při exportu (jen ojediněle) se používalo i dopravy po železnici. Okruh odběratelů byl poměrně ustálený, obchodníci ve městě a okolí si pravidelně zajišťovali dodávky kvalitního keramického zboží sami.

Pro zkažené zboží, tj. pro takové, které během pálení utrpělo nějakou deformaci (bylo křivé, slaběji pálené, přepálené, naštíplé apod.), které by se neprodalo za plnou cenu na trhu, si v určitý den v týdnu, zpravidla v pondělí, chodili nebo jezdili kupci – chudší hospodáři, domkáři, hospodští apod. a vadné zboží si kupovali za sníženou cenu. Prodejem tohoto vadného zboží přímo v dílně se zabývala manželka výrobce, která také část tohoto vadného zboží prodávala překupníkům.

Výroba keramického zboží v Zábřehu nezanikla. Po roce 1945 navázalo na tradici výroby zboží denní potřeby i užitého umění družstvo Keramika (Družspoj Šumperk), po roce 1990 se výroba v rámci restitucí vrátila zpět do rukou rodiny Kolomazníkovy. Dnešní výroba keramického zboží již sice ztratila charakter lidovosti, neslouží už totiž pouze určité společenské vrstvě, nýbrž větší část výrobků přebírá namnoze charakter dekorativní; k běžnému užívání slouží pouze část výrobků, nadále se vyrábí různé hrnce, kvašáky, korbílky, formy na pečivo apod. mezi lidmi všeobecně oblíbené a žádané.

Poznámky

¹ S c h e u f l e u r, V.: Lidová keramika. In.: Umění a řemesla 6/1963.

² Podle druhů výrobků ve sbírce muzea v Zábřehu.

³ M e l n i k o v á - P a p o u š k o v á, N.: Keramická výroba v Kostelci n/ČL. Kolín 1970, s. 23–32.

⁴ Informace podala pí. Vrbková, dcera posledního kamnáře T. Berana.

⁵ Již dříve uváděné konkurenční vlivy tovární výroby smaltovaného nádobí, znalost výroby nového střepu, vlivy vandrujících tovaryšů.

⁶ Informace podal vnuk výrobce pan Rudolf Taussig.

⁷ Všechny uváděné listiny jsou v soukromém majetku. K nahlédnutí je zapůjčil a informace podával ing. Karel Kolomazník.

⁸ Dílnu si pronajal od Františka Černého, hrnčíře na předměstí Nové sady č. 11.

Literatura

F a l z, L.: Geschichte der Stadt Hohenstadt. Hohenstadt 1920.

L a n d s f e l d, H.: Lidové hrnčířství a džbánkařství. Praha 1950.

S c h e u f l e u r, V.: Lidové hrnčířství a džbánkařství v českých zemích. Praha. Academia 1972.

S c h e u f l e u r, V.: Hrnčířství ve středních Čechách. In.: Kostelec n/ČL. Kolín 1970.

R a d a, P.: Kniha o technikách keramiky. Praha 1956.

H a š k o v e c, A.: Výrobky keramické nejstarší a nové, část 1 a 2. Hradec Králové 1901.

M e l n i k o v á - P a p o u š k o v á, N.: Keramická výroba v Kostelci n/ČL. Vlastivědný sborník Českobrodská, I. 1957, s. 105–118.

Časopisy Český lid, Muzejní a vlastivědná práce.

Resümee

Töpfer- und Keramikproduktion in Hohenstadt

Miloslava Hošková, *Heimatkundemuseum in Olmütz*

In Hohenstadt, ebenso wie anderswo, wurde traditionsgemäß schon seit dem Mittelalter die Töpferei betrieben. Der Mangel an Berichten sowohl aus der frühen als auch aus der späteren Produktionszeit bestätigt uns nur den Mangel an Interesse an diesem Produktionszweig – an der Nutztöpferware, die später durch die Keramik ersetzt wurde. Eine Besonderheit, oder eher ein Vorteil der Hohenstadter Keramikproduktion ist die Tatsache, dass hier die Produktion bei Bewahrung der traditionellen Muster, Formen und Technologien bis zum Ende des 19. Jahrhunderts fortgesetzt wurde, wo es zwar zur Maschinenproduktion geschritten wurde, aber die Form und der Dekor erhalten blieben.

Der Sinn dieses Artikels besteht in Erkenntnis sowohl der Anfänge dieser mit Volksbedarf verbundenen Produktion, als auch der letzten Zeitabschnitte der Entwicklung der Keramikproduktion in Hohenstadt.

Die mit schriftlichen Erwähnungen belegte Töpferproduktion gab es in Hohenstadt schon um das Jahr 1860, als hier der Töpfer und Ofensetzer T. Beran arbeitete. Sein Sohn widmete sich später unter dem Einfluss der Konkurrenz der Werkstatt von A. Taussig und K. Kolomazník nur der Ofensetzerei. Der allmähliche Produktionsaufschwung der Töpferware trat in den 80er Jahren des 19. Jahrhunderts ein, als Alois Taussig eine Werkstatt für Erzeugung der Nutztöpferware und der Keramik gründete. Aus den bescheidenen Anfängen, als er nur allein mit den Gesellen arbeitete, erweiterte er die Werkstatt bis auf 30 Arbeiter, die Steingutgeschirr, Tonware und Blumentöpfe herstellten.

Zu Beginn der 90er Jahre des 19. Jahrhunderts kam nach Hohenstadt Karel Kolomazník, der in Hohenstadt auch die Produktion der nicht porigen Ware einfuhrte. In der Werkstatt von Kolomazník wurden sowohl einfache Ware (Töpfe, Kasserollen, Pfannen, Napfkuchenformen, Gebäckformen, Töpfe für Fett, Kohl, Sahne), als auch Vasen, kleine Krüge, Schmuckfiguren u.Ä. hergestellt.

Übersetzt von Olga Himmlerová

Ocel nad zlato

Otakar Ručák, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Výroba a historie zpracování železných rud na ocel sahá na našem území zhruba až do druhé poloviny 9. století. Ocel se vyráběla tavbou železitých rud. Ty lépe zpracovatelné a lépe tavitelné měly až 80 % Fe a pocházely zpočátku z povrchových sběrů. Postupem času a nedostatkem dobývání mírnější těžbou co do hloubky. Šlo o různé druhy železitých písků, krevelů, limonytů, magnetitů, křemičitany typu železitých chloritů, hematit atd. Jde o skupinu oxidačních hornin. Do druhé skupiny patří tzv. redukční horniny typů leptochloridů, ty vznikaly v hlubinných vyvřelinách.

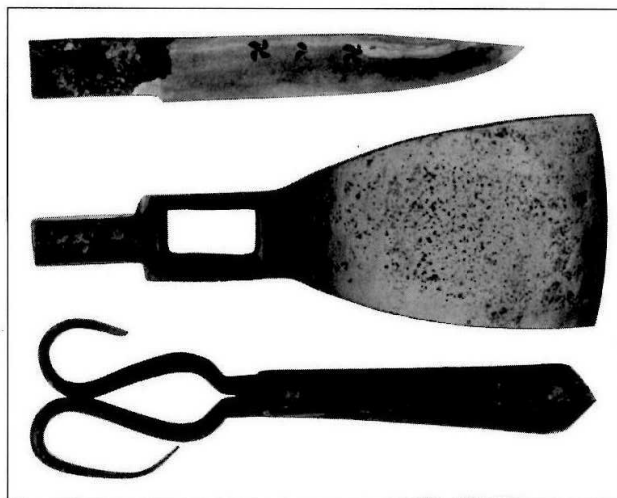
drobnosti

Zpracování a tavení železitých rud se provádělo v tavících pecích různých tvarů a typů. Tím patrně nejčastějším byly tzv. dýmačky, které volně vznikaly a zanikaly na celém našem území. V našem nejbližším okolí šlo o oblasti Uničovska, Šternberska a Litovelska.

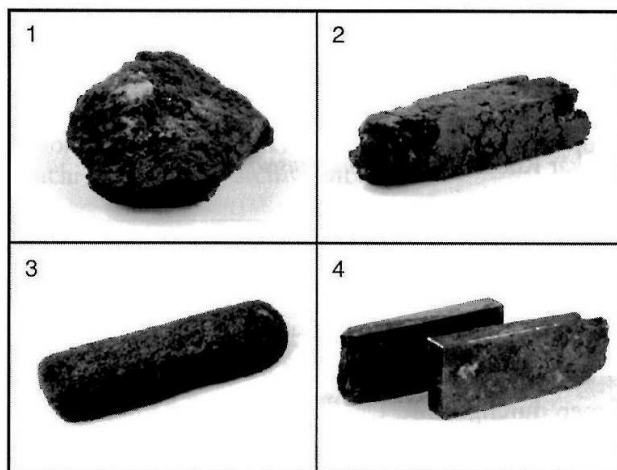
Pec se nejčastěji vyskytovaly u vodních zdrojů, u zdrojů kvalitní hlíny na stavbu a výmaz pecí, protože se zpravidla každá pec po každé jedné tavbě zbořila a před novou vsázkou postavila nová. V neposlední řadě hrála roli samozřejmě i blízkost těžebních partií samotných železitých rud.

Vytavená ocel měla obsah uhlíku kolem 0.3–1.5 % C. Ocel se oduhlivovala u vyššího podílu uhlíku postupným překládáním v kovářské výhni. Tento proces se někdy nazýval tzv. šmelcování a docházelo v něm ke snížení hladiny uhlíku, nabitého při samotné tavbě při propadnutí železné rudy pecí až na samotné dno pece tzv. nístěje. K nauhličení dochází za přítomnosti kyslíčnicku uhličitého za vyšších teplot. Procenta, tedy hladina nauhličení, je závislá na teplotě a času při samotné tavbě. Při šmelcování pro zlepšení kujnosti materiálu, který je v nadeutektoidním (vyšší obsah uhlíku jak 1.2 %) stavu prakticky nekujný nebo jen za určitých teplot a s potížemi, se přidávalo vápenného prášku. Vápno tak razantněji snižovalo hladinu uhlíku, jako i napomáhalo k větší metalurgické čistotě přítomných legur (chemických prvků) oceli, které se na vápno za vyšších teplot vázaly. Při překládání materiálu docházelo i k jeho nezaměnitelné svárkové struktuře.

Po procesu tavby a na základě určitých specifických parametrů, ať už samotné pece nebo způsobu provedení, se vytavená ocel třídila na méně uhlíkatou a více uhlíkatou. Záleželo tedy předem na daných parametrech a způsobu tavby. Ta méně uhlíkatá a dobře kujná ocel měla lepší vlastnosti v tenzi,

Příklad nástrojů denní potřeby s navařovanou břitovou ocelí. U nože v horní části je patrná kalená linie bříty a struktura překládů. Foto archiv autora.

Obr. 1 Vytavená lupa přímo z pece ve tvaru velké houby. **Obr. 2** Zpracovávaná lupa kovářským postupným šmelcováním za teploty cca 1200 °C. **Obr. 3** Litím odpichnutá ocel ve tvaru hřivny přímo z pece. **Obr. 4** Malé bloky oceli vzniklé překládáním a kovářským. Foto archiv autora.

Nůž s navařeným břitem, zdobený torzním dvoupásmovým damaškem. Nález ze 13. století, lokalita Olomouc, Horní náměstí. Foto archiv autora.

drobnosti

ohybu, tedy v celkovém namáhání tlakem. Ocel s vyšším obsahem kolem 0.6–0.8 % C byla vhodná pro okamžité použití a prokování na kalenou, křehčí a tvrdší břitovou část. Ocel eutektoidního a nadeutektoidního charakteru byla dále prokovávaná a zpracovávaná až na ideální a požadovanou hladinu uhlíku. Šlo potom o metalurgicky čistší, v principu mohlo jít o kvalitnější ocel, tedy ve smyslu použití pro břitovou část. Tato ocel po celém světě byla vysoce ceněná, zvláště pak pokud byla mistrovsky zpracovaná a čistá – čistá jak metalurgicky, tak svým způsobem zpracování. Taková ocel byla, a můžeme říct je, i dnes vyvažována mnohonásobně zlatem.

Důvodem k nadvařování tzv. svářením v ohni břitové a měkké nekalitelné oceli v jeden celek jsou jejich rozdílné a vzájemně se dobře doplňující odlišné vlastnosti. Tohoto spojení se používalo často u zemědělského náradí, dále u nožových a rezných nástrojů a v neposlední řadě u chladných zbraní. U chladných zbraní takřka na celém světě se cenila zvláště pak zmíněná čistota a kvalita. Není zajímavostí, že staří mistři zpracovávali ocel s nenapodobitelným fortem a kvalitou. Často tyto techniky jsou ztracené a dnes jen stěží opakovatelné svou kvalitou a nezaměnitelností.

Resümee

Stahl teurer als Gold

Otakar Ruček, *Heimatkundemuseum in Olmütz*

Die Erzeugung und Geschichte der Verarbeitung von Eisenerzen zu Stahl reichen auf unserem Gebiet ungefähr bis zur zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts. Der Stahl wurde durch Schmelzen von Eisenerzen erzeugt, die am Anfang aus Oberflächensammlungen stammten.

Die Verarbeitung und das Schmelzen von Eisenerzen wurde in Schmelzöfen verschiedener Formen und Typen durchgeführt. Der offensichtlich häufigste Typ waren die sg. „Raucher“ – dýmačky, die frei auf unserem ganzen Gebiet entstanden und eingingen. Der ausgeschmolzene Stahl hatte den Kohlenstoffgehalt von etwa 0,3 – 1,5 % C.

Nach dem Schmelzprozess wurde der ausgeschmolzene Stahl in den weniger kohlenstoffhaltigen und den mehr kohlenstoffhaltigen sortiert. Der Stahl wurde bei höherem Kohlenstoffanteil durch das fortschreitende Umlegen in der Schmiedesse dekarbonisiert. Dieser Prozess wurde manchmal auch als das sg. Schmelzen – šmelcování genannt und es kam dabei zur Senkung der bei der Schmelze selbst gewonnenen Kohlenstoffhöhe und zur Reinigung von den unerwünschten chemischen Grundstoffen. Solcher hochwertige und metalurgisch reine Stahl wurde hoch geschätzt und wir können sagen, dass er auch heute reichlich mit Gold aufgewogen wird.

Der Grund zum Zusammenschweißen vom Gratstahl und dem Stahl, der nicht zu härten ist in ein Ganzes sind ihre unterschiedlichen und sich gegenseitig gut ergänzenden Eigenschaften. Diese Verbindung wurde oft bei landwirtschaftlichen Geräten, weiter bei Messer- und Schnittgeräten und nicht zuletzt bei kalten Waffen benutzt.

Fast in der ganzen Welt wurden besonders die erwähnte Reinigkeit und Qualität vom verarbeiteten Stahl geschätzt. Es ist interessant, dass alte Meister den Stahl mit unnachahmlichem Geschick und unnachahmlicher Qualität verarbeiteten. Oft sind diese Techniken verloren und heute mit ihrer Qualität und Unverwechselbarkeit schwer zu wiederholen.

Übersetzt von Olga Himmlerová

Japonský meč III. Pochva (saya)

Milan Stecker, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Pouzdro na čepel meče je další velmi důležitá součást kompletního meče. Nejdůležitější funkcí je ochránit vyleštěnou čepel před vnějšími vlivy, např. počasí a možnost přenášet meč. Samozřejmě nelze opomenout bezpečnostní důvody jako je poranění se o břit.

Na každou vyrobenou čepel se vyrábí pochva samostatně. Dokonce může mít jedna čepel více pochev, které mohl majitel měnit podle libosti nebo společenské události. Podle použití se pochvy dělí na tzv. odpočinkové (shirasaya), ty bývaly vyrobeny z magnóliového dřeva. Nebyly nijak lakovány a tvar byl čistě účelový. Sloužily ke skladování čepelí, které se momentálně nepoužívaly.

Dále na pochvy bojové, ty bývají jednoduché, vybavené kováním pro zpevnění a lakované silnou vrstvou laku. Musely splňovat řadu kritérií. Hlavní důraz se kladl na pevnost. Jako jedna z mála možností zdobení této pochvy bylo leštění laku do vysokého lesku. Všeobecně se používal lak matný. Barva byla obvykle černá nebo hnědá.

Dalším typem je pochva (souprava) ceremoniální nebo určená k nošení u dvora. Celkový vzhled se inspiroval bojovým stylem, ale býval velmi honosný a zdobný. Barvy laků byly jasné a lesklé. Hodně se používalo zlato a stříbro. Později i drahé kamení nebo email.

K podobnému typu patří i soupravy darovací. Byly používány jako dary k různým příležitostem, např. k narození syna nebo vstupu do plnoletosti apod. Pokud byly meče darovány např. buddhistickému chrámu, mohly mít pochvy i různé tvary, např. rozšiřovat se ke konci apod.

Ke zdobení se používaly jasné a pestré barvy, zlaté a stříbrné fólie nebo rodové znaky. Všeobecně se dá říci, že poslední zmiňované typy už neplnily svůj původní ochranný a bojový účel, ale můžeme je směle zařadit mezi šperky. Jejich umělecké zpracování je na velmi vysoké úrovni. Dochované exempláře jsou toho důkazem. Samozřejmě vyrobít takovou zdobnou soupravu si mohl dovolit jen velmi bohatý člověk, který takto dával na obdiv své jmění a společenské postavení.

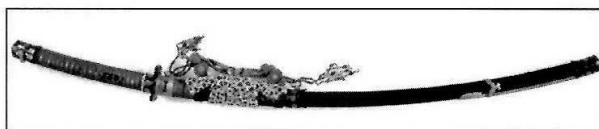
Bojová souprava typu handachi-goshirae, prostá pochva opatřená kováním a zdobným lakem. Foto archiv autora.

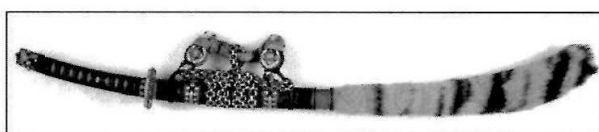
Darovací souprava typu uchi-gatana, velice zdobná, již postrádá bojového využití. Foto archiv autora.

Bojový meč s prostou lakovanou pochvou ve stylu uchi-gatana. Foto archiv autora.

Bojová souprava typu tachi-goshirae, lakovaná, opatřená závěsy a kováním. Foto archiv autora.

Meč s honosnou ceremoniální pochvou ve stylu ito-maki-tachi na konci krytou tygří kůží proti poškození laku. Foto archiv autora.

drobnosti

Nyní jen krátce k samotné výrobě pochvy. Člověk, zabývající se výrobou saya, se nazývá sayashi. Pochva je vyrobena z magnóliového dřeva. Mistři vždy používají materiál, který připravili už jejich předkové. Je to důležité, protože jen takto připravené a uložené dřevo lze bez nebezpečí pozdějších deformací použít. Z vybrané rovné a dobře vysušené desky se vyřeže hrubý obrys budoucí pochvy. Poté se rozřeže na dvě poloviny a dlátem se vydlabe do každé strany průřez poloviny čepele.

Po slepení obou polovin dřevěných desek má výdlab v budoucí pochvě přesný tvar průřezu čepele, která se ovšem pohybuje volně.

Takto připravený skelet si výrobce dlátem a hoblíkem vyřeže do požadovaného tvaru, zakřivení a průřezu. Když má pochva hotový vnější tvar, osadí se rohovinovým nebo kovovým obústkem a na konci botkou, které zamezují rozštípnutí a dřevěné jádro dostatečně zpevní. Po dosazení ostatních součástí se komplet lakuje přírodním lakem nebo upravuje podle budoucího určení.

Resümee

Japanisches Schwert III. Saya – Scheide

Milan Stecker, *Heimatkundemuseum in Olmütz*

Im Grunde geht es um ein Futteral, das eine Schwertklinge versteckt. Seine Aufgabe ist, das blank polierte Schwert vor der Beschädigung, z. B. vor dem Ritzen zu schützen und vor allem ermöglicht es, das Schwert sicher zu übertragen und zu benutzen. Das Scheidenskelett ist aus Magnolienholz hergestellt und durch Meißel und Hobel bearbeitet. Die Oberfläche wird mit Naturlacken, Leder oder einer Folie aus Edelmetallen versehen. Für die Ganzbefestigung werden die Scheiden mit verschiedenen Beschlagsarten besetzt. Das Gesamtaussehen sowohl der Scheide als auch der kompletten Garnitur hängt von dem Gebrauchszweck der Waffe und auch von den Vermögens- und Gesellschaftsverhältnissen des Besitzers ab.

Übersetzt von Olga Himmlerová

Problémy a proměny každodenního hmotného zabezpečení domácností v Olomouci v letech 1914–1918

Jiří Vaněček, studující, katedra historie FF UP v Olomouci

Tento článek se snaží seznámit čtenáře s historií tak populární každodennosti v Olomouci v období první světové války. Zkoumání každodennosti je dnes velice populární, především se však soustředí na období ranného novověku. Období, jímž se zabýváme je sice nepříliš časově vzdálené, ale díky probíhající totální válce nesmírně zajímavé. Do té doby nedošlých dosah totální válečné reality, s níž se obyvatelstvo muselo vyrovnat,

drobnosti

naprosto deformoval všední realitu města. Díky nedostatku literatury jsme čerpali především z dobového tisku, který celkem spolehlivě odrážel všední problémy obyvatel města, o nichž měl nejen z první ruky informovat, ale měl přinášet i aktuální omezení a nařízení úřadů a institucí, které během války zasáhly do všech sfér života. Soustředíme se především na hmotné problémy olomouckých domácností a jejich obyvatel

Nejprve se budeme věnovat problematice, která zajímala současníky nejvíce – problematice zásobování.

Od dubna 1915 došlo k zavedení lístkového systému na spotřebu chlebovin. Lístky, jejichž zavádění provázela celá řada zmatků a nejasností, neboť veřejnost neměla zcela jasno v systému jejich používání, platily týden a jeden člověk měl nárok na 200 g mouky nebo 250 g chleba denně, byly vydávány u tzv. chlebových komisí, kterých bylo v Olomouci celkem pět. Brzy byla zavedena praxe evidence spotřebitelů podle tzv. domovních listin, které vyplňovali majitelé domů a uváděli zde počet nájemníků s nárokem na chlebenky. Tyto soupisy se čas od času aktualizovaly. Platily ale výjimky, například pro staré mládence a především pro těžce pracující, kteří měli na lístky přiděly zvětšené. Zmatky vznikaly hlavně ohledně odmítání prodeje na neúplné lístky a z mylného domnění lidí, že za chleba a mouku nemusejí platit. Chlebenková praxe se ale časem zažila, i když občas čteme o „kupčení“ s chlebenkami. V srpnu 1915 byly zavedeny lístky čtrnáctidenní. Město se také postupně uzavíralo; v únoru 1916 bylo obchodníkům zakázáno prodávat chleboviny na jiné lístky než olomoucké.

Množství mouky na lístky se s postupem doby díky hroutícímu se zásobování neustále snižovalo. V říjnu 1918 tak na čtrnáctidenní lístek připadalo pouze 1 kg chleba nebo 1,10 kg chlebové mouky a 0,5 kg mouky na vaření. Protože pšeničné mouky ubývalo, museli s ní kupující nakupovat i stejné množství mouky podřadnější, samozřejmě při zachovaných omezeních lístkového systému. Kvalita mouky a chleba se postupem doby zhoršovala. Nejprve úředně nařízeným přimícháváním žitné, kukuřičné, ale i bramborové a rýžové mouky. Později mohl v mouce i chlebu kupující nalézt i úředně nenařízené příměsi, jako např. písek.

Spotřeba se nadále upravovala. V prosinci 1916 se zavedlo „rajónování“ prodeje, podle něhož směli nakupovat u určitých prodejců jen k nim úředně přidělení zákazníci, kteří tak nesměli nakupovat nikde jinde. Od července 1917 platilo „rozrajónování“ i na prodej másla a cukru. Cukerní lístky fungovaly od března 1916, kávové lístky od srpna a tučenky od října téhož roku a od července 1918 i tabáčenky.

Určité druhy zboží jako máslo, fazole, krupice, boby atd., sehnané městskou aprovizací, se prodávaly i na speciální poukázky vydávané radnicí, které platily jen omezenou dobu a fungovaly vedle běžných chlebenek.

Pro ulehčení aprovizace byly v září 1916 zavedeny „rodinné legitimace“, které měly svá čísla, podle nichž se řídila městská aprovizace a vydávaly se poukázky na zboží. Objem zboží, které bylo možno dostat jen na poukázky vydávané na tyto legitimace, se během války neustále zvyšoval a na jejím konci už nebylo bez poukázek možno koupit legálně už prakticky nic. Zavedení těchto legitimací definitivně odřízlo venkov od možnosti získávat ve větším množství potraviny ve městě. Už dříve platily pro město a pro venkov různé nákupní dny, kdy směli ve městě nakupovat. Přes všechna omezení se ale při nákupech tvořily obrovské fronty, údajně až s životu nebezpečnými tlačenicemi.

drobnosti

Městská rada se snažila průběžně zjišťovat zásoby Olomoučanů nařízením opakovaných hlášení zásob mouky a moučných výrobků. Že opakovaně čteme o zatajování zásob, je nasnadě. Při válečné nejistotě...

Co se týká možnosti nakoupit brambory, obchod s nimi městská rada zcela převzala. Byly tedy od roku 1917 jen na poukázky. Lidé je už dříve ale sháněli načerno a velice draze na venkově.

Máslo a mléko se stalo nedostatkovým zbožím již od jara 1915. Od podzimu 1916 se zavedly tučenky a začalo se s prodejem margarínu ve velkém. Jeho kvalita samozřejmě neustále klesala. Mléko se v posledním roce války dalo sehnat již jen draze na venkově.

Konzum masa byl taktéž upraven úředním zásahem. V červnu 1915 byly zavedeny dva tzv. „bezmasé dny“ v týdnu, kdy se nesmělo maso ani prodávat ani konzumovat. V září 1916 už to byly tři dny. Od jara byl také v Olomouci zaveden prodej masa v obecní režii na legitimace. V březnu 1918 došlo i v prodeji masa k „rozrajónování“, aby kupující nemohli nakupovat u více řezníků najednou.

Lístky na cukr byly zavedeny od března 1916. Od října 1917 se zásilky cukru objednané městem začaly značně zpoždovat a od listopadu téhož roku nastal již citelný nedostatek cukru.

Válka s sebou přinesla fenomén front před obchody. Legitimace vydávané městem i rajónování prodeje mělo tvoření front zabránit, ale to se nepodařilo. Ve frontách docházelo velice často k incidentům – o rvačkách žen před obchody lze v dobovém tisku číst pravidelně. Tyto události končily velmi často asistencí policie. V posledním roce války ale fronty dosáhly skutečně obludných rozměrů. Například před Deutschovým cukrářstvím na Horním náměstí, kde lidé nakupovali cukrovinky, které jim nahrazovaly sladidlo za nedostatkový cukr, se tvořily fronty až o 2500 lidech sahající do půlky Dolního náměstí. O něco menší fronty vznikaly i před řeznictvími, pekařstvím i trafikami. Městská rada se pokusila problém vyřešit šalomounsky a fronty prostě zakázala. Výsledný efekt tohoto opatření byl přímo úměrný jeho smyslu pro realitu.

Dalším fenoménem války byl černý obchod, lichva, jak se tenkrát psalo. Pod pojem lichva spadalo i předražování potravin, jejich zatajování při soupisech zásob i jejich prodej mimo lístkový systém. Lichvářem se tedy podle dobové rétoriky mohl stát každý, kdo se pokusil získat potraviny, jejichž zajištění bylo koncem války nad síly úřadů. Boj s černým obchodem byl marný, protože legální zásobování nestačilo a podle slov „Pozoru“: „Každý, kdo by spoléhal na příděl obecního zboží, musel by zemřít hladem.“ Postupně se tedy lidé naučili jezdit ve velkém vlaku na venkov za zásobami. Říkalo se tomu „baťohové“ zásobování a občas se můžeme dočíst o úředních zátazích na nádraží, kde se na venkově načerno nakoupené zboží zabavovalo. Zatajené a na trzích a v obchodech předražené zboží bylo městskou radou zabaveno a prodáváno na poukázky za jí stanovené ceny. „Lichváři“ bývali postihováni několikaletým vězením nebo pokutami. Koncem září 1918 už ale úřady v Olomouci musely například povolit samozásobování bramborami, protože radnice už nebyla schopna toto zajistit.

Válka se odrazila i na pravidelných olomouckých týdenních trzích. Ceny zboží se zvyšovaly, koupěchtivost veřejnosti však neklesala, neboť čteme o incidentech v případech předražovaného zboží, hlavně másla a mléka. Postupně docházelo i k takovým případům, kdy se kupující vrhali na prodejce a zboží si násilně brali. Pravidelně docházelo k předra-

drobnosti

žování potravin. Obojí se samozřejmě snažila podchytit policie a měla tedy plné ruce práce. Pravidelné výroční trhy byly pro nedostatek zboží od roku 1917 pravidelně radnicí rušeny. V posledním roce války zmizely i týdenní trhy, protože kupující si jezdili pro potraviny přímo na venkov a tak se zboží do města ani nedostalo.

Neutěšenou vyživovací situaci se pokusila radnice spolu s okresním hejtmanstvím vyřešit zorganizováním válečné a lidové kuchyně. Ty byly otevřeny současně v prosinci 1916. Válečná kuchyně byla určena pro střední vrstvy a lidová kuchyně pro chudé. Lišily se tedy jak cenami, tak kvalitou jídel. Oběd ve válečné kuchyni stál 1,50 K a v lidové 55 hal. Zájemci o předplatné se hlásili na radnici a zde se vydávaly i známky na vydávání jídel – vždy den předem. Zájemci se mohli stravovat buď přímo v kuchyni, nebo „přes ulici“ – mohli si oběd odnést domů. Zájem o stravování v těchto zařízeních byl veliký; v říjnu 1917 bylo ve válečné kuchyni vydáno 9 360 porcí a v lidové 15 700 obědů. Ačkoliv byly problémy se sháněním potravin a obě kuchyně byly ztrátové, podařilo se je, i když v omezené míře, udržet až do konce války. V srpnu 1918 se v lidové kuchyni měla dokonce vydávat strava pro chudé zdarma.

Lidé ale nepotřebovali jen jíst, museli se i do něčeho obléct a obout. Počátkem roku 1917 už můžeme zaznamenat u některých prodejců oděvů opatření omezující nákupy. Od roku 1916 byl pocíťován značný nedostatek kůže na boty, který se projevil i obrovským nárůstem krádeží hnacích řemenů v různých podnicích. Prodej obuvi i oděvů se pokusilo na sebe částečně převést město. Spotřebitelé byli rozděleni do skupin podle potřeby a na oděvy a obuv jim byly vydávány legitimace. Od počátku roku 1918 bylo rozdělení do skupin nařízeno dokonce vládním nařízením – vlastně se zavedla obdoba chlebenek. Městská rada začala v součinnosti s některými spolky a organizacemi oblečení rozdávat zdarma nebo za mírné ceny prodávat od roku 1917 obuv i oblečení těm nejpotřebnějším.

V době, kdy se uhlím a dřívím nejen topilo, ale bylo třeba i k vaření, byl jeho válečný nedostatek katastrofou. Díky předání železničních vagónů i lokomotiv do služeb válečného úsilí říše došlo k omezení nákladní dopravy, která znamenala velmi brzy nedostatek uhlí. První poukázky na uhlí lze zachytit již koncem roku 1915. Od dubna 1917 se již „uhlenky“ vydávaly na legitimace a v srpnu již musela radnice převzít obchod s uhlím do své režie. Uhlí však bylo málo, a tak se radnice snažila shánět alespoň dřevo. To si koneckonců lidé opatrovali sami. Na jaře 1917 již můžeme číst o rozbitých dřevěných lavičkách v městských parcích a ořezaných stromech. Město se také snažilo sehnat odpadové dřevo, které prodávalo ve 25 % směsi s uhlím. V důsledku nedostatku topiva se také zvýšilo nebezpečí požárů ve městě; topilo se nejruznějším smetím a jiskry v komíně se mohly znovu vznítit. Ve školách byly vyhlašovány uhelné prázdniny, protože děti ve třídách doslova mrzly.

Od podzimu 1915 přebralo město i hroutící se trh s petrolejem. Noviny psaly o obrovské výhodě těch, kteří mají domů zavedenou elektřinu a mohou jí svítit. Domácnosti se zavedenou elektřinou a svítiplynem také neměly nárok na přiděly petroleje.

Problémy byly i s plynem, již v říjnu 1915 se začala rozsvěcet jen polovina lamp městského osvětlení a v září 1917 se již Olomouc ponořila do úplné tmy. V létě 1918 byly dodávky domácnostem omezeny na dobu od 17.00 do 7.00 hodin.

Pokud se vody týká, její spotřeba stoupla díky výstavbě vojenských nemocnic ve městě a v důsledku spotřeby klesl tlak ve vodovodním systému. V roce 1915 již byly problémy

s malým tlakem, vyšší patra budov byla občas bez vody. V tisku se neustále objevovaly výzvy k šetření i pohružky ohledně zastavení dodávek vody, pokud bude spotřeba neúměrná. V červnu 1917 pak bylo zastaveno používání vody pro veřejné účely.

Na obyvatelstvo v Olomouci nečíhal jen hlad a zima, ale i nemoci. Ve městě byla totiž, jako ostatně ve všech velkých městech ležících na trati, zřízena řada nemocnic. První velká epidemie byla ve městě zaznamenána v létě 1917, tehdy šlo o úplavici, která trvala do října. Na jaře 1918 doplatila Olomouc na existenci epidemické nemocnice na Novém světě. Tehdy se však jednalo, díky včas pro veřejnost uzavřeným nemocnicím, především o onemocnění postihující vojáky. A nejlepší nakonec. Na podzim 1918 přišla do Olomouce nákaza tzv. „španělské chřipky“. K ní se totiž často u hladem vyčerpaných lidí přidal tyfus, či jiné břišní onemocnění, a velice často i zápal plic. Pak choroba zabíjela. Lidé byli podvyživení a neměli ani dostatek uhlí nebo dřeva k topení. Umíme si tedy představit, jak efektivně se tedy mohli léčit.

Nemoc doslova pozastavila život ve městě. V říjnu byl omezen již tak značně okleštěný provoz pouliční dráhy díky onemocnění většiny personálu. Zápasy SK Olomouc byly kvůli onemocnění téměř všech hráčů zastaveny. Mládež do 16 let nesměla navštěvovat divadla a kina. Prázdniny byly prodlouženy až do listopadu.

Zprávu o náladě ve městě v září 1914 podává Našinec. Po prvních rušných dnech, které přineslo vyhlášení války a poté mobilizace, se prý život města vrátil s malými změnami do starých kolejí. Hladinu poklidu rozvířil až příjezd prvních raněných. Každou neděli a o svátcích přijížděli do města povozy s lidmi navštěvujícími nemocnice, ulice byly vždy doslova přeplněny lidmi. Tento obraz měl zůstat po celou válku, Olomouc se totiž, jak jsme již dříve uvedli, stala doslova nemocničním městem. Přes den to znamenalo přeplněné restaurace návštěvníky; to pochopitelně se zavedením lístkového systému vzalo za své, a přeplněné nádraží.

V září 1915 se v Pozoru objevil článek přinášející obraz města v této době. Na promenádách v parcích i na Horním náměstí je živo jako dříve, jen známých tváří prý ubylo. V hostincích je prý do devíti hodin rušno, zato kavárny zejí prázdnotou. Lidé mají prý již jiné starosti, než se tu scházet u kulečníků.

Díky „vážené době“ byla zakázána různá veselí obvyklá v dobách míru. Například vánoce i Silvestr 1914, a poté i další válečné svátky, se odbývaly bez veřejných oslav. Totéž platilo o masopustu v lednu 1915. Byla dokonce, tentokrát ovšem patrně ze zásobovacích důvodů, zakázána výroba a prodej velikonočních kraslic. Vánoce se však v soukromí slavily i nadále, jen na ně zásobovacími potížemi dolehl stín války. V prosinci 1917 píše Pozor o rvačkách na trhu s nedostatkovými vánočními stromky před olomouckou radnicí. Musela tu dokonce zasahovat policie.

Přesto se však nepodařilo potlačit lidskou touhu po zábavě. V únoru 1915 si například Našinec stěžuje na nemístné požitkářství a poukazuje na nedělní zábavy v některých hostincích. Nočnímu klidu mělo pomáhat nařízení o uzavírání veřejných místností o dvacáté druhé hodině.

V červnu 1916 přišel od moravského místodržitelství dokonce zákaz tancování pro celou Moravu. Přesto se často v tisku dozvídáme, že se tento zákaz často porušuje.

V lednu 1917 psal Pozor o množících se „jasnovidcích“ a „vykladačkách“, kterým se v této těžké době dařilo a okruh jejich zákazníků se stále rozšiřoval.

drobnosti

Nebezpečí, především pro mládež, představovalo značné množství munice, která se díky vojenským posádkám v Olomouci a okolí často nacházela. Dobový tisk psal po celou dobu války velmi často o zraněních způsobených výbuchy munice v dětských rukou.

Prameny a literatura:

Tisk

Pozor, ročníky 1914–1918

Našinec, ročníky 1914–1918

Hlas lidu, ročníky 1914–1918

Selské listy, ročník 1914

Úřední tiskoviny

Úřední věstník okresního hejtmanství, ročníky 1914–1918

Literatura

Š e d i v ý, I.: Češi, české země a velká válka 1914–1918. Praha 2001.

Práce vznikla v rámci výuky Etnografie na katedře historie Univerzity Palackého v Olomouci ve studijním roce 2001/2002

Resümee

Probleme und Verwandlungen der alltäglichen materiellen Sicherung der Haushalte in Olmütz in den Jahren 1914–1918

Jiří Vaněček, *Student, Lehrstuhl für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Palacký Universität in Olmütz*

Die Kriegsjahre 1914 – 1918 brachten in der Versorgung der Stadt Olmütz Probleme, die auf mehrere Weisen zu lösen waren. Der Magistrat der Stadt traf verschiedene Regelungen im Nahrungsmittelverkauf, besonders im Verkauf von Fleisch, wo er die sg. Rayonierung der Stadt einführte, wo jeder Stadtbewohner wusste, wohin zum Einkauf zu gehen. Das Rathaus mit der Kreishauptmannschaft versuchten die Situation durch Einführung der sg. Kriegs- und Volksküche zu lösen, wo die Menschen das Essen rationiert erhielten. Die Notsituation kam auch in Veranstaltung der Jahrmärkte zutage, die seit dem Jahr 1917 aufgehoben wurden. Später wurden auch die Wochenmärkte aufgehoben. Zutage kam nicht nur der Nahrungsmittelnot, sondern spürbar war auch der Brennstoffmangel – sowohl an Holz als auch an Kohle. Es musste das Bezugsscheinsystem eingeführt werden – für Holz, Kohle, Fleisch, Brot, Kleidung und weitere erforderliche Sachen. Die Kriegszeit hatte ihre negative Wirkung auch auf das Familien- und Gesellschaftsleben, wo verschiedene Unterhaltungen eingeschränkt oder sogar verboten wurden usw.

Übersetzt von Olga Himmlerová

Vánoční stromky v proměnách času

Veronika Hrbáčková, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Originální a divácky atraktivní výstavou loňského roku se ve VMO stala výstava **Vánoční stromky v proměnách času** autorky Mgr. Veroniky Hrbáčkové. Výstava byla zahájena vernisáží přesně měsíc před Štědrým dnem, čímž navodila atmosféru na dveře klepajícího adventu. Pro veřejnost byla otevřena od 25. 11. 2004 do 9. 1. 2005. (Teoreticky mohla výstava trvat pro velký zájem déle, ale datum ukončení výstavy bylo záměrně nasměřováno na 9. leden, konec vánoční doby.)¹

Velký sál (kostel) Vlastivědného muzea byl pro tuto vánoční výstavu dokonale symbiózním prostorem. Výstava byla koncipována chronologicky od počátků – „prvních vlaštovek“ – strojení vánočních stromků v českých zemích v 19. století až po „žhavou“ současnost. Návštěvníci procházeli kolem jednotlivých na sebe navazujících časových úseků, které byly pro šíření vánočního stromečku klíčové. Téměř každý tento úsek reprezentoval dobový pokoj s typickým aranžmá konkrétního Štědrého večera, samozřejmě včetně dobově nazdobeného vánočního stromku, který, jak už název výstavy napovídal, zaujímal hlavní roli. Po pojednání o *Původu vánočního stromku a jeho rozšíření* následovala první interiérová instalace, která nesla název *Štědrý večer v měšťanské rodině 19. století*. Pокoj byl zařízen starožitným nábytkem z fondu Umělecký průmysl VMO. Pod menší jedličkou ozdobenou loutkami, perníky, pozlacenými ořechy, papírovými růžemi a drobnými bílými svíčkami nalepenými přímo na větvíčkách stál figurální betlém z 19. století a panenka s malým kočárkem. Hned vedle měšťanského pokoje bylo možné shlédnout *Štědrý večer na vesnici v 19. století*. Venkovská světnice byla zařízena lidovým nábytkem z fondu Etnografie VMO. Na malované truhle „kraloval“ smrček ozdobený šípkovými řetězy, sušenými plody, ořechy a panenskými jablíčky. Pod stromečkem stál figurální papírový betlém. Štědrovečerní stůl byl pokryt lněnou plachtou – rozsívkou a lidová keramika s motivy vinné révy spolu s modlitební knížkou, svícem, dřevěným křížkem, rozkvetlou větvíčkou barborky, chlebem a miskou se sušeným ovocem umocňovala výjimečnost sváteční chvíle. Panelová část nazvaná *Obdarovávání* seznamovala návštěvníka s dalším podstatným rysem vánočních svátků: především s jeho původním významem, kterým bylo symbolické zajištění prosperity v hospodářství a „plodnostní“ charakter související především s přírodou. První dárky určené pouze dětem v podobě ovoce, perníků, mikulášských zahrádek a figurek různých panáčků, kupovaných na mikulášských či vánočních trzích, byly připomínkou dávné skromnosti...

Význačnou etapou pro šíření vánočního stromku u nás bylo období I. světové války. Stěžejní upoutávkou *Vojenských vánoc za I. světové války* byly černobílé fotografie a fotopo-

Nainstalovaná výstava ve VMO. Vánoce 70.–80. léta 20. století. Foto Pavel Rozsívál.

hlednice, na nichž byli zachyceni vojáci s novodobým symbolem vánoc, vánočním stromečkem, dostávajícím se tímto do většího povědomí. Dojemně působily vybrané zvětšené pozdravy ze zadních stran pohlednic, zasílané vojáky z fronty i jejich blízkými ze zázemí.

20. léta 20. století byla pro obecnější existenci vánočního stromku klíčová proto, že se v této době v Československu objevují první výrobci skleněných vánočních ozdob. Práci skláře specializujícího se na vánoční ozdoby dokumentoval koutek s názvem *Stůl domácího skláře*, kompletně zapůjčený z Krkonošského muzea v Jilemnici. *Meziválečné období* bylo dále prezentováno pokojem dobře situované měšťanské rodiny, zařízené unikátním souborem nábytku ing. arch. V. Hofmana, cca z roku 1920.² Přímo pod stromečkem ozdobeným montovanými perličkovými ozdobami byly nainstalovány mimo jiné luxusní dárky jako zlaté kapesní hodinky, vysavač Elektrolux, pro děti potom panna, kočárek a sánky s volantem. Příklady rodinných oslav Štědrého večera v „lepších“ rodinách pak doplňovaly ještě fotografie, zhotovené ze stereoskopických pozitivů, datovaných 20. a 30. léty 20. století, uložených ve fondu POŘ VMO. Exkurz do vánoční „běžné“ domácnosti představoval koutek se stromečkem nazdobeným ručně zhotovenými a barevně pestrými ozdobami z papíru, vlny a vaty. Tyto ozdoby podle starých předloh a návodů zhotovila na zakázku pro tuto výstavu PhDr. E. Čabalová z Ostravy. Samozřejmě nechyběly opět dárky jako např. brusle s botami, houpací dřevěný kůň, nádobíčko, medvídek z roku 1936, panenka Hanačka a další.

Období 1939–1945 bylo zastoupeno vitrínou, v níž byly vystaveny tři malé umělé stromečky: frontový stromeček zasílaný v rámci programu „Winterhilfe“ vojákům a stromečky vystavované v době vánoční v soukromých obchodech na náměstí v Jilemnici. Všechny byly zapůjčeny ze soukromých sbírek. *50. a 60. léta 20. století* byla představena dvěma menšími obývacími prostory, zařízenými částečně nábytkem zapůjčeným z Moravské galerie v Brně a částečně dalšími sbírkovými nábytkovými kusy ze sbírek VMO. Pro oba interiéry byl společný vánoční stromek – smrček nazdobený čokoládovými figurkami z kolekce a ozdobami vyrobenými z nově se prosazujících materiálů, jako byla v této době umělá hmota, polystyren, kovové fólie či žinylka. *70. a 80. léta 20. století* vyznačující se duhovou barevností a různorodostí dekoru poměrně dobře vystihla pestře nastrojená

Nainstalovaná výstava ve VMO. Vánoce v meziválečném období. Foto Pavel Rozsívál.

Nainstalovaná výstava ve VMO. Štědrý večer na vesnici v 19. století. Foto Pavel Rozsívál.

vánoční borovice, zasazená opět do obývacího pokoje sestaveného z autorského nábytku z roku 1980, který zapůjčila rovněž Moravská galerie v Brně. Téměř novodobé dárky „vypůjčila“ autorka z vlastního dětství a od kolegů z muzea.

Mezníkem, důležitým pro vývoj všeobecného vkusu v zařizování bytových interiérů a s tím souvisejícím zdobením vánočního stromku, byl revoluční rok 1989. *90. léta 20. století až po rok 2004* se v podstatě vyznačovala (a stále ještě vyznačuje) buď zdobením v tzv. rustikálním stylu nebo zdobením tradičními skleněnými ozdobami v „novém šatě“, kdy se v posledních 15 letech ustálil stereotyp jedno až dvoubarevného zdobení s dáváním přednosti několika málo barvám. Na tentokrát již umělý stromeček pro 90. léta byly použity drátěné ozdoby a skleněné foukané ozdoby v tónech zlatá, červená, rezavá, zakoupené ve výrobním družstvu Irida, Vsetín. Moderní interiér pomohly vybavit prodejny MOBILIA interiér, s.r.o. a Art Interier, s.r.o. z Olomouce. Inspirací pro návštěvníka byl potom samostatně stojící stromeček pro rok 2005 nazdobený kolekcí vánočních ozdob pod názvem *Harmonie*, ve studených tónech stříbrné, bílé a růžovofialkové, kterou navrhl designér Irisy pro rok 2005.

Některé časové oddíly byly doplněny samostatnou vitrínou s dobovými dárky určenými pro děti, případně pro dospělé. Každá historická etapa představující daný Štědrý večer ve své typičnosti (interiér, vánoční stromeček, dárky, aranžmá) byla navíc obohacena vždy jedním až dvěmi, výjimečně i třemi panely žánrových pohlednic, na kterých V. Hrbáčková spolupracovala s kolegyní Mgr. J. Kunzfeldovou (kurátorkou fondu Fotografie a pohlednice). Podstatná část těchto pohlednic pocházela z bohaté soukromé sbírky Mgr. J. Poláška z Frýdku-Místku.

Vývoj a proměny dnes již nejdůležitějšího vánočního symbolu – vánočního stromčku a jeho ozdob během 19., 20. a počátku 21. století bylo možné sledovat nejen na stromčku samotném, jehož kulisy se na výstavě staly jednotlivé dobové interiéry, ale také na pohlednicích. Kromě této hlavní osy výstavy, zde byl zachycen také vývoj dárků a dobového vkusu, který mnohdy dotvářely maličkosti.

Na výstavě byly prezentovány jednak sbírkové předměty VMO z fondů Umělecký průmysl, Etnografie, Zábava a hry, Průmysl – Obchod – Řemesla, Hodiny, Kapitalismus, Školství a dále některé betlémy a hračky z Muzea Beskyd Frýdek-Místek. Kromě již zmíněných muzeí či soukromých sběratelů, byly realizovány také zápůjčky jednotlivých sbírkových předmětů z Etnografického ústavu MZM v Brně, Moravského zemského muzea v Brně, Technického muzea v Brně, Muzea Krkonošských řemesel v Poniklé, Památníku Adolfa Kašpara v Lošticích (pobočkou Vlastivědného muzea v Šumperku). Květinové či stolní dekorace spolu s adventními věnci zhotovili zaměstnanci Arboreta v Bílé Lhotě. V rámci propagace výstavy byl vydán stejnojmenný katalog. Návštěvníci si měli možnost také zakoupit skleněné ozdoby z výrobního družstva Irida Vsetín a firmy Rautis, a.s. Poniklá, které nejsou běžně na trhu dostupné. Výstavu v poměrně krátkém časovém úseku shlédlo 3710 návštěvníků.

O Vánoční stromky v proměnách času projevilo zájem několik institucí. V roce 2005/2006 byla výstava zapůjčena Muzeu Brněnska v Předklášteří u Tišnova. V následujícím zimním období 2006/2007 bude k vidění v Technickém muzeu v Brně. Interiéry jednotlivých pokojů, bytová aranžmá, případně i dárky budou variovány dle vlastních možností a zápůjček s jinými muzei.

Poznámky:

¹ Vánoční doba začíná večer na Štědrý den a končí svátkem Křtu Páně, tedy nedělí po 6. lednu.

² Soubor kubistického nábytku byl zakoupen do sbírek VMO v 60. letech 20. století a nebyl do této doby vystavován.

Resümee

Weihnachtsbäume in Verwandlungen der Zeit

Veronika Hrbáčková, *Heimatkundemuseum in Olmütz*

Zu einer originellen und für die Zuschauer attraktiven Ausstellung des letzten Jahres wurde im Heimatkundemuseum in Olmütz die Ausstellung Weihnachtsbäume in Verwandlungen der Zeit, der Autorin Mgr. Veronika Hrbáčková. Die Ausstellung war für die Öffentlichkeit vom 25.11. 2004 bis zum 9.1.2005 geöffnet.

Die Ausstellung wurde chronologisch konzipiert von den Anfängen – Schmücken der Weihnachtsbäume in den Böhmisches Ländern im 19. Jahrhundert bis zur aktuellen Gegenwart. Die Besucher gingen an den einzelnen nacheinanderfolgenden Zeitabschnitten vorbei, die für Ausbreitung des Weihnachtsbaumes entscheidend waren. Fast jeder dieser Zeitabschnitte wurde von einem historischen Zimmer mit dem typischen Arrangement des Heiligabends repräsentiert, selbstverständlich mit einem zeitgemäß geschmückten Weihnachtsbaum, der, wie schon die Ausstellungbezeichnung vorsagte, die Hauptrolle spielte.

Jede historische den bestimmten Heiligabend mit seinem Typischen (Interieur, Weihnachtsbaum, Geschenke, Arrangement) darstellende Etappe wurde darüber hinaus immer mit einem bis zwei, ausnahmsweise auch drei Wandtafeln mit Genrewihnachtskarten bereichert, an denen die Autorin mit ihrer Kollegin Mgr. J. Kunzfeldová (Kuratorin des Fonds Fotos und Ansichtskarten) mitarbeitete. Wesentlicher Teil dieser Weihnachtskarten stammte aus der Privatsammlung von Mgr. J. Polášek aus Friedek-Mistek.

Entwicklung und Verwandlungen des heute schon wichtigsten Weihnachtssymbols – des Weihnachtsbaumes und seiner Verzierung innerhalb des 19., 20., und Beginn des 21. Jahrhunderts waren nicht nur an dem Weihnachtsbaum selbst zu verfolgen, dessen Kulissen in der Ausstellung die einzelnen historischen Interieurs wurden, aber auch an den Weihnachtskarten. Außer dieser Ausstellungshauptachse wurde hier auch Entwicklung der Geschenke und des historischen Geschmacks festgehalten, dem oft Kleinigkeiten die endgültige Form gaben.

In der folgenden Wintersaison 2006/2007 wird die Ausstellung im Technischen Museum in Brünn zu sehen sein.

Übersetzt von Olga Himmlerová

O činnosti Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci v roce 2005

Vladimír Zicháček, předseda VSMO – Bohumír Kolář, místopředseda VSMO

Několik slov úvodem

Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci (*dále jen VSMO*) může svou činnost v roce 2005 hodnotit jako úspěšnou. Vyplývá to nejen z několika mimořádně zdařilých programových projektů, jež připravily některé sekce, ale i z lepší koordinace a soustavnějšího

hodnocení, jež se všemu dění ve „společnosti“ dostávalo na výborových schůzích, po celý rok poměrně dobře navštěvovaných zvolenými členy výboru.

Přes relativně malé ekonomické zabezpečení nedošlo ve VSMO ani v roce 2004/5 k navýšení členských příspěvků (*zůstalo na oněch 100,- Kč/rok*) a ponechány byly všechny vymoženosti, jež se k členství vázaly, tj. bezplatné vstupy do expozic VMO a na krátkodobé výstavy a volné vstupy na všechny pořady připravené VSMO a jejími sekci. Navzdory těmto výhodám počet členů během roku poklesl. Příčinu lze vidět v postupně stárnoucí členské základně a poměrně malému přílivu mladých lidí, kteří by se regionální vlastivědou intenzivněji zabývali. U starších členů však zklamání nad nabídkou a kvalitou muzejních čtvrtků, zájezdů, vycházek, besed zaznamenáno nebylo.

Svou vnitrospolkovou strukturu VSMO během roku 2005 nezměnila. Revizi si zaslouží před několika lety provedený pokus o změnu stanov, aby byly v souladu s logikou a vnímáním společnosti jako jediného právního subjektu a nositele zákonné odpovědnosti.

V souvislosti s placením ročního členského příspěvku byl zjišťován zájem členů o činnosti jednotlivých sekcí, zájemci o činnost pak byli vnímáni jako jejich členové. Ukázalo se, že VSMO je často ztotožňována se sekcí Historická Olomouc. Ostatní sekce s výjimkou Přírodovědné sekce, Literární sekce a sekcí tvořících jádro jiné instituce (*Česká společnost numismatická, Klub kaktusářů, Klub esperantistů*), se těší pozornosti poměrně úzké skupiny zájemců. Některé dříve prosperující sekce již neexistují nebo činnost obnovují. Patří k nim sekce Dějin umění i málo početná Fotografická sekce. Tyto sekce se potýkají jednak s programovou konkurencí v jiných olomouckých subjektech (*Klub přátel výtvarného umění*), jednak nemohou bez výrazných finančních subvencí žádný významnější projekt připravit.

V roce 2005 se volební výroční schůze nekonala a výbor beze změny pracoval ve složení, které určily volby v roce 2004: Miluše Brixová, František Červinka, MUDr. Oldřich Juryšek, Ján Kadlec, Mgr. Bohumír Kolář, Astrida Kupková, Bohumila Kůhnová, ing. František Liber, ing. Jiří Lazebníček, prof. MUDr. Boris Mrňa, DrSc., ing. Tomáš Potěšil, ing. Michal Rec, prof. PhDr. Ludvík E. Václavek, CSc., a RNDr. Vladimír Zicháček. Také rozložení funkcí zůstalo stejné, tak jak o něm bylo rozhodnuto v roce 2004 po výroční schůzi na první schůzi výboru VSMO: RNDr. Vladimír Zicháček – předseda, Mgr. Bohumír Kolář – 1. místopředseda, prof. PhDr. Ludvík E. Václavek – 2. místopředseda, Astrida Kupková – jednatelka, Bohumila Kůhnová – pokladní, ing. František Liber – hospodář. Dokumentaristou činnosti VSMO se stal obětavě pracující člen výboru Bohuslav F. Červinka, mimořádný je i jeho podíl na fotografickém vkladu do některých vlastivědných publikací.

Nejvýznamnější události roku 2005

Rok 2005 byl na významné události velmi bohatý. Ne vždy se však VSMO podařilo o připravených pořadech informovat olomouckou veřejnost (*někdy dokonce ani vlastní členstvo*).

Vlastivědnou událostí roku byl v lednu jubilejní večer prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc., který připravila s výrazným úspěchem Literární sekce VSMO.

kronika

V březnu se nejvíce hovořilo o koncertu barokní hudby, který připravila sekce Historická Olomouc a uskutečnila v kapli Božího Těla v Konviktu, a o básnickém večeru na počest sedmdesátiletého Zbyňka Šišky, olomouckého vysokoškolského pedagoga, bohemisty.

V květnu se konal za živé účasti mnoha Olomoučanů jubilejní večer na počest osmdesátin prezidenta Mezinárodních varhanních festivalů Olomouc prof. Antonína Schindlera, dr. h. c. Tento titul mu byl udělen Univerzitou Palackého krátce po jubilejním večeru v Muzeu umění.

V červnu bylo možno pokládat za vrcholnou akci, na níž se VSMO podílela, třídení české a slovenské sympozium Ústavu dějin lékařství, uspořádané vlastivědnou sekcí Dějiny lékařství na počest 50. výročí založení Kroužku přátel dějin lékařství. Významnou roli na sympoziu měl prof. MUDr. Boris Mrňa, DrSc. V této souvislosti lze dodat, že vysokou odbornou úroveň mají všechny medicínkohistorické přednáškové cykly, jež sekce Dějiny lékařství pořádá.

V závěru roku přesáhly tradiční dobrou úroveň některé mnohé další přednášky, besedy a vlastivědné exkurze.

Ediční činnost v roce 2005

Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci již od svého založení v roce 1883 i od svého obnovení v roce 1969 věnuje velkou pozornost uchovávání spolkových tradic a obnovování veřejného povědomí jak o vlastní existenci, tak i o spolkových aktivitách. Dosahuje toho s větším či menším úspěchem, a to v závislosti na tom, do jaké míry se jí podaří zdokumentovat, zpracovat a uchovat svou činnost. Ediční činnost VSMO, alespoň v zájmovém okruhu Literární sekce, se v roce 2005 týkala i umělecké tvorby v regionu.

Základní kameny k soustavnému uchovávání spolkové paměti položil před pěti lety významný vlastivědec a znalec Olomouce PhDr. Milan Tichák Zpravodajem VSMO 1998–2000 a jubilejním shrnutím o dějinách Vlasteneckého spolku muzejního (*a nástupnické VSMO*) ke 120. výročí jeho založení v roce 1883, které vyšlo pod názvem Čtení o VSMO 1883–2003. Na Zpravodaj VSMO 1998–2000 navazuje nyní vydávaný Zpravodaj VSMO 2001–2005, který vyšel s grafikami Ladislava Ruska a bohatým fotografickým doprovodem Bohuslava F. Červinky v říjnu. Zajímavostí posledního Zpravodaje je i drobná literární příloha 25 literárně aktivních osobností regionu.

Prvním edičním počinem roku 2005 bylo vydání drobného monografického dílka Malíř Josef Šlechta, kterou Literární sekce navázala na téměř zapomenutou činnost sekce Dějin umění.

Jako velmi záslužné se jeví květnové vydání básní „Nedovitky“ nevidomého básníka Dušana Žváčka. Sbíрка byla následně v září vydána v Praze Braillovým písmem. Literární i výtvarné ambice měla a do značné míry jich také dosáhla drobná bibliofilie neformálního kulturního seskupení PRSK (Přikryl – Rusek – Stibor – Kolář), jež byla připravena z podnětu Literární sekce a citlivě obráží literární i výtvarné zaměření všech zastoupených autorů.

Poslední tři léta jsou v ediční činnosti vyplněna záslužným projektem, jehož plochem je v roce 2004 vydaný sborník Z paměti literární Olomouce. Vyšel díky podpoře

Statutárního města Olomouce, Krajského úřadu Olomouckého kraje a dalších sponzorů. Sborník obsahoval téměř 70 memoárových textů, statí a příležitostných textů. Vytvořilo ho 33 osobností, z velké části akademicky fundovaných specialistů. Kniha byla oceněna literárně orientovanou veřejností, což inspirovalo k přípravě druhého dílu, který byl v roce 2005 autorsky zpracován a v závěru roku na něm byla zahájena grafická úprava. Druhý díl, který byl připraven v roce 2005, vyjde v roce 2006 a svým rozsahem dokonce překoná již vydaný titul. Pro chystané „pokračování“ bylo připraveno více než sto podnětných svědectví od více než čtyřiceti autorů. Oba svazky budou mít shodné členění.

Zájezdová činnost v roce 2005

Šest autokarových zájezdů, připravených pro členy a příznivce VSMO v průběhu roku 2005, se stalo malým rekordem posledních let, možná v rámci činnosti VSMO dokonce rekordem absolutním. Pět tras s pestrým programem připravila zájezdová komise, jeden zájezd zaštitila Literární sekce. Atraktivnost nejlépe vyplyne z uvedených tras:

23. dubna: **Mikulov, Pavlovské vrchy**. Stepní květena, historické památky Mikulova (zámek, zámecký sklep, Dietrichsteinská hrobka, Kozí hrádek, Sv. Kopeček).

21. května: **Poodří. Za krajinou a památkami Novojičínska** (Klokočůvek, Jakubčovice, Odry, Fulnek, Kunín, Nový Jičín, Bartošovice, Příbor).

4. června: **Vranov nad Dyjí**. Prohlídka hradu, parku, barokního vodního díla, vycházka okolo přehrady, hrad Bítov.

18. června: **Dlouhé Stráně**. Přecherpávací vodní elektrárna, Jeseník, Zlaté Hory, jeskyně Na Špičáku.

10. září: **Českomoravská vysočina**. Literárně koncipovaný zájezd na Litomyšlsko. Navštíveny byly Nové Hrady, Růžový palouček, Proseč, Polička a Jeskyně blanických rytířů u Kunštátu.

17.–18. září: **Jižní Čechy**. Český Krumlov, Vyšší Brod, Červený Kámen, Hluboká, Kaplice.

Zájezdy byly účastníky velmi kladně hodnoceny, zájem byl přiměřený. Dvoudenní zájezd skončil menším deficitem, který byl kryt z výtěžků při jiných zájezdech.

Diskuse vznikla ve výboru v souvislosti s cenami zájezdů. Ve snaze předejít možným ekonomickým ztrátám byly ceny poněkud nadhodnoceny. Bylo doporučeno vytvořit fond, jenž by vedl k racionálnější kalkulaci.

Tento záměr se podařilo realizovat po skončení všech zájezdů a jejich vyúčtování. Rezerva dosáhla výše necelých deseti tisíc Kč.

Pro rok 2006 byl v roce 2005 iniciován několikadenní zájezd na Podkarpatskou Rus. Měl by být realizován prostřednictvím Klubu cestovatelů ve Zlíně.

Činnost sekcí:

SEKCE ARCHEOLOGICKÁ

Mgr. Pavlína Kalábková

Archeologická sekce sdružuje zájemce o naši nejstarší historii a svoji činnost soustřeďuje na pořádání odborných přednášek a exkurzí, návštěv archeologických expozic, vý-

stav a výzkumů. Jejími členy jsou jak profesionální, tak i neprofesionální archeologové, stejně jako i příznivci tohoto oboru. Sekce byla založena 8. června 1971 a jejím prvním předsedou se stal PhDr. Antonín Přichystal. Od roku 1974 sekci vedl doc. PhDr. Vladimír Zapletal, CSc., v první polovině 80. let PhDr. Drahomíra Kaliszová a od roku 1987 prof. PhDr. Ludvík Václavek, CSc. Od počátku byly její akce hojně navštěvovány a činnost byla velmi úspěšná. Zasloužili se o to nejen předsedové, ale i zástupci jejího výboru či odborní poradci – Jarmila Opavská, PhDr. Ivana Koucká, a zejména pak PhDr. Vít Dohnal, CSc. Členové tak měli možnost navštívit řadu našich významných archeologických lokalit (*např. Dolní Věstonice a Předmostí u Přerova, Bylany u Kutné Hory, Rmíz u Laškova, Staré Hradisko či Mikulčice*) nebo vyslechnout řadu přednášek od předních českých a moravských archeologů – Jana Bouzka, Bořivoje Dostála, Vladimíra Podborského, Jaroslava Tejrál ad. Zvláštní pozornost byla vždy věnována výzkumům Olomouce a jejího nejbližšího okolí. Členové tak mohli vidět jak právě probíhající výzkumy, tak i vyslechnout specializované přednášky na toto téma od PhDr. Víta Dohnala, CSc., a PhDr. Josefa Bláhy. Napomohli i vydání monografie V. Dohnala – Olomoucký hrad v raném středověku a podíleli se i na činnosti nadačního fondu Olomoucký hrad. V roce 2005 se práce v sekci znovu aktivovala, byl zvolen nový výbor a uspořádala se řada akcí – přednášky, prohlídky aktuálních archeologických výzkumů či nové pracovní semináře zaměřené na metodiku a poradenství.

SEKCE ASTROLOGICKÁ

Členové sekce astrologické se scházejí dvakrát měsíčně v pravidelných dvoutýdenních intervalech. Pod vedením ing. Jany Faltýnkové se věnují vlastním členům sekce a pomáhají jim vniknout do astrologické problematiky. V roce 2005 žádnou akci směrem k veřejnosti nepřipravili.

SEKCE DĚJINY LÉKAŘSTVÍ

Prof. MUDr. Boris Mrňa, DrSc.

V roce 2005 uspořádala sekce Dějin lékařství VSMO zatím dvě přednášková odpoledne. Dne 11. února přednášela MUDr. O. Císařová a MUDr. L. Šrp o dějinách olomouckého soudního lékařství, doc. MUDr. L. Válka o historii měření a poznání významu krevního tlaku a doc. MUDr. V. Procházka o vývoji endoskopických metod u chorob trávicího ústrojí. Dne 15. dubna prof. MUDr. J. Veselý o mýtech a faktech o působení NaCl, MUDr. Zahálková o minulosti a současnosti hemodialýzy, doc. MUDr. M. Kolář o kritickém pohledu na antibiotika.

Místo pravidelné červnové schůze byla členům sekce zajištěna možnost bezplatně navštívit 7. mezinárodní symposium k dějinám medicíny, které se konalo v té době v Olomouci.

Na podzimním přednáškovém odpoledni promluvily: MUDr. Galusková: K historii transfusní medicíny, doc. MUDr. Walterová: Doc. MUDr. Fr. Šantavý – vědec a vysokoškolský učitel, prof. Hauftová: Prof. MUDr. Pavel Lukl (*k stému výročí narození*). Závěrečné odpoledne roku 2005 bylo v době uzávěrky připravováno. Členové sekce se aktivně zú-

kronika

častníci Zapletalova-Wondrákova historickomedicínského dne, který se konal 4. října 2005 v Brně.

Přednáškovou náplň schůzí převážně zajišťoval prof. MUDr. Zdeněk Kojecký, organizačně chod sekce obstarávala Daniela Zavadilová.

SEKCE ESPERANTA

Jan Duda

Sekce esperanta byla v roce 2005 velmi aktivní; charakter její činnosti sekci neumožňuje připravovat programy pro širší veřejnost, o to více se však věnuje těm, pro něž se esperanto stalo pojítkem mezi národy. Činnost probíhala formou pravidelných úterních schůzek esperantistů na železniční stanici Olomouc-město a formou výuky esperanta, která probíhá každý pátek od 15.00 hod. v kanceláři VSMO (*Domeček – VMO*).

Kroužek esperanta byl založen i na ZŠ Heyrovského. Z jeho činnosti uvádíme návštěvu mladých esperantistů v Prostějově a soutěž o věcné ceny ve znalostech esperanta.

Esperantisté Jan Duda, Petr Bubela a p. Adamík letos zpracovali v esperantu průvodce po Olomouci a jejích památkách. Průvodce je připraven k vydání. Olomoučtí členové esperantského klubu se účastnili setkání esperantistů v Sebranicích a esperantského kurzu v Rožnově. Během roku se sekce esperanta písemně kontaktovala s esperantisty ve finském Tampere. Sekci esperanta vedl v roce velmi obětavě Jan Duda.

SEKCE FOTOGRAFICKÁ

Fotografická sekce má charakter otevřeného klubu, v němž se každou sudou středu scházejí členové, aby si vyměnili aktuální praktické zkušenosti a informovali se o svých aktivitách či záměrech. Během roku navštívili své dva starší členy (*Leo Schwarze a Vítězslava Růžičku*). Předsedou sekce je Vladimír Borkovec.

SEKCE GENEALOGICKO-HERALDICKÁ

Sekce genealogicko-heraldická je vedena již mnoho let Ladislavem Talandou. Členové se scházejí jedenkrát za měsíc a diskutují o výzkumu vlastního rodu nebo se zabývají rodokmeny významnějších moravských rodů. Akce pro veřejnost v tomto roce genealogicko-heraldická sekce nepřipravovala.

SEKCE HISTORICKÁ

Miloš Kouřil

Historická sekce VSMO připravila v roce 2005 dva Muzejní čtvrtky. Na prvním, který se uskutečnil 3. března, přednášel PhDr. Roman Zaoral z Fakulty sociálních věd v Praze o nález velkého počtu mincí od antiky do 13. století v rakouské lokalitě Fuchsenhof. Dubnový čtvrtek našel výtečného lektora v prof. PhDr. PaedDr. Pavlu Markovi, DrSc. Tématem jeho přednášky byl olomoucký arcibiskup ThDr. Theodor Kohn.

SEKCE HISTORICKÁ OLOMOUC

Sekce Historická Olomouc patřila v roce 2005 k nejaktivnějším a neúspěšnějším sekcím VSMO. Je také nejpočetnější. Předmětem zájmu všech členů sekce je poznávání Olomouce, což se děje formou četných přednášek, vycházek a exkurzí. Sekce úzce spolupracuje s odbornými pracovníky Památkového ústavu v Olomouci, Státního okresního archivu a s mnoha univerzitními specialisty. Historická sekce připravila v kapli Božího Těla i koncert souboru Camerata kvintet, zabývala se uničovským školstvím, nakladatelem Romualdem Prombergerem, rodem Šternberků a dalšími tématy. Iniciovala také několik výletů (*do Slavonína, do Kroměříže a na mnoho dalších míst*).

Ve výboru sekce působí jako předseda Ján Kadlec a jeho členy jsou PhDr. Milan Tichák a Miluše Brixová.

SEKCE KAKTUSÁŘSKÁ

Sekce kaktusářská je prakticky totožná s Klubem kaktusářů, což je organizace velice vážená a akční. Byla schopna se už několikrát dokonce velmi výrazně prosadit na výstavách Flory Olomouc. Schůzky pořádá jedenkrát měsíčně ve Václavkově sále nebo v jiných prostorách. Činnost je zaměřena na vlastní registrované členstvo a její hlavní náplní jsou plodné kontakty a výměna zkušeností a informací. Předsedou sekce je již několik let ing. Michal Rec.

SEKCE LITERÁRNÍ

Bohumír Kolář

Literární sekce uspořádala v roce 2005 deset literárních akcí, na nichž vesměs připomněla jubilující osobnosti. Předmětem zájmu literárních večerů byli Miloš Trapl, František Nechvátal, Zbyněk Šiška, Zdeněk Přikryl, Antonín Schindler, Radek Malý, Karel Vysloužil, Miloslav Holec, Dušan Žváček a Zdeněk Vychodil. Představena byla básnická Žváčkova sbírka Nedosvitky, Příběh Karla Vysloužila a Zpravodaj VSMO 2001–2005. Velkou dávkou interpretační invence přispěla k jejich zdaru Mgr. Alena Trunečková, zástupkyně ředitele ZUŠ Žerotín.

Členové sekce velkým podílem přispěli k tvorbě Zpravodaje VSMO 2001–2005 a autorsky se podíleli na zpracování 2. dílu publikace Z paměti literární Olomouce.

Úspěšně proběhl i skončil literárně koncipovaný zájezd na Vysočinu. Pečlivě připraveným odborným výkladem se na něm vyznamenaly Eliška Blažejová a Drahomíra Cetkovská.

SEKCE NÁRODOPISNÁ

Sekce národopisná trpí nedostatkem vůdčích osobností, které by tento tradiční obor vlastivědné práce opět vyzvedly z bludného kruhu „očekávání“. Sekce již dvě léta postrádá nejen předsedu, ale i výbor. V roce 2005 došlo z iniciativy literární sekce k uskutečnění Muzejního čtvrtku, věnovaného kultuře hanáckého regionu. Prof. dr. Zdeněk Přikryl na něm velmi zajímavě a zasvěceně pohovořil na téma Moje hanáčkina.

SEKCE NUMISMATICKÁ

Ing. František Liber

Numismatická sekce má 63 registrované členy. Výbor sekce pracuje ve složení ing. František Liber, ing. Cyril Čalaba, ing. Josef Moša, ing. Tomáš Vaida a Josef Barnet. V roce 2005 se uskutečnilo 10 schůzí, únorová měla hodnotící charakter. Na každou schůzi byla připravena hodnotná přednáška numismatického nebo vlastivědného zaměření, např. R. Chadraha: Obraz Konstantina a Heleny ve státoprávní symbolice, B. Teplý: Průřez tvorbou, V. Bednařík: K pamětním mincím prvního pololetí 2005. Činnost sekce je orientována na vlastní členstvo. Drobné aukce a výměny připravuje a zajišťuje Jaroslav Sobek.

SEKCE PŘÍRODOVĚDNÁ

Ing. Jiří Lazebníček

Přírodovědná sekce se věnovala přednáškové činnosti, exkurzím, spolupracovala s odbornými institucemi (*muzei*) na výstavách a zabezpečovala bezplatnou houbařskou poradnu. Činnost byla směřována nejen k členstvu sekce a VSMO, ale i k veřejnosti. Přednášku o Bukovině a Rumunsku s Moldávií přednesl ing. Jiří Lazebníček, o Altaji Mgr. Lenka Ondráková. Jarní exkurze směřovaly do Litovelského Pomoraví a do Štramberka, podzimní za houbami do Terežského údolí, na Hrubou Vodu a do Pohořan. Sekce se podílela na výstavě hub organizované Vlastivědným muzeem Šumperk a na přípravě expozice, pořádané v rámci Hortikomplexu Olomouc 2005 na Floře Olomouc. Přední členové sekce působili v odborných komisích soudních a poradenských, publikovali odborné statě a podíleli se na mnoha dalších akcích. K nejaktivnějším členům patřili ing. Jiří Lazebníček, prof. RNDr. Bronislav Hlůza, CSC., RNDr. Libor Mazánek, Leopold Kašpárek, Drahomíra Nováková, Petr Zehnula, Jiří Fiala a další přírodovědci.

SEKCE SLOVANSKÉHO GYMNÁZIA

Sekce Slovanského gymnázia rozvíjí činnost pod vedením RNDr. Vladimíra Malíška a v roce 2005 se orientovala na tři významné okruhy vlastivědné práce: prvořadou pozornost věnovala soustavnému doplňování a upřesňování seznamu absolventů Slovanského gymnázia, aby byl v aktuální podobě připraven k jubilejním oslavám v roce 2007, iniciovala průběžné zpracovávání významných událostí v životě školy (oslav 100. výročí zahájení výuky francouzštiny na olomouckých školách), dvěma hodnotnými příspěvky zaznamenala autorské aktivity pedagogů Slovanského gymnázia na sympóziu „Učitelé – autoři učebnic a dětské literatury“ (*oba příspěvky jsou součástí publikace s tímto názvem, vydané Muzeem J. A. Komenského v Přerově*), podílela se na jubilejních oslavách 80. narozenin absolventa z maturitního ročníku 1945 prof. Antonína Schindlera, dr. h. c., organizovala přednášky absolventů pro současné studenty SGO (*např. prof. Yale University dr. Leopolda Pospíšila*), každý měsíc aktualizovala na nástěnce v budově školy a na internetových stránkách Slovanského gymnázia medailony jubilujících osobností se vztahem ke Slovanskému gymnáziu a k České reálce Olomouc a iniciovala přednáškovou činnost absolventů SGO a České reálky (*ing. arch. Škamrada, prof. dr. Zdeněk Přikryl, senátor prof. PhDr. Karel Floss*).

Resümee

Über die Tätigkeit der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz im Jahr 2005

Bohumír Kolář, *Vizepräsident der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz* – Vladimír Zicháček, *Vorsitzender der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz*

Die Tätigkeit der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz (siehe weiter VSMO) war im Jahr 2005 erfolgreich. Es wird durch eine Reihe von erfolgreich realisierten Programmprojekten und auch durch bessere Tätigkeitskoordinierung, vertiefte Informiertheit und vollwertigere Notizen über die Ausschusstätigkeit belegt.

Mit der Mitgliedschaft in der VSMO waren auch im Jahr 2005 kostenlose Eintritte in die Expositionen des Heimatkundemuseums in Olmütz, in kurzfristige Ausstellungen und in die durch die VSMO und ihre Sektionen veranstalteten Veranstaltungen verbunden. Trotzdem ist die Mitgliederzahl ein bisschen gesunken. Der Grund ist in dem allmählichen Altwerden der Mitgliedschaft und im niedrigeren Interesse für die heimatkundliche Tätigkeit unter jungen Menschen.

Der Charakter von der VSMO blieb ohne Änderungen, auch wenn die im Jahr 1998 veränderten Satzungen der Gesellschaft Regelungen verdienten. Vor allem mit Rücksicht auf die Einheitsstärkung der Gesellschaft und ihrer Stellung als rechtlichen Subjektes.

Die Gesellschaft hat Mitgliedschaftsanalyse durchgeführt und Interesse der Mitglieder für Tätigkeit der einzelnen Sektionen festgestellt. Es hat sich gezeigt, dass manche Mitglieder die VSMO mit der Sektion Historische Stadt Olmütz gleichsetzen, denn sie sehen in ihrer Tätigkeit (heimatkundliche Vorlesungen, Spaziergänge) interessant konkretisiertes heimatkundliches Programm..

Der Ausschuss der Gesellschaft arbeitete in der Zusammensetzung: Miluše Brixová, František Červinka, Oldřich Juryšek, Ján Kadlec, Bohumír Kolář, Astrida Kupková, Bohumila Kühnová, František Liber, Jiří Lazebníček, Boris Mrňa, Tomáš Potěšil, Michal Rec, Ludvík Václavek, Vladimír Zicháček. Der Vorsitzende war Vladimír Zicháček, die Vizepräsidenten Bohumír Kolář und Ludvík Václavek. Aus dem Ausschuss hat sich um Tätigkeitsdokumentieren von der VSMO František Červinka verdient.

DIE WICHTIGSTEN EREIGNISSE IM JAHR 2005

Jubiläumsabend von Prof. PhDr. Miloš Trapl, DrSc., Konzert in der Fronleichnamskapelle im Konvikt, Begegnung mit dem Dichter Zbyněk Šiška (seine Gedichtsammlung wurde zum schönsten Buch des Verlags der Palacký Universität ernannt), Abend des Hannakischen mit Prof. Z. Přikryl, Jubiläumsfeier von Prof. Ant. Schindler, Dr. h.c., Anteil am dreitägigen Symposium des Instituts der Medizingeschichte, Begegnung mit dem Maler Miloslav Holc, Präsentation vom Berichtheft vom VSMO 2001–2005.

EDITIONSTÄTIGKEIT

Zu der bedeutendsten Vereinspublikation wurde der von Bohumír Kolář konzipierte Almanach vom VSMO 2001–2005. Neu war die graphische Ausstattung vom Almanach (Laco Švec), die Illustrationseintritte von Ladislav Rusko, die Fotos von Bohuslav Červinka und verhältnismäßig reiche literarische Beilage.

Außer dem Almanach wurden drei bibliophil erfasste Drucke herausgegeben: kleine Monographie Maler Josef Šlechta, Gedichtsammlung von Dušan Žváček Nedosvitky (auch in Brailleschrift herausgegeben) und der Titel Begegnung mit den Texten von Z. Přikryl, L. Rusko, M. Stibor, und B. Kolář.

Innerhalb des Jahres 2005 wurde zum Druck der zweite Teil der Publikation Aus dem Gedächtnis des literarischen Olmütz vorbereitet. Vetreten sind darin 47 Autoren, die 107 thematisch mit literarischen Persönlichkeiten der Region und mit dem literarischen Leben im Kreis verbundene Texte vorbereitet haben. Das umfangreiche Werk wurde, was Redaktion betrifft, von Bohumír Kolář vorbereitet, die graphische Ausstattung

hat Laco Švec durchgeführt, den photographischen Teil verarbeitete Bohuslav Červinka. Das Buch sollte in der zweiten Hälfte des Jahres 2006 erscheinen.

SONDERFAHRTSTÄTIGKEIT

Es wurden insgesamt sechs Sonderfahrten veranstaltet. Außer dem literarisch konzipierten Vysočina haben alle Sonderfahrten František Liber und Bohumila Kühnová organisiert. Es wurden folgende Orte besucht: Pavlovské vrchy und Mikulov, Poodří und Novojíčínsko, Südmähren mit Vranov nad Dyjí, Kraftwerk Dlouhé Stráně und Gesenke, Südböhmen.

Die literarische Sonderfahrt wurde von Vladimíra Cetkovská und Eliška Blažejová vorbereitet.

TÄTIGKEIT VON SEKTIONEN

Im Jahre 2005 haben ihre Tätigkeit 15 Sektionen entwickelt. Zu den aktivsten gehörte die archeologische Sektion (Pavína Kalábková), Sektion Historische Stadt Olmütz (Ján Kadlec), literarische Sektion (Bohumír Kolář), naturwissenschaftliche Sektion (Jiří Lazebníček) und Sektion des Slawischen Gymnasiums (Vladimír Malíšek).

Übersetzt von Olga Himmlerová

Zpravodaj VSMO 2001–2005 se stal významným dokumentem

Vladimír Zicháček, předseda Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci

Pravidelné vydávání Zpravodajů VSMO, na něž byli členové zvyklí v minulosti, sice ztratilo svou pravidelnost, ale i občasná rekapitulace činnosti je stále vítána. Dokumentoval to zájem o Zpravodaj VSMO 1998–2000, který vyšel v ediční péči PhDr. Milana Ticháka, ale i podpora při zpracování textů pro Zpravodaj VSMO 2001–2005. Poslední Zpravodaj zaujal novou úpravou, členěním a pestrým obsahem i snahou představit VSMO jako činnorodý spolek s ušlechtilými zájmy.

Zpravodaj byl připraven v létě roku 2005, v září dostal svou grafickou podobu a na počátku října byl vytištěn. Je členěn do kapitol, takže je velmi přehledný. Kromě zpráv o činnosti v uplynulých letech obsahuje nový Zpravodaj informace o aktivitách některých sekcí, kapitolu o zajímavostech města a olomoucké historii, přináší medailony o olomouckých osobnostech, a to jak z oblasti humanitních věd a kultury, tak i z oblasti přírodních věd. V neposlední řadě si všímá formou krátkých recenzí také publikací s olomouckou tematikou. Příloha Zpravodaje je vyplněna tematicky i formálně různorodou literární tvorbou 27 olomouckých autorů, z nichž mnozí publikují vůbec poprvé.

V závěrečné části Zpravodaje VSMO 2001–2005 jsou uvedeny přehledy členů VSMO, čestných členů, sponzorů a aktuální složení výboru VSMO. Autorsky do spolkové publikace přispěli J. V. Musil (Zprávy o činnosti), Vladimír Zicháček, Milan Tichák, František Liber, Ján Kadlec a další členové VSMO. Editorem zpravodaje byl tentokrát místopředseda VSMO Bohumír Kolář.

Zpravodaj byl připraven k vydání knižním grafikem RNDr. Laco Švecem a je bohatě zdoben grafickými listy Ladislava Ruska a fotografiemi Františka B. Červinky. Tisk velmi

kvalitně a pohotově realizovala olomoucká Tiskárna TiNa. Svým rozsahem (90 stran formátu A4) překračuje v roce 2005 vydaný zpravodaj dosud většinu v minulosti vydaných spolkových sborníků. Vadou na úplnosti je absence obsažnějších informativních textů o některých sekcích. Zpravodaj byl představen v závěru roku vlastivědně orientované veřejnosti. Záměrem výboru VSMO je distribuovat Zpravodaj VSMO 2001–2005 mezi všechny členy.

Tomuto záměru odpovídal i náklad (600 ks).

Vydání tohoto Zpravodaje podpořilo Statutární město Olomouc a Krajský úřad Olomouckého kraje.

Resümee

**Berichtsheft der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz 2001–2005 wurde zu einem bedeuten-
den Dokument**

Vladimír Zicháček, *Vorsitzender der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz*

Das Berichtsheft der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz (siehe weiter VSMO) dient zur zeitweiligen Zusammenfassung der Tätigkeit von VSMO. In diesem Sinn wird es von allen Mitgliedern begrüßt. Außerdem bringt es Texte des heimatkundlichen Charakters aus dem Bereich der Gesellschafts- und Naturwissenschaften. Zum letzten Mal erschien es in der Redaktion von PhDr. Milan Tichák für die Jahre 1998–2000, jetzt wird die Tätigkeit innerhalb der Jahre 2001–2005 dokumentiert. Die neue Nummer hat neue graphische Form und auf Wunsch der Mitglieder eine größere Schrift. Es wurde im Sommer 2005 vorbereitet, beinhaltet Jahresberichte von der Tätigkeit, Texte vom Interessanten der Stadt und der historischen Objekte, Medaillons von Persönlichkeiten, Rezensionen von herausgegebenen Büchern und Passagen aus dem Werk von 27 Olmützer Autoren, die sich mit Literatur beschäftigen. Das Berichtsheft bringt Übersichten von Mitgliedern, von Ehrenmitgliedern, Sponsoren und aktuelle Zusammensetzung des Ausschusses von VSMO. Die Edition des Berichtsheftes wurde von Bohumír Kolář, dem stellvertretenden Vorsitzenden von VSMO vorbereitet, graphisch wurde es von RNDr. Laco Švec zugerichtet, die angewendeten graphischen Blätter sind aus dem Kunstwerk von Ladislav Rusko und die Fotos beschaffte Bohuslav František Červinka. Die Herausgabe wurde von der Statutarischen Stadt Olmütz und von dem Regionsamt der Olmützer Region unterstützt.

Übersetzt von Olga Himmlerová

Sekce Slovanského gymnázia Olomouc má ve Vlastivědné společnosti muzejní specifické postavení

Bohumír Kolář, místopředseda Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci

Vznik Slovanského gymnázia byl pro Olomouc a zejména českou Olomouc mimořádnou událostí, i když se zprvu zdálo, že jde jen o jakousi úlitbu ze strany Rakouska-Uherska na požadavky národního sebeurčení. Ukázalo se, že vliv Slovanského gymnázia na život Olomouce byl mimořádný. Urychlil proces emancipace a inicioval vznik svébytných kulturních, uměleckých a společenských organizací, v nichž Čechové nacházeli

podněty k ušlechtilým aktivitám. Patřily k nim Občanská beseda, Jednota divadelních ochotníků, Matice školská, hudební pěvecké sdružení Žerotín a konečně i Vlastenecký spolek muzejní.

Tradice Slovanského gymnázia v Olomouci a jeho spjatost se založením a činností Vlasteneckého spolku muzejního a vlastně i Vlastivědného muzea vedla v roce 1969, kdy došlo k obnovení činnosti Vlastivědné společnosti muzejní, k založení sekce Slovanského gymnázia, která si kladla za cíl shromáždit dochovanou dokumentaci o dějinách prvního českého gymnázia na Moravě a pěstovat povědomí o všem, čím SGO přispělo k rozvoji české společnosti.

Iniciátorem, propagujícím vznik sekce SGO, byl dr. Zdeněk Šprinc a jeho přátelé a kolegové, absolventi SGO. Členové sekce SGO při VSMO se aktivně zapojovali především do příprav, spojených s jubilejními oslavami vzniku školy. První ovoce svého intenzivního zájmu vydali členové sekce SGO již v roce 1972 v podobě sborníku k 105. výročí školy, nazvaného *Gaudeamus igitur*. Sedmdesátá a osmdesátá léta nebyla nakloněna obnovování tradic ústavu, a tak k dalšímu publicistickému projevu došlo až v roce 1989, kdy jako přílohu ke Zpravodaji VSMO č. 11 vydala sekce SGO Seznam a adresář absolventů 1918–1953.

Sborník *Gaudeamus igitur* koncipoval JUDr. Václav Kupka, Seznam a adresář byl grandiózním dílem MUDr. Oldřicha Juryška. Význam díla se zvyšuje tím, že je dodnes pečlivě doplňován a aktualizován.

V roce 1992, už v novém společenském klimatu, se ujal vedení sekce SGO ve VSMO RNDr. Vladimír Zicháček, významný publicista a autor řady učebnic biologie pro gymnázia. Poněvadž byl také pověřen funkcí ředitele SGO, usnadnila se spolupráce mezi zájmovou sférou VSMO a Slovanským gymnáziem. Ta byla tak úzce a výkonně propojená, že vydala mimořádné plody. Za jeden z vrcholů spolupráce SGO a VSMO možno považovat oslavy 100. výročí České reálky a 135. výročí založení Slovanského gymnázia, při nichž byla odhalena pamětní deska na budově SGO na třídě Jiřího z Poděbrad 13 a byl vydán objemný almanach na 600 stranách. Tehdy nejen samotný ústav, ale i sekce SGO při VSMO odvedly mimořádnou práci.

Pamětní deska byla zhotovena podle návrhu ing. arch. Zdeňka Hynka, absolventa České reálky, almanach **Primum necessarium je vzdělání a mravnost** koncipoval v duchu masarykovského chápání vzdělanosti početný tým editorů a autorů (*L. Bartoš – vedoucí kolektivu, O. Juryšek, M. Laitoch, R. Obereignerů, V. Zicháček, J. Zouharová*). Do almanachu přispělo mnoho autorů. Almanach se stal i motivační silou pro demokratizaci vzdělání a jeho evropskou integritu. O to aktuálnější, že součástí gymnázia se stala sedmiletá česko-francouzská sekce. Almanach vyšel v roce 1997.

Navzdory mimořádnému objemu jubilejního almanachu se ukázalo, že pokrokové tradice ústavu jsou ještě daleko významnější a širší. Hledal se proto způsob, jak je alespoň v jistém konkrétním výseku zpracovat. Výsledkem této snahy, opřené o studium pramenů i vzácné vzpomínky, se stala publikace **Slovanské gymnázium literární**, kterou zpracoval kolektiv zasvěcených autorů, k jehož ustavení došlo z iniciativy ředitele ústavu RNDr. Vladimíra Zicháčka. Jednotlivá hesla v publikaci zpracovali B. Kolář (editor), L. Bartoš, E. Blažejová, V. Cetkovská, B. Smejkal, M. Tichák, V. Zicháček, převážně členové VSMO. Publikace vyšla v roce 2000.

Posledním projevem obrozené paměti Slovanského gymnázia se stal jubilejní almanach **...vzdělávání budiž...**, vydaný v roce 2002 ke 135. výročí založení Slovanského gymnázia. Almanach vynikajícím způsobem zmapoval i ústav zasutý pod křídla gymnázia v roce 1951 reformou školství a likvidací jeho diferencované podoby podle zásad jednotného školského systému. Tehdy zanikla kdysi slavná Česká reálka (*Polívčovo reálné gymnázium*) i Slovanské gymnázium a proměnily se v „Jedenáctiletku“, ve „Dvanáctiletku“, v SVVŠ. Almanach připomněl především bohaté tradice reálky, ale přitom doplnil i historii Slovanského gymnázia o dosud neozřejmená a neosvětlená fakta z minulosti Slovanského gymnázia. Almanach je bohatší na faktografii.

Po jubilejních oslavách roku 2002 předal předseda sekce SGO při VSMO RNDr. V. Zicháček svou funkci symbolicky MUDr. Oldřichu Juryškovi, aby si uvolnil čas pro koncepční práci školy. MUDr. Juryšek byl pak v září 2003 za své zásluhy o Slovanské gymnázium jednohlasným rozhodnutím výboru sekce zvolen čestným předsedou sekce Slovanského gymnázia VSMO a jejím předsedou byl zvolen RNDr. Vladimír Malíšek, CSc. (*RNDr. V. Zicháček byl po výroční schůzi Vlastivědné společnosti muzejní v dubnu 2004 zvolen předsedou VSMO*).

Pátrání v minulosti se proměnilo v jakousi objevnou řetězovou reakci. Platilo to i pro zprůhlednění vývoje školství v Olomouci. Témata o spojení gymnázia a reálky vyvolala vzpomínky na založení (1919) i zrušení (1949) Reformního dívčího reálného gymnázia a převedení studentek na Kosinku, tedy na Slovanské gymnázium v Kosinově ulici. Ani tuto epochu olomouckého školství Slovanské gymnázium nepřešlo bez povšimnutí a při vzpomínkové slavnosti k tomuto tématu vydalo drobnou publikaci almanachového typu, nazvanou **Bud' zdrávo nám, gymnasium dívčí...** Je až s podivem, co vše stačí současné Slovanské gymnázium z časů minulých pro budoucí čas uchovat. Vzpomínková publikace k 80. výročí založení 50. výročí začlenění Dívčího reformního reálného gymnázia do Slovanského gymnázia byla vydána v roce 1999.

Právě probíhající školní rok 2004–2005 nabídl k připomenutí 100. výročí zahájení výuky francouzštiny na českých školách v Olomouci. Francouzštině se začalo nejdříve učit na České reálce a prvním vyučujícím byl prof. Ferdinand Špíšek. Jubilejní oslavě byl přítomen bývalý ministr školství PhDr. Čestmír Císař, jeden z prvorepublikových studentů v Dijonu. I tato událost bude uložena v jubilejním tisku k příštímu jubileu Slovanského gymnázia v roce 2007.

Současné Slovanské gymnázium, i když překypuje bohatým aktuálním životem, nezapomíná na zkoumání své vlastní historie a velmi pečlivě zaznamenává osudy svých profesorů a studentů. Činí to jednak bohatými kontakty se všemi osobnostmi, jež prošly Slovanským gymnáziem, ale i rozvíjením sekce Slovanského gymnázia při Vlastivědné společnosti muzejní, která umožňuje významným absolventům ústavu se v městě prezentovat formou odborných přednášek či besed.

Před Slovanským gymnáziem, ale i před sekci SGO při VSMO se opět otevírá údobí příprav k připomenutí dalšího jubilea. Pamětníků ubývá, noví dozrávají. Malichernosti uplývají, vzpomínky na velké se vybavují. Čas nekončí a vždy se naplňuje. V případě Slovanského gymnázia i jeho sekce ve VSMO s obdivuhodnou intenzitou.

Resümee

Sektion des Slawischen Gymnasiums in Olmütz hat in der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz eine spezifische Stellung

Bohumír Kolář, *Vizepräsident der Heimatkundlichen Muzeumsgesellschaft in Olmütz*

Die Entstehung des Slawischen Gymnasiums in Olmütz (siehe weiter SGO) im Jahr 1867 beeinflusste bedeutend das Leben von Olmütz. Vor allem indem seine Lehrer in Zusammenarbeit mit anderen Persönlichkeiten den Anstoß zur Entstehung von tschechischen Vereinen gaben, die sich auf Entwicklung der tschechischen Kultur, auf Bildung in der tschechischen Sprache und auf tschechische Wissenschaft orientierten. Diese Problematik zu studieren und ihre Traditionen zu beleben, entschieden sich nach Erneuerung der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz (siehe weiter VSMO) im Jahr 1969 die Absolventen des SGO im Rahmen der neu gegründeten Sektion des SGO. Der Initiator der Sektionsentstehung war dr. Zdeněk Šprinc.

Die Mitglieder der Sektion leisteten viel Arbeit und lösten nicht wenige Forscheraufgaben. Die Ergebnisse trugen sie in die Jubiläumssalmanache des SGO ein, die herausgegeben wurden: 1972 (*Gaudeamus igitur*), 1992 (*V sýpkách ducha*), 1997 (*Primum necessarium ist Bildung und Sittlichkeit*) und 2002 (... gebildet werde...). Für eine herausragende Tat dieser Jahre ist die Ausarbeitung einer Adressenliste der Absolventen von SGO zu halten, die zum ersten Mal als Beilage des Berichtheftes von VSMO Nr.11 aus dem Jahr 1989 publiziert wurde.

Von den Mitgliedern der Sektion des SGO in VSMO wurden weitere Einblicke in die Traditionen des tschechischen Schulwesens in Olmütz und auch in die Traditionen des SGO selbst bearbeitet. Es ging unter anderem auch um die kleine Jubiläumspublikation „Sei uns gesund, Mädchengymnasium...“ (1999) zur Gründung und Auflösung des Mädchengymnasiums in Olmütz, dessen Absolventinnen nach der Schulliquidation am SGO ihre Studien beendeten. Bahnbrechend war auch das im Jahr 2000 herausgegebene Buch „Literarisches Slawisches Gymnasium“.

In aktueller Zeit wurden oder werden weitere Themen für den Almanach des SGO zum Jubiläumsjahr 2007 (140 Jahre von SGO) vorbereitet. Es handelt sich um eine Sonde in die Geschichte des Französischunterrichts an tschechischen Schulen in Olmütz, den im Jahre 1904 dr. Ferdinand Spíšek an der Tschechischen Realschule (100 Jahre) einführte. Im Zusammenhang mit dem großartigen Editionsprojekt „Aus dem Gedächtnis des literarischen Olmütz“ werden auch Einflüsse der Absolventen von SGO auf die literarische Produktion in der Region und ihre Verdienste auf dem Gebiet der tschechischen Literatur überhaupt deutlich gemacht. Die Mitglieder der Sektion des SGO in VSMO und ihre Freunde sind bewundernswert.

Übersetzt von Olga Himmlerová

Skromný korektor vlastivědných publikací Luděk Bartoš je velká osobnost současného českého školství

Bohumír Kolář, místopředseda Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci – Vladimír Zicháček, předseda Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci

Jen pozorní čtenáři vlastivědných publikací a sborníků Slovanského gymnázia si všimnou v tiráži přehlédnutelného sdělení, že korektorem (*a jazykovým úpravcem*) toho či onoho titulu je Mgr. Luděk Bartoš. Navíc mnozí z nich ani netuší, co se za tou nenápadnou informací skrývá, o co vlastně jde. Opravuje, řeknou si někteří a vnímají ho jako puntičkáře, který chce mít všechno akorát, všechno podle pravidel. Jen zasvěcený ví, o jak náročnou práci se jedná a jak je významná a nepostradatelná. Kulturnost a kultivovanost by s její absencí daly každé knize vale už na prvních stránkách. Vlastivědná společnost muzejní a Slovanské gymnázium Olomouc vděčí Mgr. Luděkovi Bartošovi za korekturu a jazykovou úpravu takových titulů, jakým je Slovanské gymnázium literární, Z paměti literární Olomouce, Zpravodaj VSMO 2001–2005, ...vzděláván budiž... , Buď zdrávo nám GYMNASIUM DÍVČÍ.... Bylo by těch titulů hodně. Na knihách si Luděk Bartoš vypěstoval schopnost rozlišovat špatné a dobré a vnímá tyto rozdíly už nejen v textech, ale i v životě, ve škole... A neponechává si je pro sebe: každého vnímavého, pokud ho to zajímá, na ně upozorní.

Mgr. Luděk Bartoš je povoláním středoškolský profesor. Na Slovanském gymnáziu patří k nejvýraznějším osobnostem pedagogického sboru a k činorodým „agens“ sekce Slovanského gymnázia ve Vlastivědné společnosti muzejní Olomouc. Na nejstarším českém gymnáziu v Olomouci (*a na Moravě*) působí od počátku devadesátých let. Ani jeho životní cesta, ani profesní dráha zdaleka nebyly jednoduché. V době polistopadového společenského kvasu ho jako moudrou a demokratickým zásadám oddanou osobnost na Slovanské gymnázium přivedla láska ke knize a učitelskému poslání, v němž prof. Bartoš spatřuje smysl svého života. Naplnit ho ale mohl až po desetiletích nepřízně předlistopadového režimu. To už na Bartošova bedra klepala téměř padesátka!

Luděk Bartoš pochází z Olomouce-Bělidel. Narodil se 30. listopadu 1944 a v Olomouci vystudoval gymnázium i Filozofickou fakultu Univerzity Palackého, obor čeština a ruština. V letech 1967–1971 působil ve vojenském školství na katedře všeobecného vzdělání Vyššího leteckého učiliště v Košicích. Vzhledem ke své občanské angažovanosti v letech 1968/1969, pro neskrývané sympatie k Masarykovým ideálům a zcela odmítavý postoj k okupaci naší republiky vojsky Varšavské smlouvy byl s trvalým zákazem jakékoli pedagogické práce z armádního školství vyhozen. (*I když je Mgr. Luděk Bartoš mimořádně kultivovaný, činorodý a hloubavý akademický typ s neobvykle širokým rozhledem, nebylo mu tehdy umožněno ani externí složení rigorosních zkoušek, o vědecké kandidatuře ani nemluvě*).

Následujících deset let proto pracoval jako inventurník n.p. KNIHA Olomouc a posléze jako vedoucí prodejny KNIHA. I v této roli pro sebe našel důstojné společenské

uplatnění: pomáhal šířit samizdatovou literaturu a stýkal se s odpůrci tehdejšího režimu.

Mgr. Bartoš v listopadu 1989 spoluzakládal Občanské fórum, v letech 1990/91 byl místopředsedou Odborového svazu pracovníků vydavatelství, nakladatelství a knižního obchodu Čech a Moravy. Po roce 1990 byl povýšen do hodnosti podplukovníka a byla mu udělena medaile Za zásluhy o ČSLA.

V roce 1991 byl prof. Luděk Bartoš plně rehabilitován a mohl se vrátit k pedagogické práci. Se zjevnou radostí a s mimořádným nadšením se škole i sobě snažil vynahradiť léta, kdy mu bylo učitelské povolání protiprávně odepřeno. Okamžitě se ujal redakční práce na almanachu k 125. výročí založení školy, začal modernizovat žákovskou knihovnu (*již spravuje dodnes*), rozvíjel schopnosti studentů, motivoval je k úspěšné účasti v řadě literárních soutěží; se studenty založil a léta vedl školní časopis Figurant. Posléze byl jmenován předsedou předmětové komise českého jazyka a literatury a stal se členem kolegia ředitele Slovanského gymnázia. Rovněž aktivně pracuje ve Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci a v olomoucké pobočce Masarykovy společnosti. Počátkem 90. let jako respektovaný disident a vždy korektně jednající osobnost významně ovlivnil i tehdejší atmosféru v profesorském sboru a koncepční směřování školy.

Přirozená autorita Mgr. Bartoše přispěla k jeho jmenování výchovným poradcem Slovanského gymnázia. V této funkci dodnes účinně řeší výchovné a vzdělávací problémy studentů. Prof. Bartoš svými postoji významně přispívá k profilaci Slovanského gymnázia jako moderní školy a vede kolegy i studenty, aby poznávali historii školy a inspirovali se z bohaté studnice jejích demokratických tradic.

Bartošovi studenti uspěli v řadě tak významných literárních soutěží, jako je např. Hlavnice A. C. Nora, Evropa ve škole, Olympiáda v českém jazyce, Wolkrův Prostějov... Pečeť Bartošovy tvůrčí pedagogické práce nesou i ukázky z tvorby studentů Slovanského gymnázia v kapitole Literární naděje a talenty z konce milénia (*SG literární*, 2000) a v samostatné publikaci Talenty v koši nekončí (1997), redigované prof. Jiřím Jemelkou. Bartošovým grandiózním dílem je ale zejména redakce tří almanachů vydaných k jubileím školy: V sýpkách ducha (1992), Primum necessarium je vzdělání a mravnost (1997) a ...vzděláván budiž... (2002). Všechny jmenované publikace mají velkou vypovídací hodnotu a jsou odborníky hodnoceny jako díla zásadně přispívající k dokumentaci vývoje regionálního školství na Olomoucku.

Svůj vřelý vztah k Slovanskému gymnáziu prof. Bartoš prokázal po červencových povodních roku 1997, kdy společně s ostatními členy profesorského sboru a žáky školy po dobu své dovolené manuálně pracoval na odstraňování následků živelné pohromy, která postihla česko-francouzskou sekci Slovanského gymnázia.

Lidské a odborné kvality Mgr. Luděka Bartoše, jeho celoživotní pedagogický profil a rozsáhlá aktivní redakční, ediční a publikační činnost (*zejména v oblasti regionálního školství na Olomoucku*) z něj svým rozměrem a kvalitou činí autoritu, která se těší respektu širokého okolí. Profesor Bartoš patří k osobnostem, jež upřednostňují odbornost a neokázalou práci a vždy zaujímají korektní a vstřícné postoje k studentům, k rodičům i ke kolegům.

Ministryně školství ČR JUDr. Petra Buzková dne 30. března 2005 ve Velkém zrcadlovém sále MŠMT v Praze na Malé Straně předala profesoru Slovanského gymnázia Olomouc **Mgr. Luděku Bartošovi nejvyšší resortní vyznamenání – Medaili MŠMT 1. stupně**. Udělení resortního vyznamenání vnímá celé město, škola i VSMO jako vyjád-

ření úcty k jeho tvůrčí pedagogické práci, k jeho obětavému vztahu k vlastivědné činnosti a celoživotním morálně-společenským postojům.

Resümee

Der bescheidene Korrektor der heimatkundlichen Publikationen Luděk Bartoš ist eine große Persönlichkeit des gegenwärtigen tschechischen Schulwesens

Bohumír Kolář, *Vizepräsident der Heimatkundlichen Muzeums-gesellschaft in Olmütz*

Vladimír Zicháček, *Vorsitzender der Heimatkundlichen Muzeums-gesellschaft in Olmütz*

Mgr. Luděk Bartoš wirkt als Mittelschullehrer für Tschechische Sprache und Literatur an dem Slawischen Gymnasium in Olmütz. Er stammt aus Olmütz-Bleich, in Olmütz studierte er am Gymnasium und an der Philosophischen Fakultät der Palacký Universität, die Fächer Tschechisch – Russisch. In den Jahren 1967–1971 wirkte er im Militärschulwesen. Danach wurde er wegen seiner Nichtübereinstimmung mit der Okkupation der Tschechoslowakei durch die Armeen des Warschauer Paktes entlassen. Er arbeitete in dem nationalisierten Betrieb Kniha Olomouc, wo er für die Inventur verantwortlich und später als Leiter der Buchhandlung tätig war.

Nach dem November 1989 gründete er das Bürgerforum (Občanské fórum) mit, im Jahr 1991 kehrte er zum Lehrerberuf zurück und wurde zum Lehrer an dem Slawischen Gymnasium in Olmütz. Außer dem Unterricht widmet er sich der Entfaltung literarischer Talente und der Editionsarbeit, langfristig widmet er sich der Vorbereitung von Publikationen aus der Geschichte des Slawischen Gymnasiums, bereitet Jahresalmanache vor und als Korrektor trägt er zur Qualität der durch die Heimatkundliche Museumsgesellschaft in Olmütz herausgegebenen heimatkundlichen Publikationen bei.

Die natürliche Autorität von Mgr. Luděk Bartoš trug zu seiner Ernennung zum Erziehungsberater bei. Zur Zeit des Hochwassers im Jahr 1997, als vor allem die tschechisch-französische Sektion in Pasteurova Straße katastrophal getroffen wurde, half er auf eine bedeutende Weise die durch das Element angerichteten Schäden und Folgen zu beseitigen. Mgr. Luděk Bartoš wurde für seine lebenslange Arbeit und vorbildliches Verhältnis zur pädagogischen Arbeit die höchste Ressortauszeichnung verliehen – die Medaille des Ministeriums für Schulwesen der Tschechischen Republik der ersten Rangstufe. Das Slawische Gymnasium, die Heimatkundliche Museumsgesellschaft und auch die ganze Stadt nimmt die Medaillenverleihung Mgr. Luděk Bartoš als Ehrenäußerung seiner Person und auch seiner vorbildlichen Arbeit.

Übersetzt von Olga Himmlerová

RNDr. Vladimír Zicháček – rytíř Řádu akademických palem

Ve středu 22. června 2005 byl v Buquoyském paláci v Praze, kde je sídlo velvyslanectví Francouzské republiky, dekorován Řádem akademických palem RNDr. Vladimír Zicháček, ředitel Slovanského gymnázia a předseda Vlastivědné společnosti muzejní. Řádem byla oceněna péče, kterou ředitel Zicháček věnoval od roku 1992 rozvoji bilingvní česko-francouzské sekce SGO. Slavnostní předání se uskutečnilo za přítomnosti obou dcer laureáta, jeho přátel a kolegů. Ambasadore Joël de Zorzi ve svém projevu vyzvedl zásluhy RNDr. Zicháčka v rozvoji česko-francouzských vztahů, připomněl jeho pedago-

gické mistrovství a podíl na tvorbě středoškolských učebnic biologie. Ve své odpovědi laureát vyjádřil své uspokojení, že právě Slovanské gymnázium v Olomouci bylo ústavem, kde již před sto lety byla zahájena výuka francouzštiny na olomouckých českých školách, a zdůraznil, že Řád akademických palm přijímá jako ocenění práce celého Slovanského gymnázia, zejména pak těch jeho profesorů, kteří se svou každodenní prací na rozvoji česko-francouzských vztahů podílejí. Slavnost v Buquoyském paláci poté vyústila v srdečný koktejl, jemuž nechyběla francouzská noblesa.

-kol-

Resümee

RNDr. Vladimír Zicháček – Ritter des Ordens der akademischen Palmen

Auf der Botschaft der Französischen Republik wurde am 22. Juni 2005 RNDr. Vladimír Zicháček, Direktor des Slawischen Gymnasiums in Olmütz und Vorsitzender der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz mit dem Orden der akademischen Palmen dekoriert. Die Auszeichnung übergab ihm nach der Erinnerung der außerordentlichen Verdienste um die Entwicklung des französischen Schulwesens der Botschafter Joël de Zorzi. Dem festlichen Akt wohnten beide Töchter des Laureats und eine Reihe von Freunden bei. RNDr. Vladimír Zicháček betonte nach der Übernahme des Ordens, dass er die Auszeichnung als eine Würdigung der Verdienste des ganzen Slawischen Gymnasiums annimmt. Die Feier im Buquoy-Palast mündete in eine herzliche Cocktailparty.

Übersetzt von Olga Himmlerová

Jan Rudolf Bečák

Miloslava Nováková, Magistrát města Olomouce

V loňském roce jsme vzpomenuli nedožitých devadesátých narozenin ing. Jana Rudolfa Bečáka. Ráda bych na stránkách Zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci připomněla tuto významnou osobnost Olomouce, vynikajícího etnografa, znalce Hané a Valaška.

Jako rodák z Velkého Týnce (20. dubna 1915) měl Jan R. Bečák od mládí blízko k lidové kultuře Hané. Už od studentských let se věnoval její dokumentaci a prezentaci. V roce 1932 zorganizoval v rodné obci ve spolupráci s Vlasteneckým spolkem muzejním v Olomouci Kurs obnovy hanáckých krojů, o rok později uspořádal ve Velkém Týnci výstavu národopisných památek a obnovených hanáckých krojů. Od svých osmnácti let spolupracoval s prostějovským a olomouckým muzeem na organizování krajových národopisných slavností.

Vzhledem k rodinnému zázemí, pocházel ze starobylého selského rodu, jeho otec byl starostou obce a poslancem Národního shromáždění, odešel studovat Vysokou zemědělskou školu v Brně. Během vysokoškolských studií doplňoval svůj zájem o národopis specializovaným studiem a návštěvou přednášek z etnografie a sociologie.

Po násilném uzavření českých vysokých škol na podzim 1939 se Jan R. Bečák vrací na Hanou. Ve spolupráci s řadou odborníků připravil a vydal v roce 1941 reprezentativní dílo Haná odkaz země a lidu, svazek I. – Lidové umění, bohatě vybavené původní obrazovou přílohou, fotografiemi Miloslava Roháče a ilustracemi ak. mal. Františka Hoplíčka. Na vydání monografie měl Jan R. Bečák zásluhu nejen jako spoluautor kapitol o kroji, selské domácnosti, lidové malbě, plastice ad., ale také jako editor, který dokázal soustředit

Dodatky ke knize a spolupracovníkům „Lidové umění na Hané“, 2001. Reprofoto Pavel Rozsival.

a vyzvat ke spolupráci celou řadu odborníků, a v neposlední řadě z vlastních zdrojů i formou různých darů nezbytný finanční obnos. I dnes stojíme nad tímto počinem v úžasu, uvědomíme-li si, že toto dokázal pětadvacetiletý student v době, která se nesla ve znamení těžkého útlaču českého národa. Ačkoli zřejmě bylo plánováno vydání dalších svazků, zůstal tento jediným. Dodnes je to jediné dílo jak rozsahem, tak kvalitou, věnované této problematice. Kniha nepozbyla svou vypovídací hodnotu, o čemž svědčí i její znovuvydání v roce 1997 zásluhou Společnosti přátel vesnice a malého města.

Většinu válečných let pracoval Jan R. Bečák v hospodářství rodičů, otec i starší bratr byli uvězněni. Po ukončení války úspěšně završil vysokoškolská studia. Pokračováním jeho etnografické práce na Hané byla příprava a realizace výstavy Lidové umění na Hané s více jak 2000 exponáty, která se konala v Kroměříži v roce 1949.

Od konce roku 1949 do roku 1959 působil jako tajemník ve sdružení výtvarných umělců (Český fond výtvarných umělců, pobočka Olomouc). Na základě negativního přístupu olomouckých představitelů tehdejšího režimu byl propuštěn a v následujících letech byl zaměstnán v Olomouckých cukrovarech, kde byl nucen vykonávat nekvalifikovanou práci.

Nové možnosti přineslo až politické uvolnění počátkem 60. let. V roce 1964 byl přijat jako etnograf do Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, které v té době prožívalo období hluboké stagnace. Od následujícího roku do roku 1972 zde byl ředitelem. Po příchodu do Rožnova se ujal reorganizace Valašského muzea. Připravil novou koncepci, zcela změnil původní představy o poslání muzea v přírodě, důraz kladl na vzájemnou sounáležitost přírody, člověka a kultury. Zpracoval a obhájil koncepci vytvoření nového areálu „Valašská dědina“, která natrvalo dala muzeu záruku vysokého standardu specializovaného pracoviště, uznávaného v celé Evropě. Zasloužil se o obohacení muzejních sbírek. V areálu „Dřevěného městečka“ založil Valašský Slavín připomínající osobnosti, které se zasloužily o rozkvět Valaška. V následujících letech stavělo Valašské muzeum v přírodě na základech, které položil. Jan R. Bečák získal respekt jako odborník v problematice muzeí v přírodě nejen v rámci republiky, ale i v rámci střední Evropy.

Rožnov pod Radhoštěm opustil v roce 1972 z rodinných důvodů. Po návratu na rodnou Hanou působil jako etnograf v Krajském vlastivědném muzeu v Olomouci. Intenzivně se věnoval sbírkotvorné činnosti, za jeho působení došlo k ohromnému nárůs-

tu národopisných sbírek. V litovelském muzeu vybudoval v roce 1975 spolu se spolupracovníky R. Hrbkovou a ing. arch. Volejníkovou nádhernou expozici Z klenotnice lidové kultury Hané. Byly tu prezentovány nejkrásnější, výtvarně pojednané artefakty, které se dochovaly v muzejních sbírkách nebo byly zapůjčeny od soukromníků.

Jan R. Bečák stál také u zrodu hanáckého skanzenu v Příkazích. Připravil scénář, všichni zainteresovaní předpokládali, že vedoucím výstavby bude Jan R. Bečák, ovšem z ideologicko-stranických pozic tehdejšího režimu byla jeho účast na projektu považována za nežádoucí. S jeho odchodem padla i velkolepost příprav hanáckého skanzenu.

Jan R. Bečák zemřel náhle a neočekávaně na Nový rok 1987. V osobě ing. Jana R. Bečáka ztratil moravský národopis významného badatele, organizátora a propagátora.

V září 2005 se v Rožnově pod Radhoštěm, v kostele svaté Anny a na Valašském Slavíně, konal pietní akt uložení prsti z Hané k pomníku Jana R. Bečáka.

Zdroj

M e l z e r, M.: K nedožitým devadesátinám ing. Jana R. Bečáka, VVM, 57, 4, 2005, s. 410–412. Hanácký kalendář 2006, s. 73.

Resümee

Jan Rudolf Bečák

Miloslava Nováková, *Magistrat der Stadt Olmütz*

Ing. Jan Rudolf Bečák (1915–1987), gebürtig aus Groß Teinitz, eine bedeutende Persönlichkeit von Olmütz, Ethnograph, Kenner von der Hanna und von der Walachei. Im Jahr 1941 gab er die Monographie Hanna, Vermächtnis des Landes und des Volkes, Bd. I. – Volkskunst heraus. Er wirkte als Direktor des Walachischen Museums in Rožnau am Radhost und als Ethnograph im Heimatkundemuseum in Olmütz.

Übersetzt von Olga Himmlerová

Za doc. Jiřinou Holinkovou

Ve věku nedožitých 84 let zemřela v Hranicích na Moravě významná olomoucká emeritní vysokoškolská pedagožka, členka katedry historie na Filozofické fakultě UP a významná představitelka olomoucké vlastivědy doc. PaedDr. Jiřina Holinková, CSc. Narodila se 27. října 1921 v Hranicích na Moravě a ve svém rodném městě prožila dětství i mládí. Na hranickém reálném gymnáziu v roce 1941 maturovala. O její kulturní orientaci svědčí i její tehdejší působení v tamějším divadelním souboru a pěveckém sboru Jurik.

Vysokoškolská studia učitelství pro obory dějepis – zeměpis – občanská nauka absolvovala v letech 1948–1952 na pedagogické fakultě a završila je doktorátem pedagogiky. Již v době studia byla pomocnou vědeckou silou v Ústavu pro historickou vlastivědu pod vedením prof. dr. Ladislava Hosáka, o němž po letech pojednala v textu pro publikaci Zakladatelé a pokračovatelé (Památník osobností obnovené univerzity). Po absolvování studia se stala členkou katedry historie na filozofické fakultě UP a spolupracovala s Zd. Kristenem, Miloslavem Traplem, Josefem Poliškenským, D. Krandžalovem a dalšími osobnostmi. Sama se věnovala regionalisticky orientovanému výzkumu a přispěla ke vzniku Atlasu čs. dějin. Později se soustředila na metodiku výuky dějepisu a na dějiny školství.

Zpracovala sociální poměry učitelů moravských městských škol v XVI. století, historii městských škol na Moravě v předbělohorském období, dějiny městské školy u sv. Mořice v Olomouci, podílela se na Malých dějinách Olomouce (1972) a na Kapitolách z dějin olomoucké univerzity 1573–1973.

Regionalisticky orientovaný výzkum přivedl Jiřinu Holinkovou k práci v obnovené Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, kde zastávala řadu funkcí. Byla předsedkyní historické sekce, jednatelkou společnosti a v devadesátých letech i předsedkyní VSMO. Mimořádnou soustředěnost, houževnatost a elán si uchovala až do vysokého věku. Poslední léta života trávila ve svém rodišti.

Bohatou a náročnou pouť životem završila k zármutku svých přátel, studentů a spolupracovníků ve středu 3. srpna 2005. Smuteční obřad a rozloučení se zesnulou se uskutečnil ve středu 10. srpna ve 14.00 v olomouckém chrámu sv. Mořice, o jehož škole podala i jedinečné historické svědectví.

Čest její památce!

Výbor Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci

Resümee

Nachruf auf doc. Jiřina Holinková

Im Alter von 84 Jahren starb in Mährisch-Weißkirchen doc. PaedDr. Jiřina Holinková, CSc., emeritierte Hochschulpädagogin, Mitglied des Lehrstuhls für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Palacký Universität und Repräsentantin der Olmützer Heimatkunde. Sie wurde am 27. Oktober 1921 in Mährisch-Weißkirchen geboren. Nach dem Hochschulabschluss wurde sie zum Mitglied des Lehrstuhls für Geschichte und arbeitete mit Zdeněk Kristen, Miloslav Trapl, Josef Polišenský, Dimitrij Krandžalov und anderen Persönlichkeiten mit. Sie widmete sich regionalistisch orientierter Forschung und trug zur Entstehung vom Atlas der Tschechoslowakischen Geschichte bei. Sie beschäftigte sich mit Methodik des Geschichtsunterricht und mit der Schulwesensgeschichte. Die Bezirksorientierte Forschung führte sie zur Arbeit in der erneuerten Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz, wo sie viele Funktionen in der historischen Sektion und auch im Ausschuss des Vereins selbst ausübte. Die letzten Lebensjahre verbrachte sie in ihrem Geburtsort. Ihre anspruchsvolle Lebenswanderung schloß sie am 3. August 2005. Die Trauerzeremonie fand am 10. August 2005 im St. Mauritius Kirche in Olmütz statt.

Übersetzt von Olga Himmlerová

OBSAH

I. HLAVNÍ ČLÁNKY

Český porcelán 19. století ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci 3

Bömisches Porzellan des 19. Jahrhunderts aus den Sammlungen
des Heimatkundemuseums in Olmütz

Ivana Bortlová, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Výroba papíru pod hradem Sovincem 6

Papierherstellung unterhalb der Burg Eulenberg

Ján Kadlec, předseda sekce Historická Olomouc VSMO

Ke stavební historii hradu Úsova v období gotiky a rané renesance 28

Zur Baugeschichte der Burg Mährisch Aussee in der Zeit
der Gothik und der Frührenaissance

Irena Marie Kubešová, Vlastivědné muzeum v Olomouci

II. DROBNOSTI

Římský obraz pátera Dionýse. 43

Römisches Bild von Pater Dionysos

Štěpánka Bielešová, Muzeum umění Olomouc

Hrnčířská a keramická výroba v Zábřehu 48

Töpfer- und Keramikproduktion in Hohenstadt

Miloslava Hošková, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Ocel nad zlato 54

Stahl teurer als Gold

Otakar Ruček, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Japonský meč III. Pochva (saya). 57

Japanisches Schwert III. Saya – Scheide

Milan Stecker, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Problémy a proměny každodenního hmotného zabezpečení domácností v Olomouci v letech 1914–1918. 58

Probleme und Verwandlungen der alltäglichen materiellen Sicherung der Haushalte
in Olmütz in den Jahren 1914–1918

Jiří Vaněček, studující, katedra historie FF UP v Olomouci

III. KRONIKA

Vánoční stromky v proměnách času 64

Weihnachtsbäume in Verwandlungen der Zeit

Veronika Hrbáčková, Vlastivědné muzeum v Olomouci

O činnosti Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci v roce 2005 67

Über die Tätigkeit der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz im Jahr 2005

Vladimír Zicháček, předseda VSMO – Bohumír Kolář, místopředseda VSMO

Zpravodaj VSMO 2001–2005 se stal významným dokumentem 76

Berichtsheft der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz 2001 – 2005

wurde zu einem bedeutenden Dokument

Vladimír Zicháček, předseda Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci

Sekce Slovanského gymnázia Olomouc má ve Vlastivědné společnosti muzejní specifické postavení 77

Sektion des Slawischen Gymnasiums in Olmütz hat in der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz eine spezifische Stellung

Bohumír Kolář, místopředseda Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci,

Skromný korektor vlastivědných publikací Luděk Bartoš je velká osobnost současného českého školství 81

Der bescheidene Korrektor der heimatkundlichen Publikationen Luděk Bartoš ist eine große Persönlichkeit des gegenwärtigen tschechischen Schulwesens.

Bohumír Kolář, místopředseda Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci –

– Vladimír Zicháček, předseda Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci

RNDr. Vladimír Zicháček – rytíř Řádu akademických palm 83

RNDr. Vladimír Zicháček – Ritter des Ordens der akademischen Palmen

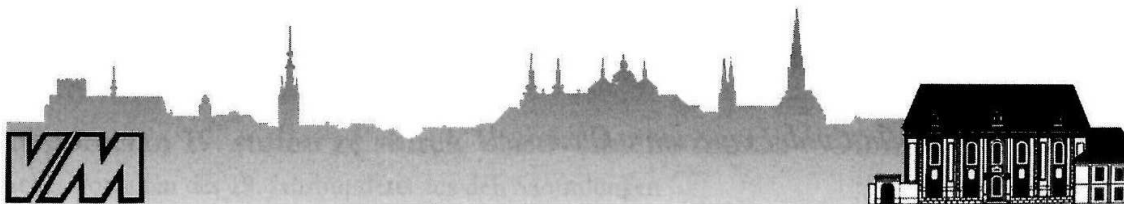
Jan Rudolf Bečák 84

Jan Rudolf Bečák

Miloslava Nováková, Magistrát města Olomouce

Za doc. Jiřinou Holinkovou 86

Nachruf auf doc. Jiřina Holinková

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM V OLOMOUCI

Náměstí Republiky 5, Olomouc, 771 73

Tel.: 585 51 51 11, fax: 585 22 27 43

e-mail: vmo@vmo.cz

Internet: www.vmo.cz

Návštěvní doba:

duben – září mimo pondělí od 9 do 18 hodin,
říjen – březen mimo pondělí a úterý od 10 do 17 hodin

Služby poskytované VMO:

Pronájem výstavních prostor pro pořádání výstav
organizacím i soukromým osobám.

Pronájem přednáškového sálu.

Konzultace s odbornými pracovníky
poskytované studentům středních a vysokých škol.

Odborné poradenství v rozsahu zastoupených oborů.

Terénní průvodcovská činnost (Přírodovědný ústav).

Přednášková činnost.

Péče o kulturní dědictví, jeho zhodnocení a prezentace.

Činnost v oblasti archeologické památkové péče.

Pokyny pro autory:

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci otiskují původní vědecké články a odborné práce přírodovědných i společenských oborů. Dále uveřejňují drobná odborná sdělení z uvedených oborů, recenze, články k jubileím atp.

Přednostně jsou uveřejňovány práce související s programem Vlastivědného muzea v Olomouci.

Úprava rukopisů

Rukopis musí obsahovat (1) nezkrácené jméno a příjmení autora, (2) český název příspěvku a jeho cizojazyčný překlad, (3) text odpovídající ČSN 0202 – úprava rukopisu pro sazbu. Příspěvky jsou psány strojem, černou páskou po jedné straně kancelářského papíru (ne průklepového) formát A4 (210 x 297 mm), 30 řádek na stránku s 60 úhozy na řádku. Text začíná 25–30 mm od horního okraje a 25 – 30 od levého okraje stránky; ukončen je nejméně 15 mm od dolního okraje. Titulky, ani žádná jiná slova v textu nepište velkými písmeny. Hierarchii titulků označte na okraji textu (např. T-1, T-2, T-3). Používejte kulaté závorky. Poznámkou „pet“ na okraji listu lze navrhnout petitové partie.

Tabulky zařaďte za rukopis na zvláštních listech a označte je názvem a vysvětlivkami. Obrazové přílohy je nutno co nejvíce přizpůsobit zrcadlu Zpráv (tj. 165 x 240 mm). Kresby musí být tuší na bílém nebo průsvitném papíru. Síla čar a velikost písmen popisu musí být úměrná předpokládanému zmenšení. Fotografie (jen černobílé) musí být ostré a kontrastní na lesklém papíru. Na zadní straně je označte jménem autora, zkráceným názvem práce a číslem obrázku. Popisky k obrázkům (součást formátu!) jsou přiloženy na zvláštním listu s označením Obr. (fig.) – číslo – název (popř. datum a autor nebo pramen). Články mohou být zpracovány i na PC AT v prostředí WORD, AMI PRO nebo T602 (kódování v LATIN 2). Text musí být psán bez zarovnání vpravo, bez ohledu na počet úhozů v řádku. Při zpracování je nutné používat tabelátoru („Tab“ na klávesnici), ne mezerník. K disketě nezapomeňte přiložit vytištěný text, popřípadě poznámky.

Při psaní společenskovědních příspěvků je doporučeno používat poznámek (tj. číslo bez závorky nebo kroužku vysunuté nad řádek).

V přírodních vědách doporučujeme používat jména autora a letopočet v závorce. Základní pravidla citací obsahuje ČSN 01 0197 (Bibliografické citace). Seznam literatury obsahuje jen citované práce. Je-li tomu tak, je nutno tuto skutečnost výslovně uvést.

U původních prací připojte cizojazyčný souhrn, který informuje o obsahu práce a nových poznatcích. Připojte jej v některé ze světových řečí u všech článků, které mohou mít význam pro zahraniční čtenáře, neboť Zprávy VMO jsou odbírány i v cizině.

Po dohodě s redakcí je možno přijmout i celý cizojazyčný příspěvek s českým souhrnem.

Na konci příspěvku uveďte plnou adresu autora včetně akademických titulů a poštovního směrovacího čísla (4).

Rukopis musí být dodán ve dvou exemplářích.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci

ročník 2005, číslo 290

Vedoucí redaktor: PhDr. Miloslava Hošková, CSc.

Odpovědný redaktor: Mgr. Irena Marie Kubešová

Odborný a výkonný redaktor: Mgr. Irena Marie Kubešová

Grafická úprava: Jaroslav Závora

Grafická úprava obálky: Hana Mikulková

Adresa redakce: Vlastivědné muzeum v Olomouci

Náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc, ČR

Tel.: +420 585 51 51 11

Fax: +420 585 22 27 43

E-mail: vmo@vmo.cz

Vydává: Vlastivědné muzeum v Olomouci

Pre-press, tisk: STUDIO TRINITY, s. r. o.

Dolní Novosadská 65 A, 779 00 Olomouc

Mitteilungen des Heimatkundlichen Museums in Olomouc

Jahrgang 2004, Heft Nr. 288

Redaktion: PhDr. Miloslava Hošková, CSc.

Mgr. Irena Marie Kubešová

Anschrift der Redaktion:

Heimatkundliches Museum in Olomouc

Náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc, CZ

Tel.: +420 585 51 51 11

Fax: +420 585 22 27 43

E-mail: vmo@vmo.cz

Reports of Museum of National History and Arts in Olomouc

Volume 2004, Number 288

Editor: PhDr. Miloslava Hošková, CSc.

Mgr. Irena Marie Kubešová

Address:

Museum of National History and Arts in Olomouc

Náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc, CZ

Tel.: +420 585 51 51 11

Fax: +420 585 22 27 43

E-mail: vmo@vmo.cz

ISBN 80-85037-41-6